אישים באגרות הראי"ה

ד"ר משה זיידל

תלמידו הקרוב של הרב קוק מימי בויסק, בלשן וחוקר מקרא · תרמ"ו–תשל"א (1886–1970)

23 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

משה זיידל נולד בז' באדר ראשון תרמ"ו (1886) בקירקלס שבליטא. זיידל למד בישיבת טלז, ובבויסק בבית מדרשו של הרב קוק, ובאותה תקופה לימד תנ"ך את הרצי"ה. בשנת תרס"ה (1905) התחיל ללמוד בבית המדרש לרבנים בגרמניה, ואחר כך עבר, בעקבות חברו בנימין מנשה לוין, לאוניברסיטת ברן שבשווייץ, ושם קיבל תואר דוקטור. זיידל ולוין הוציאו בשווייץ את המאסף 'תחכמוני', שבו נדפסו מאמרים של הרב קוק.

בשנת תרע"ג (1913) נסע לארצות הברית, ולימד תנ"ך ועברית בישיבת רבי יצחק אלחנן, והיה מראשי 'דגל ירושלים' (ראו בפרשת "דגל ירושלים") בצפון אמריקה. בשנת תרצ"א (1931) עלה לארץ, וניהל את סמינר 'המזרחי' למורות בירושלים כעשרים ושתיים שנה. היה שותף בהקמת 'דעת מקרא', וכתב בו את הביאור על ספר מיכה. נפטר בכ"ה בכסלו תשל"א (1970).

הרב קוק על ד"ר זיידל

ד"ר זיידל היה מן התלמידים הקרובים ביותר של הרב קוק, ואל הרב קוק הפנה את שאלותיו באמונה ובמחשבה, שעלו בזמן לימודיו באוניברסיטה. הרב קוק השיב לו בכמה מן האגרות החשובות ביותר שלו, וכתב לו בחיבה גלויה: "חמודות אתה לי יקירי מאז" (כרך א', אגרת צב). כשראה את הקשר בין זיידל ובין בנימין מנשה לוין, כתב לשניהם: "חמודים אתם לי, עדי אתם שבהם אראה מופת, שדברי-תורה האמורים בעומק רעיון של דעה כפי האפשרי קולעים הם אל המטרה, לטהר ולעדן נפשות יקרות" (כרך א', אגרת צג). הרב קוק גם ביקש לקיים קשר קבוע של מכתבים "בין יחידי-הסגולה", צעירים יראי שמים שעוסקים במדעים (כרך א', אגרת קסד).

רבות מן האגרות לד"ר זיידל עוסקות ביחס בין התורה ובין המדע והמחקר. על מניין שנות הבריאה מול החשבונות הגיאולוגיים: "כך היא הלכה רווחת, שהיו כבר תקופות רבות קודם למנין תקופתנו" (כרך א', אגרת צא). ועל המחקרים הסותרים את פשטי התורה: "אין אנחנו חייבים כלל להכחישן בבירור ולעמד נגדן, מפני שאין זה כלל עיקר של תורה לספר לנו עובדות פשוטות ומעשים שהיו. העיקר הוא התוך" (כרך א', אגרת קלד). וכשזיידל היה נבוך מול ביקורת המקרא, כתב לו הרב קוק: "השלך מעליך בבת-אחת את כל העבותות של דמיונות-שוא" (כרך ב', אגרת תעח).

הרב קוק גם הדריך את זיידל בדרך הלימוד והכתיבה. בשאלות של הלכות דעות אין עניין בקושיה ותירוץ, אלא "לרומם את המחשבה להשקפות כלליות בעומקה של תורה" (כרך א', אגרת צ). על דבריו הקשים של הרב קוק עצמו: "בענינים הרוחניים הננו תמיד קשורים אל היסוד הסודי" (כרך א', אגרת קח). וכשזיידל כתב בקוצר רוח, הזכיר לו הרב קוק ש"חדות-דו היא יסוד החיים" (כרך ב', אגרת תרמה).

בימי מלחמת העולם, מסנט גאלן ומלונדון, כתב הרב קוק לזיידל על משמעות המאורעות: "זה הוא חלק יעקב מאז להכיר מפלאות אל מסתתר בתוך המון הרי חושך" (כרך ב', אגרת תשיט). אחרי הצהרת בלפור (ראו בפרשת הצהרת בלפור) כתב לו על "אתחלתא דגאולה", שהתחילה "מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים" (כרך ג', אגרת תתעא). באותה אגרת כתב גם ש"אותם החרדים תמימי הלב" שהתנגדו לציונות, הם שצירפו אותה והסירו חלק גדול מסיגיה (כרך ג', אגרת תתעא).

באמריקה היה זיידל מראשי 'דגל ירושלים'. בשם ישיבת רבי יצחק אלחנן ואגודת הרבנים הזמין זיידל את הרב קוק לבוא לאמריקה (כרך ג', אגרת תתקכה). הרב קוק השיב שלא יוכל לבוא לפני שיבוא שלום בעולם, והסביר לו שהתנועה הירושלמית לא באה "לדחוק את רגליה של התנועה הציונית, כי"א להרחיב את גבולה" (כרך ג', אגרת תתקכד). בסוף נדחתה הנסיעה, כי אחרי המלחמה מיהר הרב קוק לשוב לארץ (כרך ג', אגרת תתקסח).

הרב שלמה אבינר על ד"ר זיידל

הרב קוק סבר "שאין עניין כלל להתמודד עם הכפירה הזאת שהיא שקר גמור", וכתב לתלמידו ד"ר זיידל "שלא לעסוק ביישובי הסתירות של חיטוטי ביקורת המקרא אלא לראות את קדושת התורה האלהית בכללותה" (כרך ב', אגרת תעח). ואין ללמוד מזיידל שיש ללמוד תנ"ך באוניברסיטה: "הרב זיידל הוא מקרה יוצא דופן", "הוא כבר היה תלמיד חכם גדול ולא תלמיד בית ספר", ו"מרן הרב קוק וכן רבנו הרב צבי יהודה לא לימדו תנ"ך עם ביקורת המקרא, שפות שמיות ומחקרים חדשים אלא בתמימות ובעמקות". (מקור: לימוד תנ"ך בגובה העיניים (אבינרפדיה); הרב ברויאר - מה היה אומר על לימוד התנ"ך החדש? (אבינרפדיה))

הרב אבינר מביא שתי אגרות שכתב הרב קוק לתלמידו ד"ר משה זיידל. באחת הורה לו שלא להתעסק ביישוב הסתירות שמעלה ביקורת המקרא, אלא "השלך מעליך בבת-אחת את כל העבותות של דמיונות-שוא" (כרך ב', אגרת תעח). ובשנייה, כשהתלונן זיידל על התנגדות החרדים לציונות, כתב לו הרב קוק שדווקא "אותם החרדים תמימי הלב" הם שצירפו את הציונות והסירו חלק גדול מסיגיה (כרך ג', אגרת תתעא). (מקור: מתוך ספרי הרב)

האגרות

כרך א', אגרת כ: לזיידל, בסיוון תרס"ה: הסבר לדבריו במכתב הגלוי. יש גבול לחופש הדעות, כי אין מידה בעולם שהקיצוניות בה אינה מזיקה.

"ועוד טבע הענין מחייב שיש גבול לחופש הדעות"

כרך א', אגרת פט: לזיידל, באב תרס"ד, מרחובות: הרב קוק כותב מול הרי יהודה על חיים בריאים ושלמים בארץ, באיחוד הטוב שבדרכי האבות ושבדרכי הבנים.

"זהו יסוד השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"

כרך א', אגרת צ: לזיידל ולבנימין מנשה לוין, בשבט תרס"ה: תשובות בשאלות במחשבה. דרישת הלכות דעות אינה פלפול של קושיה ותירוץ.

"כ"א לרומם את המחשבה להשקפות כלליות בעומקה של תורה"

כרך א', אגרת צא: לזיידל, בסיוון תרס"ה: על המדרש על חטא הארץ, ועל מניין שנות הבריאה מול החשבונות הגיאולוגיים.

"כך היא הלכה רווחת, שהיו כבר תקופות רבות קודם למנין תקופתנו"

כרך א', אגרת צב: לזיידל, בסיוון תרס"ו: מכתב ידידות קצר. הרב קוק מבקש לשמוע במה זיידל עוסק ומה תוכניותיו.

"כי חמודות אתה לי יקירי מאז"

כרך א', אגרת צג: לזיידל, בערב יום הכיפורים: הרב קוק שמח על הקשר בין זיידל ובין בנימין מנשה לוין, ומבאר את דבריו "שכל גדולה כרוכה היא עם חסרונות מקבילים לה".

"חמודים אתם לי, עדי אתם שבהם אראה מופת"

כרך א', אגרת קח: לזיידל, בשבט תרס"ח: על הערותיו לחוברות של הרב קוק. בעניינים הרוחניים הדברים קשורים תמיד ביסוד הסודי.

"בעניינים הרוחניים הננו תמיד קשורים אל היסוד הסודי"

כרך א', אגרת קלד: לזיידל, באייר תרס"ח: אין חובה להכחיש את המחקרים הסותרים את פשטי התורה, כי עיקר התורה אינו סיפור עובדות אלא התוכן הפנימי.

"העיקר הוא התוך, ההסברה הפנימית שבהעניינים"

כרך א', אגרת קסד: לזיידל, בתשרי תרס"ט: בקשה לקשר מכתבים קבוע בין "יחידי הסגולה", צעירים שומרי מצוות שעוסקים במדעים.

"בין יחידי-הסגולה המבינים ומרגישים שיש לנו עבודה רוחנית עזה, חדשה וגדולה"

כרך א', אגרת רפג: לזיידל, באדר ראשון תר"ע: עיון פילוסופי ב"זכות אבות": הזכות קשורה בדרך כלל בבחירה, אבל יש זכויות רבות שאינן תלויות בבחירה.

"כדי להאיר יותר מעט את האופק של הכרת זכות אבות"

כרך ב', אגרת שעט: לזיידל, באלול תרע"א: תשובה מאוחרת, יותר משנה, על שאלתו בעניין "זכות אבות" ובחירה.

"שדברים נכבדים, כנושא הנעלה של מכתבך היקר, תכונת זהב להם, שאינם מעלים חלודה"

כרך ב', אגרת תעח: לזיידל, בטבת תרע"ג: זיידל נבוך בגלל קשיים בתורה מול המחקר. הרב קוק מבקש ממנו להשליך את "חיטוטי" הביקורת, כי בסיס היהדות הוא הראשית והאחרית.

"השלך מעליך בבת-אחת את כל העבותות של דמיונות-שוא"

כרך ב', אגרת תרמה: לזיידל, בשבט תרע"ד: הרב קוק תמה על קוצר רוחו. חדוות ה' היא יסוד החיים ומקור הפילוסופיה.

"וחדות-ד' היא יסוד החיים"

כרך ב', אגרת תשו: לזיידל, במרחשון תרע"ה: הרב קוק פגש בבזל את ידידיו של זיידל. הרב קוק מעוכב בשווייץ מאז שהאסיפה של 'אגודת ישראל' התבטלה בגלל המלחמה.

"הנני בעניי מעוכב כעת בחו"ל בשויץ"

כרך ב', אגרת תשיט: לזיידל, בשבט תרע"ה, מסנט גאלן: בגבורת רוח יש לשאת את משברי העולם, ומן האפלה תצא אורה גדולה.

"אבל זה הוא חלק יעקב מאז להכיר מפלאות אל מסתתר בתוך המון הרי חושך"

כרך ב', אגרת תשלה: לזיידל, בתמוז תרע"ה, מסנט גאלן: הם שקלו לעבור לנוויישאטל ונשארו, ומכלכלים את עצמם בהלוואה.

"חשב חשבנו ג"כ במשך הזמן להעתיק את גלותנו לנאיישאטעל"

כרך ב', אגרת תשלז: לזיידל, בערב ראש השנה תרע"ו: המסיבות הקשות הן כוח שלוחץ להתעודדות, ועם ישראל יודע לקרוא את האותיות שבספר ה'.

"אנחנו עם יודעי האותיות בספר ד'"

כרך ג', אגרת תשמח: לזיידל, בכסלו תרע"ו: בפילוסופיה המודרנית בולט "יבוש לשד הקודש", ובחוגי הקודש דלדול כוח מחוסר השפעת החול.

"מובלטת היא ביותר המחלה של יבוש לשד הקודש"

כרך ג', אגרת תתמו: לזיידל, במרחשון תרע"ח, מלונדון: הרב קוק מבקש לשמוע על מצבו ועל מצב היהודים באמריקה.

"מה מאד ישמח לבבי אם יטיב כבוד מעלתו להודיעני בפרטיות ממצבו"

כרך ג', אגרת תתעא: לזיידל, בשבט תרע"ח: "אתחלתא דגאולה" התחילה כשהרי ישראל החלו לתת פרי, ועכשיו היא עולה במפלאות ה'. גם החרדים שהתנגדו לציונות צירפו אותה.

"כן אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו"

כרך ג', אגרת תתקכד: לזיידל, בכסלו תרע"ט: הרב קוק לא יוכל לבוא לאמריקה לפני שיבוא שלום. התנועה הירושלמית באה להרחיב את התנועה הציונית, לא לדחוק אותה.

"לא באה תנועתנו הירושלמית, לדחוק את רגליה של התנועה הציונית, כי"א להרחיב את גבולה"

כרך ג', אגרת תתקכה: לרצי"ה, בכסלו תרע"ט: זיידל כתב בשאלות על 'דגל ירושלים', וביקש בשם הרב רבל ואגודת הרבנים שהרב קוק יבוא לאמריקה.

"לידידנו ד"ר זיידיל נ"י כתבתי אמש"

כרך ג', אגרת תתקסח: לזיידל, בתשעה באב תרע"ט, מלונדון: הרישיון לאמריקה הגיע, אבל אין אונייה, ובארץ דוחקים לבוא, ולכן הנסיעה נדחתה.

"הוסכם אצלנו ע"פ ההכרח לדחות לע"ע את נסיעתנו לאמעריקא"

ראו גם

על ד"ר משה זיידל (המכלול). (משה זיידל)

כל האגרות בנושא תורה ומדע. (לדף הנושא)

נוסח האגרות – עם ביאור

23 האגרות שבהן נזכר ד"ר זיידל, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה. הביאור משולב בתוך נוסח האגרות: בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת. הוא אינו חלק מלשון האגרת

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת כ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' סיון תרס"ה - יפו **נמען:** הרב ד"ר משה זיידל

הרב קוק מסביר את דבריו במכתב הגלוי, ש"אינו דורש שלטון על הדעות". לדבריו יש גבול לחופש הדעות, ואצל ישראל, שקיומם הלאומי תלוי באמונה בה', מי שמחליש את האמונה הוא "פושע לאומי". אך בזמן שכוחות האומה חלשים, ההשגחה מונעת כפייה, ולכן אין לומר "דבר שאינו נשמע". להלכה, דין אפיקורוס חל רק על הכופר המוחלט ולא על המסתפק.

עיקרי הדברים

- גבולות חופש הדעות.
- אמונה כיסוד הקיום הלאומי של ישראל.
- דין אפיקורוס: כופר לעומת מסתפק.

נוסח האגרת עם ביאור

(להרר"מ ד"ר זיידל [לרב משה זיידל, ידידו ותלמידו של הרב קוק] *שליט"א)* [לד"ר משה זיידל, תלמידו של הרב קוק מימי בויסק, שלמד אז בגרמניה. האגרת מיום י' סיון תרס"ה (1905)]

אשר שאלת ע"ד[1] לשוני במכה"ג[2], [במכתב הגלוי] שאיני דורש שום שלטון על הדעות, אם הוא מפני ההכרח או שכן הוא ג"כ[3] ע"פ[4] דין תורה.

הנה בלשוני לא נמצא מקום לשאלה, שאמרתי "מפני שהוא בימינו דבר שאינו נשמע". [על פי יבמות סה: "כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע"] ממוצא דבר הרינו למדים, שאם היה נשמע היה מקום לדרישה כזאת. אלא שהענין תלוי בהרים גדולים של עיונים שצריך לבאר הגדר שלו. ומפני שא"א[5] לי להאריך ארשום בקצרה, ואקוה שיספיק לנבון שכמותך.

דע שהסברא הישרה היא לעולם יסוד גדול בדין, וזהו בין בדינים מעשיים בין בדינים עיוניים. ע"כ[6] לעולם אנחנו צריכים להגיע למרכז היושר, ואם תראה לנו סתירה בין אמת לאמת, ע"כ יש כאן דבר המכריע, וזה מקום של למוד חדש. ע"כ נראה בענין ההלכה של חופש הדעות, שהיא מתאמת בזמן הזה לרוב בעלי הדעות שבעולם, עד היכן יגיעו גבוליה ע"פ השכל. שמא תאמר שאין לה גבול, לא תוכל כלל לומר כן. האחד שאין לנו אפילו מדה אחת בעולם שלא תהי'[7] הקצוניות מזיקתה, ועוד טבע הענין מחייב שיש גבול לחופש הדעות, שאם לא יהי'[8] שום גבול, כ"א[9] יפרק עול כל מוסר מוסכם, עד שיגיע בבינתו הפרטית לסוף הדעה על מה הוא עומד, ואז תמלא הארץ נבלה, וצמצום גמור בין הדעות והמעשים א"א[10] כלל לעשות, מפני שהמעשים נגררים בע"כ[11] ברב או במעט אחרי הדעות, א"כ[12] למשל שיסכים אדם בלבבו שאין שום עול ברציחה הוא ודאי חטא, שאם ההסכמה הזאת תפריח יהרס קיום העולם, וכן כיו"ב[13]. ע"כ אנו למדים שיש גבול לחופש הדעות, אלא הדבר הקשה הוא צמצום הגבול. ומסתבר שאין הצמצום יכול להיות שוה ממש בין כל חברה אנושית, כי למשל ההסכמה הגמורה בלב שאין שום הפסד ללכת ערום בשוק, למי שמסכים כן, וטוען שיתנהגו כן בפועל, הוא חטא אצלנו, וראוי

להיות חטא, ואיננו חטא אצל הפראים שבאיי גוויניא, [באיי גינאה] למשל. וכיון שע"כ[14] יש הפרש בין חברה לחברה, לא יעמוד ההפרש על מקום אחד, רק יהי' הולך ומתחלק לפי רבוי התנאים. וביחש לאמונה יש הפרש גדול בזה בין ישראל לעמים. אם היה שום עם בעולם, שעיקר הוייתו בתור עם וקיומו יהי' תלוי באיזו דעה, אז היתה רשות גמורה וגם חובה שביחש לזאת הדעה לא ימצא בקרבו חופש-הדעות. כי אין זה חופש כ"א עצלות מהגן על עצמה, [אלא עצלות מלהגן על עצמה] בשביל איזו נטיה של גירוי עצבים מאנשים פרטיים. אמנם לפעמים ימצאו יחידים, שיוכלו למרוד באומתם, כשימצאו שאותה הדעה, המאגדת ומקיימת את אומתם, היא מזקת לכלל האנושיות, ע"כ יפקירו את האומה בשביל האמת. אבל כ"ז[15] שתהי'[16] הדעה המחזקת את אומתם דעה בלתי מפסדת כלל, וק"ו[17] כשתהי'[18] עוד דעה מועלת חוץ לגבולה, ולגוף האומה תהיה יסוד חייה, אז אין שום מקום לסבלנות, והסבלן בזה ראוי לבזיון פנימי מכל האומה וגם מכל האדם. ע"כ כאשר אין עוד אומה בעולם, שההודעה של שם השי"ת[19] בעולם, בתור אלהי עולם, שומר הברית והחסד וכל ארחות הצדק, שהם מדותיו של הקב"ה[20], יהיה יסוד חייה הלאומיים, ותנאי מיוחד בתקומתה על ארצה וכוננות ממשלתה. וע"כ[21] יש בה תנאים כאלה שאינה יכולה להתקיים מבלעדי הדעות הגדולות הללו, וכל גדולה שבנפש היא כרוכה עם חסרונות מקבילים לה, ובודאי יש לישראל ג"כ חסרונות כאלה המביאים אותם לידי הכרח הגדולה של נשיאת שם ד' בתכנם הכללי. ע"כ מי שגורם בדעותיו, ומכש"כ[22] במעשיו, רפיון להדעה שמחיה את האומה, הוא פושע לאומי, שהסליחה להם היא אולת. ובכל העולם אין לנו דוגמא בזה. אין התוכן הלאומי של כל אומה ולשון שבעולם קשור כלל בטבע הוייתם עם דעת שם ד' בקרבה ובעולם, ולא עם כללות שום אמונה. ואם ימצא עם בודד, בעל אמונה שפלה, שאמונתו היא לאומית, היא ודאי כל כך קטנה, עד שהתפשטותה בעצמה תביא מכשולות לכל האנושיות, וביותר שא"א כלל בעצמו להתקיים, א"כ העם ההוא בעצמו עומד הוא לכליון שאין לתבע מיחידיו חובות קיומו. זהו יסוד קנאת ד' האמתית, שבעליה ראויים שתנתן להם ברית כהונת עולם, [במדבר כה, יג, על פנחס הקנאי] בהבדלה בין הקנאות הפחזנית הבאה מחסרון דעה ורפיון כח.

והנה כדי למלא במעשה את השלטון הלאומי, צריכים שיהיו כחות האומה בתכלית השלימות. אמנם למנעו לגמרי ג"כ לא יתכן, כי האופי הרוחני של האומה הוא ב"ה[23] תמיד חי, ודוד מלך ישראל חי וקיים. [ראש השנה כה] ע"כ זאת היא עצת ד' שהפליא עצה, הגדיל תושיה, [ישעיהו כח, כט] שכפי אותו המיעוט שכחות האומה מתמעטים, כן יהי' נגרע כח היכולת, ומניעת היכולת היא לנו לעדה על חפץ ד', ומניעת החפץ יש לה הרבה דרכים, לפעמים מניעה מעשית, כמו יראת מלכות וכיו"ב[24], ולפעמים מניעה רוחנית, שמהם היא ג"כ המצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע. וכשישנן מניעות כאלה הננו מרוצים בזה, מפני שאנו מכירים שכך הוא רצון ההשגחה העליונה בעתים כאלה. ואך לזה הננו מוצאים בירושלמי, שרשב"י[25] שמח על נטילת הדינים בישראל לשעתם, משום דלית אנן חכים מידן, [ירושלמי סנהדרין ז, ב: רבי שמעון בן יוחאי אמר "בריך רחמנא דלינא חכים מידון" – ברוך ה' שאיני יודע לדון (דיני נפשות), כשניטלו מישראל]

זהו מה שנוגע להבנת לשוני.

ולענין דינא. דע, שאע"פ[26] שאיסור גמור וחולי רע הוא, אפי'[27] מי שמסתפק ומהרהר על דברי האמונה השלמה, מ"מ[28] לא מצינו שדנו חז"ל[29] דין אפיקורוס, [סנהדרין צט–ק; רמב"ם הלכות תשובה ג, ח] כ"א על הכופר, דהיינו המחליט ההיפך. וההחלטה של ההיפך א"א שתמצא כלל בישראל בין שום אדם שלא יהי' רשע גמור ומשקר במזיד. כי הרשעה היותר גדולה לא תוכל כ"א להטיל דופי של ספק לחלושי הדעות, וכיון שכן מי שמעיז פנים לאמר שהוא כופר בבירור, הרי הוא רשע מוחלט, שבצדק היה ראוי לדונו בכל הדינים המפורשים, ואין כאן טענת לבו אונסו כלל. ואם היתה הכפירה שבדורנו בעלת אמת, היתה תמיד טוענת טענת ספק, והיו מבררים לה בנקל ספקותיה, אבל היא משקרת בזדון, וטוענת טענת ודאי, בשעה שאפילו ליותר חלושים בדעת א"א כלל שתבא כ"א למדת ספק, והרי היא עסוקה ברשע של רדיפה בעזות מצח, ע"כ היא חייבת כל הדינים, שבידי אדם ובידי שמים, לפי הערך של המכשלה שהיא עושה. ופרטי הדברים מובן שצריכים אריכות גדולה של ספרים רבים לבאר. ודבר זה ברור, שמי שבא לידיעה איך שכל המינות, ביחש לישראל, איננה כ"א טענה של ספק גרועה, המתלקטת מחסרון ידיעה וחסרון רגש ומעוט מוסר, מיד הוא נעשה שלם באמונה ויראת ד' באמת' וכל מה שיהי'[30] יותר דבק בת"ח[31], דורשי אלהים באמת, כן יתעלה מעלה מעלה, להיות ממולא באמונה של חסן חכמת ודעת. "כל כלי יוצר עליך לא יצלח [ישעיהו נד, יז] וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי, זאת נחלת עבדי ד' וצדקתם מאתי אמר ד'".

(עה"ק יפו ת"ו, י' סיון תרס"ה).

---

1. ע"ד - על דבר
2. במכה"ג - במכהאי גוונא
3. ג"כ - גם כן
4. ע"פ - על פי
5. שא"א - שאי אפשר
6. ע"כ - על כן
7. תהי' - תהיה
8. יהי' - יהיה
9. כ"א - כי אם
10. א"א - אי אפשר
11. בע"כ - בעל כרחם
12. א"כ - אם כן
13. כיו"ב - כיוצא בזה
14. שע"כ - שעל כן
15. כ"ז - כל זה
16. שתהי' - שתהיה
17. וק"ו - וקל וחומר
18. כשתהי' - כשתהיה
19. השי"ת - השם יתברך
20. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
21. וע"כ - ועל כן
22. ומכש"כ - ומכל שכן
23. ב"ה - ברוך השם
24. וכיו"ב - וכיוצא בזה

25. שרשב"י - שרבי שמעון בר יוחאי
26. שאע"פ - שאף על פי
27. אפי' - אפילו
28. מ"מ - מכל מקום
29. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
30. שיהי' - שיהיה
31. בת"ח - בתלמידי חכמים

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת פט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"א מנחם אב תרס"ד - רחובות **נמען:** ר' משה זיידל

הרב קוק כותב מרחובות על התקווה לחיים בריאים ושלמים בארץ, באיחוד הטוב שבדרכי האבות והבנים. לדבריו הצמא לדבר ה' בדור יתרפא רק בהשפעת התורה בלשון שהצמאים מכירים. הרב קוק מעודד צעירים ללמוד את החלק המוסרי והעיוני שבתורה (חובות הלבבות) בהדרגה ובקביעות. בהמשך הרב קוק מתייחס לשאלות: הבנת התורה דרך השקפה כללית, איסור דעות רעות מפני הנזק החברתי, והסבר לחופשיים שקיום האומה תלוי בתורה, תוך לימוד זכות על "אנוסים".

עיקרי הדברים

- שילוב אבות ובנים בבניין הארץ.
- לימוד מוסר ומחשבה לצעירים.
- יחס לחופשיים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], כ"א מנ"א[2] תרס"ד[3].

כ'[4] ידידי ואהובי, נחמד ונעים, מלא תבונה ודעת יראת ד', חו"ב[5], מו"ה[6] משה זיידל [משה זיידל, אז צעיר בן תשע עשרה, ולימים חוקר מקרא] נ"י[7], וכא"ל[8], שלו'[9].

דבריך היקרים, יקירי, שמחו את לבבי, ובהיותי יושב פה בנאות דשא במושבת רחובות אשר ביהודה, והנני יושב ונגד עיני נשקפים הררי יהודה, וגאון ד', אשר עטרנו פה בשנים קדמוניות ואשר עוד יעטרנו בחסדו לימים הבאים, כי דברו יתי'[10] לא ישוב ריקם, ירהיב לבבי. אמנם עלינו להתעתד לקראת עתידנו הנהדר ברוח ד', ברוח דעת ואור ד', שיהיה בכחו לאחד את כל הכחות הרעננים אשר בעמנו, להיות מוכנים לחיות חיים בריאים ושלמים, חיים כאלה שיהיו למופת לכל העמים תחת כל השמים, בעוזם וגבורתם ביחד עם הוד קדושתם ורוממותם, שאז נוכל למלא את התעודה הראויה לישראל בארץ-ישראל. וזה אי אפשר כ"א[11] ע"י[12] קיפול כל הטוב הנמצא בחיי האבות והבנים גם יחד, באופן שלא די שלא יהיו הצדדים הטובים שיש בשני דרכי החיים סותרים זא"ז[13], כ"א מחזקים ומרוממים זא"ז, זהו יסוד השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. במחשבות הללו הנני הוגה ועסוק, ות"ל[14] שכל אשר שיערתי בחו"ל[15] במה שיש לנו לעשות לטובת כלל עמנו וארצנו, בהשפעת רוח טהרה שתחיה את כל המעשים כולם, לאמר בפה מלא "בית יעקב לכו ונלכה באור ד'" [ישעיהו ב, ה] הנני רואה עין בעין פה על אדמת קדשנו. והנה בהיותי חושב ע"ד[16] הצמאון לדבר ד', אשר התגלה בדורנו בתור מחלה של עילוף בצמא, אשר רק במוצלחים וניגשים יותר אל הקודש לא הפכה המחלה של הצמאון את הכמיהות לתיעוב, ואשר אני יודע באין ספק, שרק כפי אותה הפעולה של השפעת דבר ד' ואורה של תורה בלשון שציחי הצמא מכירים אותו, כן יתחזקו כחותינו, ונהיה מוכשרים ללבוש עוזינו ובגד תפארתנו, ונהיה ראויים לגאולה וישועה, בשובנו אל ד' ואל דבר קדשו באהבה, הבאה מתוך הכרה וידיעה. "ובקשת

משם את ד' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" [דברים ד, כט] ודרישה זו, שבכל לב ובכל נפש, א"א[17] כ"א אחרי הסרת כל חשכת המבוכות החוצצות בעד אור ישראל, שלא יוכל להגלה בהדר גאונו, שרק בהכירנו את ערך עצמנו, את היתרון של רוח ד' אשר עלינו, רק אז תשוב אלינו גבורתנו העליונה, ונדע איך לחיות על אדמת קדשנו אחרי כל הנסיונות הרבים והקשים שעברו עלינו ללמדנו דעה והשכל. אשר על כן כל צעיר הבא, ודורש ושואל, ומרצה מבוכותיו, הנני רואה בו דמות אבן יקרה משהם וישפה העתידים להיות נקבעים בשערי ירושלים, "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ, וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך" [ישעיהו נד, יב-יג]

ע"כ[18] כל ישעי וחפצי שיתרגלו הצעירים בעלי-הכשרון ללמוד, בגירסא תחילה ואח"כ[19] בעיון, את החלק המוסרי והמדעי שבתורה, שהוא כלל תורת הלבבות, שכללם החסיד בחוה"ל[20] [רבנו בחיי אבן פקודה, בעל "חובות הלבבות"] בכללים קצרים וכוללים בספרו. הלימוד המתרחב והולך בהדרגה, בקביעות עת ושעה או שעתים בכל יום, עד כדי רכישת השקפה הגונה ורגש פנימי על חלק המוסרי והעיוני שבתורה, יעדן את הרוח, וישובב את הנפש, עד שימצא האדם את עצמו מוכן ומוכשר לדרוש ולחקור, וימלא אומץ לב וגבורה, כי "ד' אורי וישעי ממי איראי" וכ"כ[21] תהי'[22] ההתעסקות בהלכות דעות שבתורה עושה פריה, עד שהפלפול, החקירה, הביאור והחידוש, בענינים הללו יהי'[23] מצוי אצל כל צעיר בעל-כשרון, כמו שהוא מצוי ב"ה בחלק המעשי, ואז יעשה את פעולתו לטובה עד שאפילו את הצד המעשי ירומם ויריחיב. ע"כ בראותי דבריך, במחקר בדברים העיוניים שבתורה, ובהקריבך אלי שאילותיך, שמחתי ואמרתי הודות לד', כי לא קול קורא במדבר היה קולי, ואקוה ש"ישוטטו רבים ותרבה הדעת". [דניאל יב, ד] אמנם מצאתי נכון להעירך על ההדרגה, דהיינו לרכוש בקיאות הגונה, בכל ספר מוסרי שיבא לידך הקל הקל תחילה, כי כולם נובעים הם מלבם של גדולי דעה חכמי לב וחסידי עליון, ורבים מהדברים העיוניים א"א להבין על בוריים אם לא יהיה הרגש ג"כ[24] מוכשר כראוי, ועל כן נקראת התורה ג"כ שירה כמו שנקראת מצוה, ע"כ צריך להסתייע עם הכח המיוחד להרגיש דברי אלקים חיים, שאינם מתבררים כ"א ללב טהור, וע"ז[25] מועיל הצד המוסרי שאינו מסור כ"כ[26] למחקרים, כ"א לבסס את הנפש על יסודותיה הפנימיות. אבל לא לעמוד כ"א ללכת הלאה, "ונדעה נרדפה לדעת את ד', כשחר נכון מוצאו, ויבא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ". [הושע ו, ג]

ואחרי ההערה הקטנה הזאת אבא לדבר על הערותיך המחוכמות, אף שהמה דברים שכבר נשאלו הם או כיוצא בהם בדורות שעברו, מ"מ[27] הדברים צריכים בירור בדורנו. אבל תוכן הבירור צריך להיות ע"י העלאת כח המדע למושגים יותר רחבים, שזהו התכלית הנמצאת בכל הניגודים המעשיים והעיוניים, וע"י[28] השקפה יותר אמיתית כללית מתגלה אור האמת, עד שאין צורך כלל לתירוצים מיוחדים על כל פרט.

דע לך יקירי, שכאשר האדם נכנס לחקור איזה מחקר ועיון צריך להיות תמיד להכשיר עצמו כפי כחו להיות קרוב אל הדבר הנחקר, ואם יוכל שכ"כ[29] יתקרב אל המושג עד שיוכל לחוש אותו מעצמו, מנפשו ומעומק רגשותיו, אז אם לא ימלא את מה שיכול יחסר תנאי עקרי מהתנאים המוכרחים אל דרישת האמת. א"כ[30] כאשר ניגשים אנחנו לחקור איך להבין דרכי היושר הגנוזים באורה של תורה, שהיא

כוללת את החזיון של המציאות ביחש להמוסר האנושי העיוני והמעשי, הפרטי והכללי, החברותי והמדיני, מראשית ועד אחרית, צריך תחילת-כל החפץ לעמוד על האמת לתמם את חזיונות החיים כולם לפי כחו, דהיינו שלא להשקיף על המדריגות המוסריות לפי מצב פרטי של דור מיוחד, כי-אם לפי ערך הנדרש לקבע מוסר כזה שיהיה פועל פעולתו, לפי עצמו ולפי השתלשלות המאורעות שיהיו נמשכים ממנו, עד סוף כל הדורות, להיות תמיד פועל להיטיב ולהשכיל. ולמהלך זה צריכות הפסיעות להיות מדודות הרבה, ואם מדת הרחמים תתפרץ, באיזה חלק קטן של תקופה מיוחדת, יותר מהמדה המסכמת עם התוצאות של העתיד היותר רחוק, תסבב היא פעולות מזיקות ומהרסות לפעמים יותר מהעול הגלוי היותר גדול. וממוצא דבר תשכיל, שאע"פ[31] שאין אנו רשאים כלל לבטל את רגשי היושר והחקים הנולדים מהם ביחש המעשה בהוה, לפי אותן התמונות שהן מתגלות ברגשותינו בהוה, מ"מ אין לנו להתמכר אליהם ביחש של "מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור". [חגיגה יא] והנה את החיים צריכים אנחנו להבין בשני ערכים, איך המה נמצאים ואיך הם צריכים להיות. היושר המוחלט נעוץ לעולם באותו הצד שהחיים צריכים להיות, אמנם היושר הארעי, הנוגע יותר למעשה בהוה, הוא בנוי על הצד שהחיים הם נמצאים בו בפועל. רוממותה של תורה ואלהיותה א"א כלל שתהי'[32] אחרת כ"א כלי חמדה, לסבב לכונן את החיים אל המצב שהם צריכים להיות בו. אבל צריך אתה להזהר שלא תחשוב ששני המעמדים האלה אין להם יחש וצירוף זל"ז[33], כ"א הם ענינים מצורפים, כאופקים המתחלפים להולך בדרך רחוקה.

ודע עוד, שהעבדות, כמו כל דרכי ד' הישרים, שצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם [הושע יד, י] לא הביאה מצד עצמה לעולם שום תקלה, כי עצם חק העבדות הוא חק טבעי בבנ"א[34], ואין שום הבדל בין העבדות החוקית להעבדות הטבעית, ואדרבא העבדות החקית שהיא ע"פ[35] רשותה של תורה באה לתקן כמה תקלות, שהעבדות הטבעית היא צפויה אליהם. למשל, הרי המציאות של עניים ועשירים חלשים וגבורים דבר מוכרח ונהוג הוא, א"כ אותם שקנו להם נכסים מרובים, שהם משתמשים בכח המשפט לשכר עובדים עניים לעבודתם, הרי השכירים הללו גם להם עבדים בטבע, מצד ההכרח החברותי, והנה למשל העובדים במכרה-הפחמים, שהם נשכרים מרצונם, הרי הם עבדים לאדוניהם, ובודאי חלק האנשים שהם צריכים להיות שפלים במצב, לולא הרשעה ששלטה כ"כ בלבות בנ"א[36], עד כדי רמיסת משפט, הנה אם היו עבדים קנויים קנין כסף אז היה מצבם יותר טוב. למשל עכשיו אנחנו צריכים להערות מוסריות לדאוג בעד חיי העובדים, החומרי והמוסרי, והעשיר שלבו אטום לועג לכל צדק ומוסר, ויותר נח לו שבמנהרה יחסר אור ואויר, אע"פ[37] שעי"ז[38] יתקצרו חייהם של עשיריות אלפים אנשים, ויעשו חולים אנושים, רק שלא יוציא מכיסו עשיריות אלפים שקלים לכונן את המנהרה במצב יותר טוב, ואם לפעמים תפול מכרה, ויקברו חיים עובדיה, לא ישים על לב, כי ימצא עבדים אחרים נשכרים. מה שא"כ[39] אם היו העבודות הללו נעשות ע"פ חק עבדות חוקית, שהעבדים המה קנין כספו של אדוניהם, אז הדאגה לחייהם ואשרם תהיה שוה לדאגתו על הונו, "כי כספו הוא", [שמות כא, כא] אז היו באמת העובדים הדלים הללו יותר מאושרים וצפויים לעתיד יותר טוב. ע"כ תורתנו הקדושה היא הולכת בדרכה לרומם את לב האדם, לקרבו אל דרכי אדון כל המעשים ב"ה, וממילא כל זמן שהעבדות

הטבעית תהיה מוכרחת להיות נהוגה בחברה האנושית, "בראתי יצה"ר[40] בראתי לו תורה תבלין" [קידושין ל] , תהיה העבדות החוקית מבסמתה ומחזירתה לטובה.

אמנם כל אלה ההשפעות היו הולכות בדרך ישרה, לולא גרמו חטאינו ועונות אבותינו להפסיק על משך זמן ארוך את פעולתנו ע"י אור תורתנו על עצמנו ועל העולם כולו. אבל מיום שחרב בית המקדש ונתפזרנו בין העמים אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, וחשכת ימי הבינים דוקא אז הרימה ראש, ותעות את יושר התעודה של ארחות חיים, ותעשה העבדות למפלצת, ותאבד את תעודתה, שהיא לשמור את הכושלים שבבנ"א[41] מתגרת יד אנשים רעים ותקיפים, ע"י מה שתביאם לאותו מצב של בטחון הרכוש, עד שכפי המצב ההוה היה נשקף שיוצא שכרה בהפסדה, ותגמר האנושיות אומר לבטל את חק העבדות החוקית, אע"פ שלא תעצר כח לבטל את העבדות הטבעית, גם אין בכחה להגן על המגרעות, שביטול העבדות החוקית מביא על החלק העבדותי שבבנ"א. זה צריך להיות גנוז בתורה עד תקופת האורה שמציון תצא תורה, "ועשרה אנשים מכל לשונות הגויים יחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם" [ע' זכריה ח כג]אז תכיר החברה האנושית כולה, כי אחרי תיקון הלב, להיות לב בשר, מלא יושר חנינה חסד ורחמים, ראוי וכשר הוא לירודים שבבנ"א שיהיו כולם מסורים תחת חסות מעולים וצדיקים חכמי לב, שתהיה דאגתם עליהם מתיחסת כיחס הקנין ובזה ימצאו אשרם ובטחונם בחיים.

אמנם המצב החברותי והמוסרי נעוצים זה בזה ע"פ דעתו של אל דעות ב"ה. ע"כ האנשים הראויים להיות עבדים המה ע"פ תקונו של עולם אנשים כאלה, שהרחבת חופשתם תביא רעה להם ורעה לעולם, בהיותם בטבעם נוטים לחיים שפלים, שרק ע"י כח מעיק מבחוץ יתישרו ויתרוממו, וזה יארע הרבה מהשפעת אבות. כי כמו שמעלות הנפש ותכונות לטובה יבאו בחק ירושה כן תכונות שפלות ג"כ יהיו למורשה, ולפעמים יקנה אדם לעצמו ע"י התגלות נטיה תכונה כ"כ שפלה, שאלפי דור צריכים להרימה, ויחש האבות פועל, בין מצד היחש החומרי בין מצד הקשר הנפשי, אפילו בריחוק מאד. ע"כ התגלות השפלות של חם היא פעלה, שהיוצאים מגזעו יותר הם ראויים להיות עבדים משיהיו מושלים בעצמם, ועומק התכונה היא האריה, שאין ראוי לברוך, שתכונות רמות-ערך ושאיפה לחכמה ואהבת השי"ת[42] ובריותיו הן טבועות בהם, להתדבק בו. וכדי להעיד על עומק היושר, שהאנושיות צריכה להמצא בו, מצד השפעתה של תורה, אסור או ראוי עכ"פ[43] שלא למחק חק העבדות ממציאותו, כ"א לישרו על תכונתו הראויה. וזהו עומק הרושם שצריך להמצא בדין "יום או יומים" בדיוק שהרי יסוד כל העונשים, אפילו עונש של הורג נפש, צריך שיהי'[44] נשקל ע"פ הפלס של תיקון העולם בעתיד, א"כ כל מאורע שיש לו הגנה על העתיד והרוב, חוץ מהיושר הפנימי שבלב, ע"כ שהעונש צריך שיהי' מוגבל לפי הערך של ההגנה החיצונה, שאם לא יהי' פועל כלל בהכרעתו הרי המשפט יוצא מכלל רחמים ותיקון-עולם לכלל נקמה. ע"כ כיון שכספו הוא, והאדם חס על כספו, ולא תארע כ"כ בנקל הריגת עבד בזדון, מפני הפסד ממונו, ע"כ לא יוקם, כי אין ראוי למנע ממשפט רושם של שלילת נקמה כ"א תיקון ורחמים על הכלל. ויש לזה רושם ג"כ בהראב"ע[45] [פירוש אבן עזרא על התורה] ז"ל[46]. ובין תבין, שהערת רבותינו ז"ל במדרש ובאגדה ע"ד הכרתו של נח בצורך השירות לבנ"א[47], שאינה כ"א ההכרה בטיב החברה

והכרחיותה לעבדות, ושעל כן ראוי שיהי' החלק היותר נאות לשפלות העבדות, מצד שפלות תכונתו למוסר ולחכמה, המוכן להכנע. וזהו יסוד הרצון של ביטול טענת הכנענים, שתעודת הכיבוש הנהוגה בכלל האנושיות היא לתכנית הרמת קרן רוח האדם, שהקיבוצים הקטנים עלולים יותר להשפל, וע"י הכיבוש נתאחדו יותר ממלכות גדולות, והוא צעד להתרכזות האנושיות למשפחה אחת באחרית הימים. אמנם ראוי תמיד, שהקיבוץ שממנו יהי' נובע אור יותר גדול וטוב להשלמת הכלל יהי' נכבד, והמתגבר יהי' היותר הולך לדרך האורה, וזהו יסוד העבדות בטבע, עד שיש לכיבוש ישראל מיד הכנענים היסוד היותר חזק בשאיפת ההתקדמות האנושית, שמזה נובע החק של "מה שקנה עבד קנה רבו". [פסחים פח]

ממוצא דבר תשכיל, שאותם שרצו להעמיד את השאיפה לביטול העבדות בהוה מפני שתמכו א"ע[48] בכה"ק[49], הם דומים לאיצטגנינים הרואים ואינם יודעים מה רואים. [סוטה יב] אמנם יש ערך לחק העבדות החוקית, שיהי' משמש לטוב בעולם, אבל צריך לזה עולם מסודר כראוי, ומ"מ[50] הד-קול של אותם היתרונות, שהעבדות פועלת באופן בלתי-מבורר למחזיקים עצמם, הוא הגורם את התביעה מצד המחזיקים. אבל מבלעדי הכנה כוללת גדולה ועצומה א"א שיהיה העולם נשפע כראוי מקדושת כה"ק[51], כ"א עם-ד' לבדו בהיותו מוכשר הכשר פנימי יותר קרוב, ומאז גזרו חז"ל[52] שכה"ק[53] מטמאים את הידים, ולפי חבתן טומאתן, [ידים ג-ד] למי שרוצה להשפיע מהם דברים מעשיים בעולם הכללי, שאינו מוכשר אל הדרכה כ"כ רוממה כעת עד עת קץ.

ודע עוד, שהחזיון של הכחות המתפתחים לטובה ולאורה מצד כח התורה הוא הולך במערכה, עד כמה ראוי שיהי' נובע מכח הדין והמשפט ועד כמה ראוי שיהי' נובע דוקא מטוב הלב ומהסכמה פנימית בלא שום מעיק כלל, אפילו מועקה מוסרית. וזהו היסוד שאנו מחברים תמיד ברית אבות עם כל הדברים היותר עקריים, וברית א"י[54] היא מחוברת מחזקת ירושת אבות וקבלת התורה. אמנם האבות קיימו את התורה מהכרה פנימית וחפשית, וזה היתרון ראוי שלא יחסר על חלק גדול מהמציאות המוסרית, וזהו יסוד החלקים הגנוזים שהמה יוצאים דוקא בתור מדות חסידות ולפנים משוה"ד[55], שאם היו באים בתור הלכה הכרחית היו מטשטשים את ההדרכה הקבועה, להיות הולכת הלוך ואור לדורות עולם ולהיות לאור גויים ועמים רבים לפי מעלות רוחם השונה מאד. כי הצד המוסרי שצריך להמצא בתור נדבה ואהבת חסד הוא צריך לעולם להיות לו משקל נודע לפי הערך המוסרי הכללי החיובי, כערך האויר החפשי לעומת הבנינים והמעשים הקולטוריים הממלאים אותו, שא"א[56] שלא ישאירו בעבורו מקום רחב מאד. ומה שצריך להסתפח ע"פ נדבת הרוח וחופש הרצון הטוב חייב להרשם בתור מדת חסידות. ואין לשער גודל ההפסד, שהיתה התרבות האנושית סובלת, אם אלה המדות הנעלות היו נקבעות בקבע חיובי. כי רק מה שהוא יותר הכרחי לחיים החמריים והמוסריים בהוה, ופוגע אם יחלש להשרשת העתיד, זה נכנס באזהרה, וגדול המצווה ועושה, אבל מה שקולע לעומק הטוב בהיותו עומד ומתפשט בתור טל של תחי'[57] לימים יוצרו, מבלי לפגוע ברכיותו וספוגיותו את כל מטרת העילוי העתידי, זכה להקבע בתור נדבה ואהבת חסד. זהו גורל ה"לפנים משורת הדין", שמאד יפעל לטובה לעת אשר יהפך לב האבן אשר לבנ"א ללב בשר. ע"כ אותו החלק הנשאר לפנים משוה"ד מוכרח להשאר

במדתו, וכל אשר תתרומם האנושיות יצאו מדות-החסידות מרשות היחיד לרשות הרבים, ויהיו קנין כל העם, "וכל בניך לימודי ד'"

ודע יקירי, שכל הדברים ההיסתוריים שהיו במציאות צריכים שיובנו ע"פ תעודותיהם, עם הדברים המסובבים מהם בהשגחת ד', לכונן הטוב והחסד באחרית, וכיון שאנו רואים שהרבה עבדים יצאו מגזע חם יותר משני הגזעים האחרים, אנו מכירים שלתכלית ההשלמה הכללית היו הם ראויים לעבדות, ולו התרוממו לחירות בלא-עת פעלו בודאי, בחירותם, הבלתי-ראויה להם, לרעה על הרוח האנושי ועל דרכי חיי הציבור והיחיד, וזהו תכלית הבנת קללת נח. וה"ה[58] בכל עבר היסתורי, שהכל הוא מעשה ד' בחסד ובחכמה. ואין זה מונע כלל את שורת היושר האנושי לעשות לתיקון הציבור כל מה שאפשר, לפי המתגלה בדור. אדרבא לולא ההשקפה הברורה, שכל העובדות שבעבר היו נועדות לתכלית הטוב, יש להרשים על החיים רק את כח האגרוף, ולא יקום רוח לחוקק צדק, אבל בידיעה שגם הרשע-כסל הי'[59] טוב ותכליתי בעבר, וע"כ[60] לא נזדמנו לו סיבות מספיקות להדפו, א"כ יסוד היושר מבונה יפה, וכשמזדמנות סיבות נאותות לגרש את ההיזק המוסרי, שנסתבב ע"י השימוש לרעה בדברים הטובים, רק אז מתמלא הלב חריצות של צדק להרים כח המשפט והיושר. ואין מעכב ומונע כלל מה שישראל מצווים לשמור את הרושם האלהי, לתעודת בנין העולם לזמן היותר מרומם במוסריותו, והמתעלה מקלקולי העבר ביותר, זהו עבודה מיוחדת לישראל, מוגבלת ומעשית, ועמה דוקא יחדור רוח ד' להרבות חסד וצדק בכל העמים, ע"פ השקפותיהם המתבררות להם. וראוי לכל ירא-ד' באמת לחזק ידי חסידי האנושיות, ולהרחיב יושר דעותיהם, עם תמימות ההשקפה להבדיל בין עבודת פנים לעבודת חוץ. והכלל הוא, שכ"מ[61] שתמצא בזה רושם של יחס הגזע בתורה ובדחז"ל[62] הוא להצדיק משפט עובדא של מציאות, להכיר מעשה ד' במהלך ההיסטוריה, לא פחות מבמהלך צבא השמים, "זכור ימות עולם" "ושאו מרום עיניכם" בחוברת. ע"כ טבע העבדות בכלל האנושיות היתה ראויה להיות נקבעת במקום הראוי לה ביותר, ע"פ נטיות הנפשיות, והפיכת הסדר של שחרור העבדים אינה פועלת טוב כללי, כ"א אותו המספר המוכרח להיות נכנס בעול העבדות הטבעית יובא לאוצר הכלל גם מאותם שהם ראויים להיות בנ"ח ע"פ תכונותיהם, ונעשה עי"ז[63] עולם הפוך, "שרים הולכים כעבדים" "ועבד כי ימלוך". ואל תחשוב, שאם נקח לנו את מי שהוא ראוי להיות עבד, ע"פ תכונתו הפנימית, ונשכילהו, שבזה יצא מכלל העבדות. לא כן, אם העבד הזה יהי' יושב על קתדרא ידרוש דברים כאלה שהמדות הראויות לעבדים יהיו נטבעות בהם. וזהו היסוד שראינו חכמים גדולים דורשים דברי דופי ורשעה, מפני שזוהמת העבדות דבקה בהם. אמנם לולא הרשיעו האדונים הרעים, להתעמר בעבדיהם, יותר מההכרח הטבעי, היה הדבר הולך בטבעו, אבל רעי-אדם הפסידו את זכותם ע"י אכזריותם, והוכרח קשר העבדות הקבוע במצריו להיות ניתר, ומקומו לקחה העבדות הטבעית, שבודאי לא תוכל להתאים לכל הצדק, עד אשר תצא מציון ישועה ואורה לכל העמים, לדעת איך צריכה צדקת ד' להעשות ע"פ רוחה של תורה, בכח החסידות והנדיבות, הממלא את לבב האומה, אשר רוח ד' אשר עלי'[64], שלא ימוש מפיה ומפי זרעה וזרע זרעה, היא הערובה לגאולתה. רוממות אומה על חברתה, הקבוע בסדר עליות וירידות העמים, היא ג"כ בנוי' על היסוד של ההכשר שיש לכל אומה לשמש ברוחה הכללי, להשלמת כלל האנושיות. וזהו העומק היסודי של תמצית הלימוד, היוצא מ"מה שקנה עבד קנה רבו".

כשמשתמש במקום זכיות מכריעות בין משפטי עמים, ועל מציאות ההכרח של השימוש לאדם התבונן נח בהשקפתו על הצביון הכללי של העולם בתיבה, וההכרח עצמו הי' סיבה כללית שימצא ג"כ צד שפל וגרוע במין האנושי, הראוי לעבדות, ובהיותו ראוי לזה "אין ברוך מתדבק עמו", כי עירוב מדות העבדים במזגי בנ"ח יפעל לרעה על כלל בנין מהלך הנפש.

והנה מכתבי נפסק ימים רבים מהמון הטרדות, וע"כ הנני אוחז דרך קצרה שיספיק לנבון כמוך, יקירי. בענין דיני ב"נ[65], דע שישראל, בהיותו העם אשר בחר בו ד' לאור גויים, יש לו זכיות מיוחדות, שלפעמים כשצריך לקיומו, או לתועלת הרשמת מעלתו, לותר על איזה חק מוסרי, גם זה הוא טובה כללית, שחוזרת באחרית אל הכלל כולו. אמנם הגדרים כמה יש לותר צריכים להגבלה תורית, לפעמים מקבלה או מתקנה, ולפעמים גם בדברים מפורשים בתורה. והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכיות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השוה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא , שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש. ע"כ בין ישראל לישראל המשפט הכללי הוא, שהשימוש בכח הרכוש הוא כערך שוה, כמובן ביחש נערך כללי, שאינו צריך להזדקק לדקדוקי פרטים, וע"כ כח ההתיחדות עודנו פועל גם על האבדה. אבל אם החזקה היא שכח השימוש ברכוש זה כשיהי'[66] ביד המוצא יהי' יותר נאות לטובת כלל האנושיות באחרית, מאשר יהי' ביד בעל האבדה, אז כבר מספקת היא תביעת הצדק להכריע לצד הקומוניא והשיתוף הכללי ג"כ באבידה מבלעדי יאוש, והוא איסור החזרת אבידה לגוי, שלולא הדעה הכוללת של רדיפת הצדק הרחוק לא די שלא הי' נאסר כ"א הי' נכנס בכלל חיוב, וע"כ בכל מקום שיוכל שם שמים להתקדש, וקדושת שם שמים היא באמת ע"י הכרה הבאה מן החוץ, שכחה של תורה פועל כ"כ על פרטי אישי האומה, לותר מזכיותיהם הפרטיות בשביל כבוד הכלל, שהיא עצמה מדה משובחת מאד, אז כבר הדבר חוזר לעצמיות חיובו, ו"דרכי-שלו" זה הוא מיוסד על עומק האמת מצדי-צדדים. ובשום אופן וענין אין צדקה לשום אומה בעולם להגביל זכיות חברתה בלא תכלית נשגבת כללית, ע"כ צדקו מליצי ישראל בתביעתם "הלא אב אחד לכולנו", לבד מה שהעיקר הוא כדעת המאירי, שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחבירו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם. אמנם גם אם נאמר כפשטם של פוסקים אחרים ג"כ אין בזה בית מיחוש כיון שיש לפנינו ענין תכליתי.

ולימוד התורה, דע יקירי שאין לך דבר המפסיד את יסוד השלמת החברה האנושית, כהשפעת ענינים נעלים בהמון שאינו ראוי לקבלם. ומי שחשב שיצליח את כל באי עולם ע"י מה שילעיט אותם ממוסר התורה, קודם שהוכשרו לכך, לא ירד כלל לעומק הכונה הטובה האלקית. והראי'[67], שתחת המסוה של "ואהבת לרעך כמוך" ערכו במות-תופת לשרוף אנשים, שלא יכלו לדבר על מוסרם שום דופי. והכל הוא מפני שעניני התורה הזכים הם צריכים הכשר, והיא למימינים בהם סמא דחיי, אבל פושעים יכשלו בה, ע"כ אסור ללמד ד"ת[68] לנכרי. ואם יזדמן יוצא-מן-הכלל, שפעלה התורה עליו להיטיב, אין למדים מן הכללות, וכל ההלכות הקבועות נאמרו על הרוב הנהוג, והרשות ניתנה לחכמים מובהקים להורות

היתר להוראת שעה, מכ"ש[69] כשיש בזה משום קידוש השם או מגדר מילתא, ויתר הגדרים הנצרכים לזה, שאין כאן מקום ביאורם.

וחסידי או"ה[70], שכתב הרמב"ם[71] שאם עשה אותם מהכרע הדעת אינו מחסידי או"ה ולא מחכמיהם, הנה הגירסא האמיתית היא "אלא מחכמיהם". ודעתי נוטה, שכונת הרמב"ם היא שמעלת "יש להם חלע"ה" היא מעלה ירודה מאד, אע"פ שהיא ג"כ טובה גדולה, אבל כיון שאפילו רשעים וע"ה שבישראל זוכין לה היא לפי ערך המעלות הרוחניות מעלה ירודה, והרמב"ם[72] סובר שהמושכלות מצליחים את האדם הרבה עוד יותר מהצדק של ההנהגה, ע"כ סובר שהמדרגה של "יש להם חלע"ה" היא מעלה של חסידי או"ה דוקא, שלא גברו במושכלות, כ"א קבלו האמונה בתמימות רגשי לבב, והתנהגו בדרך ישרה, ע"י מה שקבלו שהמצות שלהם ניתנו כך ע"פ ד', אבל מי שע"י[73] הכרע הדעת זכה להשיג ז' מצות ב"נ הוא באמת חכם לב ומלא תבונה, הוא נחשב מחכמיהם, שמעלת החכמה היא גדולה מאד, וא"צ[74] לומר שיש לו חלע"ה[75], כ"א הוא עומד במדרגה קדושה, שצריכה להתפרש במבטא יותר מלא מהלשון של "יש לו חלע"ה". וגם אם יהיו דברי הרמב"ם כפשטם, אין בהם זרות אם נאמר, כי מדת עוה"ב[76], שהוא מדבר עלי' בספרו, היא אותה המדה המיוחדת, שהיתרון האלקי שיש לתורתנו הקדושה הוא מקנה למקייימיה, ויש מעלות אחרות שכל דבר טוב יכול להקנות אבל אין זה נקרא בשם עוה"ב, ובאותו היתרון הוא בא מכחה של תורה, ומסתגל למי שמקבלה בקדושת אמונתה, ואין זה שולל כלל מעלות אחרות מצויירות לכל פילוסופיה כדרכה.

ועניני המלחמות, אי אפשר הי' כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו[77] את שאריתם; ואדרבא הי' מוכרח מאד גם להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה. ודע שבהלכות הציבור לא החמירה תורה כלל לדחוק את רוח העם לחסידות, מפני שאז היתה החסידות הכללית נעשית דרך קבע וחובה, ותכלית התורה היא שתקבע ההערה השכלית בכח אהבה ונדבה. וזהו יסוד כמה קולות שיש בדין-תורה ביחש לסדרי המלחמות, ועזיבת האלילים היא נאותה לתעודת ישראל הכוללת, ומובן שמ"מ[78] הי' הדבר מסור לב"ד[79] לראות מצב המוסר של הע"ז ההיא, ולא היו כל הענינים שוים, ובעוה"ר[80] לא נתפרשו לנו הדברים לפרטיהם, ממיעוט השימוש המעשי מאז אבדנו חסננו הלאומי, עד אשר ישיב לנו השי"ת עטרת תפארתנו במהרה בימינו.

והדעות הרעות, צריך אדם להתגבר עליהן בכח שכלו, ואם אינו יכול לברר לעצמו עכ"פ כיון שהם גורמים הירוס בחיי החברה ע"כ יש כח להכריח שלא ידבר בהם באזני זולתו, שזהו דבר מעשי, וכשישמור זה ממילא יבא להכרת האמת. ותדע שסמכה תורה ענין נוקב שם ד' למכה אדם ומכה בהמה, כלומר שהוא ענין הריסה חברותית נוסף על הקלקול השכלי והמוסרי.

ומה שכתבת על דברי בענין החפשים, אבאר לך: כונתי היא, שיכולים להסביר להם ג"כ, כי מה שנתקיימה האומה עד כה ע"י קיום המצות אנו רואים בעדות של נסיון, שא"א להכחישו, ואם אפשר שתתקיים היא ורוחה בלא קיום התורה לפי ידיעתנו הוא דבר נמנע, אבל גם אם ניתן להם טעותם לא יוכלו לומר שקנו ע"ז[81] נסיון ארוך, השוקל כאותו הניסיון הבטוח שלנו, א"כ להכניס בסכנה קיום

האומה, החביבה גם להם לפי דברם, הוא רשע וכסל. ומי שמכיר, אפי'[82] רק מהכרע הדעת, שיש נפש משכלת במציאות, ושכל דבר שהוא עול ורשע אי אפשר שיהי' לו אחרית טובה, יבין כי מי ששולח יד בקיום האומה, בין מצד תאותו בין מצד דמיונו, הוא חבר לאנשי-משחית היותר רעים. עכ"ז[83] אינני שולל טענת כף זכות, שרבים מרעועי הדיעות שבדורנו הם קרובים לאנוסים, מפני שיבושי הדיעות ומיעוט השפעה לברר דרך הישרה לנבוכים. וד' יגיה חשכנו בחסדו.

מכתבי זה התחלתי לכתוב ברחובות, כאשר בא מכתבך לידי, ואח"כ נטרדתי הרבה עד אחר ר"ה[84] העבר, ב"ה, וכשבא אחי ש"ח שי'[85] נזכרתי להשלימו בחפזון גדול. ותיטיב לדקדק בדברי, אקוה שתמצא מבוקשך. וכתוב נא לנו מכל אשר עמך, ואל תמנע ממני טוב הערותיך המחוכמות, כי מעוררים צעירים בדברים-שבלב יקרים לי מאד, ואקוה בל"נ[86] לעת המוכשר ביותר לבאר יותר בסגנון מובן בעזהשי"ת[87].

הנני חותם בברכת השנים ואה"ר[88], יצליחך השי"ת בתורתו ויראתו, וירחיב דעתך בשכל טוב לדעת שמו ית', ותהי'[89] לאיש מצליח בכל מילי דמיטב, כנפשך היקרה ונפש ידידך אוהבך, שוחר אשרך מעל אדמת הקודש,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מנ"א - מנחם אב
3. תרס"ד - השנה תרס"ד (1903/1904)
4. כ' - כבוד
5. חו"ב - חריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. נ"י - נרו יאיר
8. וכא"ל - וכל אשר לו
9. שלו' - שלום
10. ית' - יתברך
11. כ"א - כי אם
12. ע"י - על ידי
13. זא"ז - זה את זה
14. ות"ל - ותודה לא-ל
15. בחו"ל - בחוץ לארץ
16. ע"ד - על דבר
17. א"א - אי אפשר
18. ע"כ - על כן
19. ואח"כ - ואחר כך
20. בחוה"ל - בחובות הלבבות
21. וכ"כ - וכל כך
22. תהי' - תהיה
23. יהי' - יהיה
24. ג"כ - גם כן
25. וע"ז - ועל זה

26. כ"כ - כל כך
27. מ"מ - מכל מקום
28. וע"י - ועל ידי
29. שכ"כ - שכל כך
30. א"כ - אם כן
31. שאע"פ - שאף על פי
32. שתהי' - שתהיה
33. זל"ז - זה לזה
34. בבנ"א - בבני אדם
35. ע"פ - על פי
36. בנ"א - בני אדם
37. אע"פ - אף על פי
38. שע"ז - שעל ידי זה
39. שא"כ - שאם כן
40. יצה"ר - יצר הרע
41. שבבנ"א - שבבני אדם
42. השי"ת - השם יתברך
43. עכ"פ - על כל פנים
44. שיהי' - שיהיה
45. בהראב"ע - ברבי אברהם אבן עזרא
46. ז"ל - זכרונו לברכה
47. לבנ"א - לבני אדם
48. א"ע - את עצמו
49. בכה"ק - בכתבי הקודש
50. ומ"מ - ומכל מקום
51. כה"ק - כתבי הקודש
52. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
53. שכה"ק - שכתבי הקודש
54. א"י - ארץ ישראל
55. משוה"ד - משורת הדין
56. שא"א - שאי אפשר
57. תחי' - תחיה
58. וה"ה - והוא הדין
59. הי' - היה
60. וע"כ - ועל כן
61. שכ"מ - שכן משמע
62. ובדחז"ל - ובדברי חכמינו זכרונם לברכה
63. ע"ז - על ידי זה
64. עלי' - עליה
65. ב"נ - בן נח / בני נח
66. כשיהי' - כשיהיה
67. והראי' - והראיה
68. ד"ת - דברי תורה
69. מכ"ש - מכל שכן
70. או"ה - אומות העולם
71. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
72. והרמב"ם - ורבי משה בן מימון

73. שע"י – שעל ידי
74. וא"צ – ואין צריך
75. חלע"ה – חלק לעולם הבא
76. עוה"ב – עולם הבא
77. ח"ו – חס ושלום
78. שמ"מ – שמכל מקום
79. לב"ד – לבית דין
80. ובעוה"ר – ובעוונותינו הרבים
81. ע"ז – על זה
82. אפי' – אפילו
83. עכ"ז – עם כל זה
84. ר"ה – ראש השנה
85. שי' – שיחיה
86. בל"נ – בלי נדר
87. בעזהשי"ת – בעזרת השם יתברך
88. ואה"ר – ואהבה רבה
89. ותהי' – ותהיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ז שבט תרס"ה - יפו **נמען:** ר' בנימין מנשה לוין ור' משה זיידל

הרב קוק משיב על שאלות במחשבה. הרב קוק מסביר שדרישת הלכות דעות אינה פלפול של קושיה ותירוץ, אלא הרחבת השקפות כלליות, ושאת הפרטים המעשיים בדיני נפשות היו מכריעים בתי הדין בשעתם. הרב קוק דן בעבדות ככורח טבעי שהולך ופוחת עם התפתחות התעשייה, בייחודו של כנען, בדאגה לרווחניות העבד, בטעם איסור שעטנז דווקא בצמר ופשתן, ובבחירה אצל בעלי חיים.

עיקרי הדברים

- דרך העיון בטעמי תורה.
- עבדות, כנען ושעטנז.
- בחירה חופשית אצל בעלי חיים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3] י"ז שבט תרס"ה[4]. [י"ז בשבט תרס"ה (1905)]

שלו'[5] וברכה לכ'[6] אהובי נפשי ויקירי החתנים המפוארים, בתורה וחכמת לב, ויראת ד' אוצרם, מר בנימין מנשה לעווין ומר משה זיידל [שני צעירים ממקורביו של הרב קוק: בנימין מנשה לוין, לימים חוקר תקופת הגאונים, ומשה זיידל, לימים חוקר מקרא] נ"י[7], ירוממו אף ינשאו לשם לתהילה ולתפארת.

אחדשה"ט[8] באה"ר[9].

מרב עמל ועבודה, ומרב דאבון נפש על מצב אחינו שבגולה, [ככל הנראה על הפוגרומים ברוסיה בשנים תרס"ג-תרס"ה] ירחם צור ישראל חלק יעקב ומושיעו בעת צרה, ויוציאם מהרה מאפילה לאור גדול, לא הי'[10] לי שעת הכושר להשיבם על מכתביהם היקרים. וגם עכשיו, שלקחתי לי זמן קצר לזה בחזקת היד, הנני מוכרח לקצר כפי האפשרי. והנה מכתבו של בנימין שי'[11] נאבד כעת מידי, ומונח לפני רק מכתבו של משה שי', ועליו יסובו דברי המעטים כעת.

העירות יפה, אם חלק ההגנה של שמירת הרכוש שבטבע ימעט כח העונש לכדי יום או יומים, אם כן באב שהרג את בנו הי' ג"כ[12] ראוי להיות העונש ממועט באיזה מדה. והנה אני צריך לחזור עוד הפעם, מה שכבר העירותיך במכתב העבר, שאין כונתי להעמיד את דרך הדרישה בהלכות דעות באופן הדומה לפלפול פרטי, שאנו מציבים קושיא ואחריה תירוץ, כ"א[13] לרומם את המחשבה להשקפות כלליות בעומקה של תורה, שכל מה שנשכיל יותר לרומם ולהרחיב את השקפותינו נהיה יותר קרובים לאור האמת, ומוארים יותר מזיו החיים של תורת אלקים חיים ב"ה. ע"כ[14] כשנפגש בדרכנו איזה קושיא, אל יפול לבבנו לפנות מדרך הכללית המאירה, כ"א ננסה חילנו לגלול על ידה אור חדש. וממוצא דבר תבינו ידידי נפשי, שכאשר אנחנו באים לדבר על דבר כללי תורה, אם יסתעפו לנו על פיהם פרטים מעשיים, אנחנו צריכים לחלק את הנידונים, אם יהיו מעשים השייכים לנו בגבול ההוראה המעשית אנו דנים ע"פ[15] דברי חז"ל[16] המפורשים אצלינו, וע"פ[17] תולדות המסתעפות מדבריהם, אבל כשאנו באים לצייר

איך נידון בענין שאינו נוגע אצלנו למעשה, אין אנו יכולים לדון איך היה דרך ההוראה המעשית מסתימתם של דברי חז"ל. שהרי זה הדרך עצמו של ההבנה בכללי תורה, כזה וכיוצא בו ויותר הרבה רחב ממנו, הי' דרך הפלפול אצל שופטי ישראל, הנביאים והגבורים, הסנהדראות והנשיאים, בשבתנו על אדמת קודש ורוח ד' עמנו, וכל ב"ד[18] ידע לכלכל דבר במשפט, לדעת מה יעשה ישראל, ע"פ עומק אמתתה של תורה, קודם שנגזרה הגזירה, מפני ירידת הדורות ופיזורם של ישראל, "לצור תעודה ולחתום תורה בלימודי". [על פי ישעיהו ח, טז] ע"כ אין אנו יודעים כלל אותם דרכי הפלפול, שהיו הסנהדרין, למשל, דנים אם הי' בא משפט בדי"נ[19] [בדיני נפשות] במאורע של אב שהרג את בנו, שע"כ[20] אין אנו יכולים לעמוד על הפרטים, איזה אופנים של קולא, שהיו המזכים דנים בזה, ע"פ יסוד אותו הפלפול העקרי הנובע מכללות יסודה של תורה, איך להגביל ולמעט כח העונש מפני כח ההגנה של רחמי האב, שאנו למדים יפה את המדה מדין "יום או יומים" של עבד, [שמות כא, כא: אדון שהכה את עבדו ומת אחרי יום או יומיים פטור, כי הכאתו היתה לשם חינוך ולא להרוג] אבל להגבילה בדיוק יחסר לנו אותו כח השופט, שצריך עמו דוקא כח החיים השלם של האומה במקום אשר בחר ד'. לבד מה שגם משפט הפשוט הוא ג"כ אמת, שהתורה דברה תמיד על צד הרוב, ולא על העניינים הזרים שחוץ לטבע המציאות, וזה השריש הרמב"ם[21] בכמה מקומות במו"נ[22], [מורה נבוכים; ראו למשל חלק ג, פרק לד: התורה ניתנה על פי הרוב, ולא על פי המקרים הנדירים] ע"כ אין צורך להתעסק ביחוד באותו מאורע של אב שהרג את בנו, והדבר מסור לבינת-לב של דרישת הבי"ד[23] בשעתו.

ב(. ועל דבר העבדים, שהעירות למה יהיו חלים משפטי העבדים גם על ב"נ[24] שאינם מבני כנען, לא דייקת יפה בדברי. אנכי אמרתי, שיש הכרח טבעי במצב האנושי שיהיו מקצתם עבדים, והחק הטבעי יעשה את שלו, המלאכות הכבדות והבזויות נעשות ע"י[25] עבדים, ואם לא יהיו עבדים ע"י החק יהיו עבדים ע"י מכריח עצמי מדאגת קיומם, א"כ[26] לא הרויח השחרור מאומה בכלל המין האנושי, זולת לפי אותו הערך של התמעטות הצורך למלאכת עבדים בכלל, שזה הולך ומתקדם ע"י ההתפתחות של חרושת המעשה, שהאדם רודה על ידה ביותר בכחות-הטבע, והדברים הולכים בהדרגה לפי ההתאמה של חקי המוסר, ע"י השגחה נפלאה של אדון כל המעשים ב"ה. א"כ העבדות של כנען היינו שבגזעו תתגבר אותה השפלות ודלדול הכחות הרוחניים המביאים לידי עבדות, וכן היה באמת שמרבית העבדים היו תמיד מבני חם, אבל כל מי שנעשה עבד ע"פ הכרח מצבו לעולם יהיה עבד גם אם לא יהיה לו קונה, כי "אכף עליו פיהו", [משלי טז, כו] ובתיקון דרכי המוסר הטוב היותר נאות לירודים שבבני אדם, הוא להיות עבדים לאנשי-מעלה. ויפה התפאר אליעזר "עבד אברהם אנכי". [בראשית כד, לד] ג) ומה שכתבת במה התיחד כנען מיתר בני חם, ההכשר לעבדות הוא ההכנה למדות שפלות ותאות גסות, שאינן מתעדנות אפילו ע"י ההרגש של כבוד המדומה, וניכר כח זה בכנען, כמו שהעידה תורה "כמעשה ארץ כנען לא תעשו", [ויקרא יח, ג] ואמרו בספרא [ספרא, אחרי מות] שהיו מקולקלים בתועבות מכל האומות, א"כ הובלטה עבדותו של חם בכנען ביחוד. ד.(ואשר חשבת שבהיות האדון צדיק ובעל-מוסר לא ידאג רק לחומריותו של העבד ולא לרוחניותו, לא כן הדבר. אותה המדה של הרמה רוחנית, שבעל נפש הראויה לעבדות צריך לה, כבר מוכן הוא כל איש תמים בדרכיו לדאוג בעבור עבדו. וכשיהיה העבד יותר שלם במדותיו ושכלו יביא לבעליו ריוח יותר. אבל לדאוג יותר מדאי בעד הרוחניות, כבר ביארתי שההלעטה

יותר ממדה הראויה לפי מצב הנפש, אע"פ[27] שתחכים את האדם, אבל לא תהפך את יסוד תכונתו, ואז ישמש גם כח החכמה לתכונה של העבדות, ויהיו "עבדים רוכבים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ", [קהלת י, ז] שהוא ענין רע.

ה(. ומה שהעירות מענין איסור לימוד תורה לנכרי, [על פי סנהדרין נט] ממה שאמרה תורה לכתוב על האבנים את דברי התורה, [דברים כז, ח: "באר היטב" – ודרשו (סוטה לה) שכתבו אותה בשבעים לשון] כדי שילמדו או"ה[28], אין למדין דורות משעה. אותו ההכשר, שהוכשר העולם בעת יציאת מצרים ומ"ת[29], מהתסיסה הגדולה שנעשתה ע"י גילוי שכינה, שאח"כ[30] נתגלתה לאטה בין או"ה, ויצאה אל הפועל שיהיה חלק גדול כ"כ[31] מהמין האנושי עוזב מה שהורישוהו אבותיו, ושב להכיר את שם ד' אלקי ישראל ב"ה, זה היה מאורע שאינו נמשך. אבל ההדרכה הקבועה היא, שיחדור האור בעולם דוקא ע"י אורם של ישראל, אז יהי'[32] מובן דעת ד' ועזוז עם כל סדרי החיים, המתיחסים לאותה האמת הגדולה, בין ביחיד בין בציבור. אבל אותה המחשבה, שחשב מי שיצא ללמד משפטים בלא-עת לאותם שנאמר עליהם "ומשפטים בל ידעום", [תהלים קמז, כ] גרמה שרק המשפטים האמוניים נשאו על דגלם בלא יחש לכלל סדרי החיים, ביחוד הציבורי, ואז המה מוכרחים להשתבש, ע"כ נשתבשו בין בדעה, שנעשו קרובים לע"ז, בין במעשה, שלא נזדככו כלל במדותיהם, כראוי למי שנושאים דגל של אהבה וחסד בידם לפי טענותיהם.

ו(. אמרת שלפי דברי התורה הולכת ומתפתחת, וח"ו[33] לא אמרתי מעולם דבר זר כזה. מושג ההתפתחות, שרגיל העם ליחש, הוא מאורע של פנים חדשות, המביא קלות ראש. ומה שאנכי אומר, שהידיעה העליונה, הסוקרת כל המעשים מראש ועד סוף, היא סובבת את כל התו"כ[34], היא אמתת קבלת עול מ"ש[35], [מלכות שמים] שהוכנו מראש כל הסיבות שיסבבו ההבנות וההרגשות לבא לידי החלטות בכל דור ודור כראוי וכנכון. ע"כ אי-אפשר לאמתתה של תורה להתגלות כ"א בהיות עם ד' כולו בארצו, מבונה בכל תיקוניו הרוחניים והחומריים גם יחד, שאז תשוב תורה שבע"פ[36] לאיתנה, לפי הכרת ב"ד הגדול, היושב במקום אשר יבחר ד', על כל דבר אשר יפלא למשפט, ואז אנו בטוחים שכל תולדה חדשה תהיה מוכתרת בכל עז ובכל קודש, כי קודש ישראל לד'. ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה, שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר, אז אם באמת ע"פ ב"ד הגדול יוחלט שזה המשפט לא נאמר כ"א באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא ע"ז[37] מקור בתורה, והסכמת המאורעות עם כח ב"ד ודרישת המקרא יחד אינם דברים שמזדמנים במקרה, כ"א הם אותיות מחכימות מאורה של תורה ואמתת תורה שבע"פ, שאנו חייבים לשמע לשופט אשר יהיה בימים ההם, ואין כאן "התפתחות" של גריעותא. אבל מי שבא לדון בזמן הזה, שאנחנו מדולדלים וחיינו הכלכליים אינם נערכים לשם חיים לגבי מצב האומה בצביונה הראוי, ע"פ אותן הדרישות הרוממות, הוא נכון למועדי רגל, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא. וכל ענין הוה ועבר וכיו"ב[38], שהנני מזכיר תמיד ביחש המעשה לכללי התורה, הכל נמשך ע"פ הציור של חיי עמנו וארץ חמדתנו בתכלית השלמות, בהיות אדירנו ממנו ומושלנו מקרבנו, ארמון על משפטו ושופטנו ויועצנו כבתחילה, וארץ צבי שתולה בנוה בקיבוץ כל בניה בתוכה וכל יושביה עליה, אז כל היוצא ממעין בית ד' יהיה קודש לד'. אבל בזמן

החשך והדלדול אמנם אין מעצור לאדם להתנהג ע"פ הרגשותיו היותר עדינות, כשהוא מכוין בהן לרומם נפשו, ולקרבה אל אור האמת והצדק, שהוא אור השי"ת[39] וחסדו, אבל אין זאת הדרכה של תורה כי"א מדה מוסרית פרטית, ע"כ אם בהיותה מתרחבת תביא איזה דברים של הפסד באוצר הכלל, ע"י אותו הדרך שנטיות הקדומות בזמן מביאות, יהפכו מנטיות מוסריות לדברים שיש בהם נזק לרבים, שכל חכם-לב ואיש-חסד יבין, שהחוב היותר קדוש ונשגב הוא לקמץ גם הוד מוסר נפשו לפי ערכו הפרטי, כדי להעמיד טובה למוסר הכללי, שהוא יסוד הצדק העומד לעד. וע"ז[40] נאמר "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם".

ז). ומה שנשאלת לפי דברי בענין צמר ופשתן, מה נשתנה פשתן מצמר-גפן הנני צריך להעירך עוד על כללות דרך הדרישה של טעמי תורה, שהמצות הן כדמות האותיות והתיבות שעל ידן אנחנו מבינים את המושגים, ואם תיבה אחת תספיק היתכן לשאול מפני מה לא נוספה עוד תיבה להאמר, המורה על אותו ענין בעצמו. אמנם ודאי התיבה החקוקה באורה של עולם היא צריכה להיות מובלטת בתכלית הבהירות, וזה אנחנו צריכים לרדוף לדעת את ד', ובודאי שהמחשבה העליונה הזאת צריכה להיות נחקקת בציור של חשובי בנ"א[41], ובכלל מחוברת עם הצד הנחשב של מציאות הבגדים, דהיינו לכבוד ולתפארת, ולא רק לכסות קלון ולהגן בקרה, שזהו הצד הנמוך והחלוש של האדם, הבא ג"כ מנפילה מוסרית, שהננו צופים שתתעלה בכחה של תורה. ע"כ השש, שהוא פשתן, היא ההלבשה המעטרת ביותר בארץ הקדם, עמה ראויה המחשבה הנאצלת הזאת להתאחד, לא עם יתר ההלבשות הנמוכות ממנה, שהן תוצאות של הכרח וחולשה.

ח). ומה שכתבת בענין ד' רש"י[42], שזכר הקב"ה[43] לבע"ח[44] זכות שלא קלקלו. ענין הזכות הוא היסוד מפני מה אלו ראויים לקיום ולא אחרים, ומפני שהם לא נתקלקלו בנטייתם המוסרית ע"כ הם ראויים לישב העולם על ידם, ואין זה נוגע כלל לבחירה חפשית, כמו שיש ענין זכות אבות שאינו נוגע לבחירה. אמנם עיקר שלילת הבחירה מבע"ח[45] לגמרי אין לה יסוד, ודאי אינם כ"כ רחבים בבחירה כהאדם, אבל יש לכל חי לפי מדת כשרונו ג"כ חלק בבחירה, וזהו יסוד השתלמותו בעתיד, עד אשר "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי". ומחקרי בע"ח שנתחדשו מראים יותר את האמת הזאת, שכבר אמרה תורה, וקדמום נביאים, בהרחבה, ודבר אלקינו יקום לעולם.

בנימין יקירי, מכתבך היקר איננו כעת לפני, ע"כ לא לקחתי אודותו דברים כעת, ואתך הסליחה.

כתבו לי ידידי האהובים, מכל אשר עמכם לטובה ולברכה. יחון השי"ת את עמו וירומם בכבוד קרננו, ותפארת עמו וארצו יפריח במהרה בימינו.

והי'[46] זה שלו' וברכה, כנפשכם האהובה ונפש מוקירכם ואוהבכם, דורש אשרכם בכל לב, נושא לכם ברכה מארץ חמדה,

אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש

3. ת"ו – תבנה ותכונן
4. תרס"ה – השנה תרס"ה (1904/1905)
5. שלו' – שלום
6. לכ' – לכבוד
7. נ"י – נרו יאיר
8. אחדשה"ט – אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר – באהבה רבה
10. הי' – היה
11. שי' – שיחיה
12. ג"כ – גם כן
13. כ"א – כי אם
14. ע"כ – על כן
15. ע"פ – על פי
16. חז"ל – חכמינו זכרונם לברכה
17. וע"פ – ועל פי
18. ב"ד – בית דין
19. בדי"נ – בדיני נפשות
20. שע"כ – שעל כן
21. הרמב"ם – רבי משה בן מימון
22. במו"נ – במורה נבוכים
23. הבי"ד – הבית דין
24. ב"נ – בן נח / בני נח
25. ע"י – על ידי
26. א"כ – אם כן
27. אע"פ – אף על פי
28. או"ה – אומות העולם
29. ומ"ת – ומתן תורה
30. שאח"כ – שאחר כך
31. כ"כ – כל כך
32. יהי' – יהיה
33. וח"ו – וחס ושלום
34. התו"כ – התורת כהנים
35. מ"ש – מה שכתב
36. שבע"פ – שבעל פה
37. ע"ז – על זה
38. וכיו"ב – וכיוצא בזה
39. השי"ת – השם יתברך
40. וע"ז – ועל זה
41. בנ"א – בני אדם
42. רש"י – רבי שלמה יצחקי
43. הקב"ה – הקדוש ברוך הוא
44. לבע"ח – לבעלי חיים
45. מבע"ח – מבעלי חיים
46. והי' – והיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' סיון תרס"ה - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

הרב קוק משיב לתלמידו על שאלות באמונה. את המדרש על חטא הארץ הרב קוק מסביר כך: הבריאה הוגבלה מראש בגלל הבחירה החופשית של האדם, ומכאן גם החסרונות שבטבע. בעניין גיל העולם לעומת הגאולוגיה הרב קוק כותב שכבר המקובלים והמדרש ידעו על עולמות קודמים, ושאפילו תורת ההתפתחות אינה סותרת את התורה, כי מעשה בראשית הוא מסתרי תורה ונאמר במשל ורמז. ההשערות המדעיות משתנות, והעיקר הוא דעת ה' והמוסר. הרב קוק גם מסביר שיש עיתוי מכוון לגילוי ידיעות לאנושות, כמו תנועת הארץ וגודל היקום, כדי שלא יחלישו את האדם ואת מוסרו.

עיקרי הדברים

- מעשה בראשית והמדע: אין סתירה, גם לא עם תורת ההתפתחות.
- 'בונה עולמות ומחריבן' - תקופות קדומות לפני מניין השנים.
- השערות מדעיות אינן ודאות - 'כציץ נובל'.
- הכול פועל ה', והאמצעים הם מעשיו.
- גילוי הידע בעיתוי הנכון לטובת המוסר האנושי.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], יוד סיון תרס"ה[4].

שלו'[5] וברכה לידידי אהובי חתן תורה ממולא בדעה [מלא דעת] ויראת ד' טהורה מר משה זיידל שליט"א[6].

הגיעני מכתבך הנעים, ואם הי'[7] הזמן מספיק הי' ראוי להאריך הרבה, לבאר שורש דבר בכל ההערות שהעירות, והדברים היקרים המסתעפים מהן בשאלות חכמת האמונה, שכל הכשלונות באים רק מפני שאין דורש ומבקש, וכ"א פותר לו את שאלותיו היותר גדולות ע"פ[8] ידיעה כהה, ע"כ[9] יצא משפט מעוקל, ועלינו החובה לברר אמרי אמת בתורת אמת.

וע"ד[10] המדרש, [המדרש (בראשית רבה ה, ט) שבו נאמר שה' ציווה שיהיה טעם העץ כטעם הפרי, והארץ לא עשתה כן] הפי' הפשוט הוא, שלולא שהאדם בבחירתו איננו יכול לקבל רב טובה היתה הבריאה יותר מבורכת, והי'[11] טעם העץ דומה לפריו, [על פי בראשית א, יא: "עץ פרי עשה פרי"] שזה הוא אב לכל יתר הכחות, שהיו יותר מבורכים, אבל מתוך שהאדם עתיד הוא לצאת מגדר היושר ברוב טובה ע"כ זה היה המעצור המוסרי, [הבלם המוסרי] שלא תשתכלל הארץ כראוי. וזהו פתרון לכל המגרעות התכוניות הנמצאות בבריאה, שמבקרי היצירה עמלים בהם, [שמי שמבקרים את סדרי הבריאה מתקשים בהם] ורק לכשישכילו את התאחדות כח המוסר עם יתר כחות המציאות יבינו תוכן הדברים. וזה נקרא חטא הארץ, ["חטא הארץ": במדרש מסופר שהארץ לא עשתה כפי שנצטוותה, ולכן נתקללה] שפירשו יותר במדרש כמקלל שדי אם רשע. [כמו שמקללים שדה של רשע]

וע"ד מנין שנות היצירה ביחש להחשבונות הגיאולוגיים [השאלה איך מתיישב מניין השנים מבריאת העולם עם גיל כדור הארץ לפי חוקרי הגיאולוגיה] בזמנינו. כך היא הלכה רווחת, שהיו כבר תקופות רבות קודם למנין תקופתנו הוא מפורסם בכל המקובלים הקדמונים, ובמד"ר[12] "שהי' בונה עולמות ומחריבן", [בראשית רבה ג, ז] ובזוהר פ' ויקרא [בזוהר על פרשת ויקרא] שהיו כמה מיני אנשים חוץ מאדם שנאמר בתורה; אלא ששם צריך להשכיל יפה את המליצות העמוקות, הצריכות ביאור רחב מאד מאד. א"כ[13] אותן החפירות מורות לנו, שנמצאו תקופות של ברואים, ואנשים בכללם, אבל שלא היה בינתים חורבן כללי, ויצירה חדשה, ע"ז[14] אין מופת מוכיח, כ"א[15] השערות פורחות באויר, [השערות בלי בסיס] שאין לחוש להן כלל. אבל באמת אין אנו נזקקים לכל זה, שאפילו אם הי' מתברר לנו שהי'[16] סדר היצירה בדרך התפתחות המינים [תורת האבולוציה] ג"כ[17] אין שום סתירה, שאנו מונים כפי הפשטות של פסוקי תורה, שנוגע לנו הרבה יותר מכל הידיעות הקדומות, שאין להן עמנו ערך מרובה. והתורה ודאי סתמה במעשה בראשית, ודברה ברמיזות ומשלים, שהרי הכל יודעים שמעשה בראשית הם מכלל סתרי תורה, ואם היו כל הדברים רק פשוטם איזה סתר יש כאן, וכבר אמרו במדרש "להגיד כח מעשה בראשית לבו"ד[18] א"א[19], לפיכך סתם הכתוב בראשית ברא אלקים". [להגיד כוח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר, לכן סתם הכתוב (על פי בראשית רבה)] והעיקר היא הידיעה העולה מכל הענין לדעת ד', וחיי המוסר האמיתי, והקב"ה[20] נותן במשקל אפילו הרוח שחל על הנביאים, הוא צמצם שדוקא כשיכנסו הדברים הגדולים שבאלה הענינים באלה הציורים יוכלו בנ"א[21] לשאוב מהם, עם כל השתדלותם, את כל היותר מועיל ונשגב להם, ואור יקרות וקפאון, [על פי זכריה יד, ו; חז"ל דרשו: דברים שיקרים בעולם הזה יהיו קלים ופשוטים לעתיד לבוא (פסחים נ)] שהם סתרי תורה, שבעוה"ז[22] הם יקרים ויהיו קפויים לע"ל[23], רק הוא יגלה לנו פרטי הדברים. אבל עכ"פ[24] אין שום סתירה לשום דבר מן התורה מכל דעה מחקרית שבעולם כלל, אלא שאין אנחנו צריכים לקבל השערות לודאיות, אפילו יהיו מוסכמות הרבה, כי הן כציץ נובל, [כפרח נובל (ישעיהו כח, א)] שעוד מעט יתפתחו יותר כלי הדרישה, ותהיינה כל ההשערות החדשות ללעג ולקלס, [ללעג ולצחוק] וכל החכמות הנעלות שבימינו לקטנות המוח, ודבר אלקינו יקום לעולם. "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה, וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ד'". [ישעיהו נד, י] כי יסוד הכל הוא מה שאנחנו מלמדים בעולם, שהכל פועל ד', והאמצעיים, [והגורמים הטבעיים שדרכם פועל ה'] רבים או מועטים, לרבבי רבבות, הם הכל מעשי ד', שלא חיסר מעולמו כלום, ושאין קץ לגבורתו ועז חכמתו ותפארתו ב"ה וב"ש[25] לעדי עד. ופעמים שאנחנו מזכירים את האמצעיים ג"כ בשם, [יש מקומות שהתורה מזכירה את הגורמים הטבעיים, ויש שהיא מדלגת עליהם ואומרת שה' עשה] להרחיב את הדעת, ולפעמים אנו אומרים בדרך דילוג "ויצר ד'" "ויעש ד'" כמו שאנו אומרים "אז יבנה שלמה", [מלכים א יא, ז] ואין אומרים ששלמה צוה לשרים והשרים להנמוכים מהם, והם להאדריכלים והאדריכלים לאומנים והאומנים לעושי המלאכה הפשוטים, מפני שהוא דרך ידוע, וגם איננו עקרי. כן כל מה שיחקר בהרבה רבבות שנים בהגדלת הדרכים והאמצעיים, שהם מוסיפים לנו דעה והשכל בגאון ד', המה ברב הפעמים מקוצרים, ותוכן הדבר שיש משקל מיוחד לכל רעיון ומחשבה לזמן לידתו ופעולתו, באין שום מקרה והזדמנות בלתי-מכוונת כלל. למשל אנחנו יכולים להבין, אם הי' נודע דבר תנועת הארץ לפני כמה אלפים שנה למפרע בהמון הי' המין האנושי מתירא לעמוד על רגליו, פן יפול מכח התנועה, וק"ו[26] שהי' מתירא לבנות בנינים רמים, וזה הי' מביאו

לרפיון-לב למניעת-פיתוח שאין לשער, והחשבון של כח המושך לא הי' יכול להבטיחו, אחרי ראותו בעיניו שכל דבר העומד על דבר מתנעע איננו בטוח מנפילה. רק אחרי בגרות של הרגל יפה היה מקום לצאת ההכרה של תנועת הארץ, [ההכרה שהארץ נעה בחלל] שלא תקבל האנושיות מזה אך טוב.

כן הדבר נהוג ג"כ ביחש הרוחניות, למשל השגחת השי"ת[27] היא יסוד המוסר האנושי והצלחתו, ולכשיתברר יפה בעולם בדעה גדולה ובהירה הוא יהיה יסוד האושר, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד'". [ישעיהו יא, ט] והנה כנסת ישראל היתה צריכה להתעמל הרבה [לעמול הרבה] עם כל עובדי ע"ז, להבינם שעם גודל הבריאה אין עכ"ז[28] האדם מבוזה עד שלא יהי'[29] ערך להנהגתו המוסרית, כ"א היצירה המוסרית של האדם היא חשובה מאד יותר מהברואים היותר גדולים בכמותם לאין ערך. אבל לא בנקל עלה הדבר להטביע במקצת חותם ידיעה זו עם השמירה של ההכרה הפנימית של כבוד ד', שהוא ג"כ בעיקר היסוד היותר הגדול להשתלמות האנושית, וכל היצירה הכללית בהוה ובנצח, בחיי חומר וחיי רוח. וכ"ז העמל היה נדרש, איך להתאים בלב הקטן של האדם את המחזה של גדולת היצירה ושפלות האדם עם חזיון הכרת יד ד' הגדולה, ואיך שהוא נעלה ומרומם מכל הערכים ההסכמיים של כל נוצר, מה היה אם היה אז ידוע ג"כ מכל המון העולמות המעשיים שבציורי המדעים כעת, אז היה כדק נחשב, [כאבק דק (ישעיהו מ, טו)] ומוסרו כאין, ולא היה אפשר להקים בקרבו רוח חיים של גדולה ותפארת כלל. רק עכשיו, אחרי שגם עם הציור שהיה גדול אז לעיניו כבר נלחם ויוכל, שוב אין מבעתים אותו בשום גדולה כמותית לפי האמת. אבל כל אלה צריכים זמנים והכנות, והציורים הסיפוריים, בין הנמשכים מכח הסקירה על הבריאה מדרך המושכל, בין הבאים מהתגלות יד ד' על ידי נביאיו, צריכים תמיד להיות נושאים עמהם את הכח המאדיר את החיים ואת ההצלחה לאמתתה, ולא להביא לאדם ציד של ידיעות קטועות [מזון של ידיעות חלקיות] להשתעשע בהן בשחוק ילדות. וכשתשכיל בזה תבין, שיש ערך נשגב למה שמתגלה וכן למה שמסתתר, ודרכי ההסתרה הם רבים וגדולים מפליאות נתיבות חכמה העליונה של אדון כל המעשים פלא יועץ [ישעיהו ט, ה] ב"ה. וכשתלך בדרך זה הנני בטוח בע"ה[30] שלא תכשל, ותעש חיל בישראל, את האלקים ירא ומצותיו שמור כי זה כל האדם. [קהלת יב, יג] ותשמח ותעלז בגאון שם ד', ובמתת חבלנו להיות לברית עם לאור גויים, [ובגורלנו להיות "לברית עם, לאור גוים" (ישעיהו מב, ו)] ונזכה לשוש במשוש ארץ צבי, [ארץ ישראל (דניאל יא, טז)] לספר בציון שם ד' ותהילתו בירושלים, בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ד' בתתו מציון ישועה לישראל תפארתו. "והולכתי עורים בדרך לא ידעו, בנתיבות לא ידעו אדריכם, אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור, אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים", [ישעיהו מב, טז] אמרו חז"ל[31] כבר עשיתים לרי עקיבא וחביריו. [כבר עשיתי אותם לרבי עקיבא וחבריו (על פי מדרש)]

והי' זה שלו' וברכה, כנפשך היקרה ונפש ידידך עז דור"ש[32] והצלחתך מלונ"ח[33],

הקו'[34] אברהם יצחק ה"ק[35] הנ"ל[36]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן

4. תרס"ה - השנה תרס"ה (1904/1905)
5. שלו' - שלום
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. הי' - היה
8. ע"פ - על פי
9. ע"כ - על כן
10. וע"ד - ועל דבר
11. והי' - והיה
12. ובמד"ר - ובמדרש רבה
13. א"כ - אם כן
14. ע"ז - על זה (ובהמשך האגרת, "עובדי ע"ז": עבודה זרה)
15. כ"א - כי אם
16. שהי' - שהיה
17. ג"כ - גם כן
18. לבו"ד - לבשר ודם
19. א"א - אי אפשר
20. והקב"ה - והקדוש ברוך הוא
21. בנ"א - בני אדם
22. שבעוה"ז - שבעולם הזה
23. לע"ל - לעתיד לבוא
24. עכ"פ - על כל פנים
25. וב"ש - וברוך שמו (אחרי "ב"ה"); בציון מקור: ובית שמואל
26. וק"ו - וקל וחומר
27. השי"ת - השם יתברך
28. עכ"ז - עם כל זה
29. יהי' - יהיה
30. בע"ה - בעזרת השם
31. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
32. דור"ש - דורש שלום
33. מלונ"ח - מצפה לנחמת ציון
34. הק' - הקטן
35. ה"ק - הכהן קוק
36. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח סיון תרס"ו - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

מכתב ידידות קצר. הרב קוק מתנצל על טרדותיו ומבקש מתלמידו לכתוב במה הוא עוסק ומה תוכניותיו. הרב קוק שואל על הקשר שלו עם ר' בנימין מנשה לוין, ושמח שזה התחבר עם היראים שבגרמניה, שהתאימו את צורכי הזמן לתורה וליראה. הרב קוק מעודד את תלמידו ללכת בדרכם ולשלב את מעלותיהם עם מעלות החינוך במזרח אירופה, לטיפוס שלם של קדושה, חכמה וגבורה.

עיקרי הדברים

- קשר עם התלמידים ר' משה זיידל ור' בנימין מנשה לוין.
- הערכה ליראים שבגרמניה, שמיזגו תורה עם צורכי הזמן.
- חיזוק מול סערות הזמן.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ר"ח סיון תרס"ו[4].

ברכת שלו'[5] וכ"ט[6] לידידי חביבי חתן-תורה נעלה ושלם מר משה זיידל [משה זיידל, אז צעיר בן תשע עשרה, ולימים חוקר מקרא] שי'[7].

שמחתני מאז בדבריך היקרים. ולולא טרדותי המרובות הייתי מקציע זמן להשתעשע עמך בדברי תורה וחכמה, כי חמודות אתה לי יקירי מאז, ומה גם עתה, אשר אקוה כי הוספת ועוד תוסיף אומץ בכל מילי דמיטב. אבל עכשו המניעות מעכבות הן, ואתך הסליחה על דברי הקצרים. ביחוד אינני זוכר אם אני חייב לך תשובה על איזה הערה, ומה תוכנה. אם הייתי זוכרה חושב אני שהייתי מעיר עלי'[8], אבל עתה אין מכתבך לפני.

כתוב נא לי מכל עניניך לטובה, במה אתה עסוק בקודש ובחול, ומי המה מקרביך, ומה תחשב לעתיד בע"ה[9].

גם אובה לדעת אם הנך בא בחליפות מכתבים עם ידידנו ר"ב לעווין [בנימין מנשה לוין, ממקורביו הצעירים של הרב קוק] נ"י[10], ואיך הוא יחושו אליך. על התחברותו עם היראים שבאשכנז, [היהודים האורתודוקסים בגרמניה] אותם שהתאימו את צרכי הזמן עם התורה והיראה, הנני שמח מאד. ואקוה, שגם אתה תלך בדרך זה, ותקבל היתרונות המצוים באחינו היקרים הללו, חלוצי הגנת ברית ד' באשכנז, ותקפל את המעלות העליונות, שרק ע"פ[11] חינוכנו היינו יכולים לזכות בהן, עמם יחד, ומהחיבור הנעלה הזה יוצג לפניך טפוס יקר מקורי ואורגני, הכולל ומאחד, קדושה, חכמה, וגבורה, תקות צדק ואמת וזיו חיים.

חזק ואמץ יקירי. מסערות הזמן החומריות והרוחניות אל ירך לבבך, "ע"כ לא נירא בהמר ארץ", [תהלים מו, ג-ו] "יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו סלה", "נהר פלגיו ישמחו עיר אלקים" - יעזרה אלקים לפנות בקר", בב"א[12].

ידידך מוקירך מברכך מהררי קודש,

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ו - השנה תרס"ו (1905/1906)
5. שלו' - שלום
6. וכ"ט - וכל טוב
7. שי' - שיחיה
8. עלי' - עליה
9. בע"ה - בעזרת השם
10. נ"י - נרו יאיר
11. ע"פ - על פי
12. בב"א - במהרה בימינו אמן

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט' תשרי (ערב יום הכיפורים) תרס"ז - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

הרב קוק שמח על הקרבה בין זיידל לר' בנימין מנשה לוין, ורואה בהם הוכחה שדברי תורה עמוקים מטהרים נפשות. הרב קוק שולח את חיבורו 'עקבי הצאן'. עיקר האגרת הוא ביאור דבריו ש'כל גדולה כרוכה בחסרונות מקבילים לה': כוחות הנפש נבראו כלליים, ולכן הגדולים שבהם נושאים בהכרח גם חסרונות גדולים, כמו הזיכרון שזוכר טוב ורע. הרע נובע מהסתר האור האלוקי, ויתבטל כשה' יהיה 'לאור עולם'. כנסת ישראל, שיש בה כוח רב שעדיין לא יצא לפועל, נושאת לכן חסרונות גדולים, שעתידים להתהפך למעלות.

עיקרי הדברים

- 'כל גדולה כרוכה בחסרונות מקבילים לה'.
- הרע קיים רק במידת הסתר האור האלוקי.
- ייחודה של כנסת ישראל, והכוח שבה שעדיין לא יצא לפועל.
- 'עקבי הצאן' - בקשה לעיין בו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ט' תשרי תרס"ז[4]. [ט' בתשרי תרס"ז (1906), ערב יום הכיפורים]

ידידי אהובי חכם-לב לתורה ולתעודה יקר מפז מו"ה[5] משה זיידל [ר' משה זיידל, מתלמידיו של הרב קוק בבויסק] שליט"א[6] גמח"ט[7] וכט"ס[8],

בדבריך היקרים שמחתני, אהובי. אשמח מאד על קרבתכם זה לזה במקום וברוח, אתה ויקירנו רב"מ[9] לוין. [ר' בנימין מנשה לוין, לימים חוקר התלמוד ומחבר "אוצר הגאונים"] חמודים אתם לי, עדי אתם שבהם אראה מופת, שדברי-תורה האמורים בעומק רעיון של דעה כפי האפשרי קולעים הם אל המטרה, לטהר ולעדן נפשות יקרות, לרוממם ולשגבם באהבת תורה ויראת שמים. ותקותי נכונה, שבכחכם זה תלכו הלך ועלה, וד' אלקי ישראל יהי'[10] בעזרכם, להופיע אור על דרככם בחיים.

היום מעלי יומא דכיפורי, לולא אהבתנו העזה לא הי'[11] כלל אפשר ליחד זמן לכתיבה אפילו מועטת, אמנם יקרת ונכבדת בעיני, יקירי, ומרחוק מאדמת קודש אזכרך באהבת-אמן. כי ידעתי את כשרונותיך הטובים, את מדותיך היקרות ולבך הנכון להשכיל ולהיטיב, וביותר נוגע לי במה שהנך רגיל בסגנוני, ומוצא את כונתי בדברי יותר קרוב מאלה שלא לקחתי עמהם דברים בע"פ[12], אפילו אם יהיו מהירי כשרון. אקוה שתשים עיניך גם במחברת השנית הזאת "עה"צ", ["עקבי הצאן", קובץ מאמרים של הרב קוק שיצא לאור בשנת תרס"ו (1906)] ואמרי יהיו לפניך לרצון. תדע ותשכיל לחבר דבר אל דבר ולהוציא מרגליות מבינות לגלגלי הרעיונות הבלולים, להיות נכון בלב שלם לעבודת ד' אלקים אמת, שבראנו לכבודו, לעבדו ולשבחו, ולספר הודו.

ביאור דברי, "שכל גדולה כרוכה היא עם חסרונות מקבילים להּ" הוא פשוט. "פלגא משמיא לא יהבי", כל הכחות נוצרים בכלליותם, וזאת תורת האדם לכוין דרכיו, לעשות את עצמו שיהיי[13] הכח הכללי משתמש לטובה ולא לרעה. כבר קדמו גדולי הקדמונים בזה, שהזכרון המופלא יזכיר לאדם כל החכמה והטוב שראה אבל ג"כ[14] כל הסכלות והרשע, וכן כל כחות הנפש כולם, א"כ[15] החסרון הוא דבק בטבעם, וממילא הידיעות היותר גדולות והתכונות היותר יקרות הן בע"כ[16] מחוברות עם חסרונות גדולים לפי מדתם. רק בעליתו של אדם למעלה העליונה, שרואה את האמת האלהית בגילוי, שם לא יגורהו רע, שאין רע וכיעור נמצא באמת כ"א[17] לפי אותו הערך שהאורה האלהית נסתרת מכללות המשיגים והמרגישים, כי רק מאשר "לא יהיי לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך, והיי[18] לך ד' לאור עולם ואלהיך לתפארתך", [ישעיהו ס, יט] אז "ועמך כולם צדיקים". [ישעיהו ס, כא] אבל זאת ההכנה צריכה הכשר פנימי, עדינות עצמית, עד שהחפץ הנמרץ של החיים עצמם יהיי בעצמו אור החפץ האלהי, "חי העולם", צדיק חי עלמין דמניי פרחין נשמתין - לבני נשא" (זוהר), ואז אין שטן ואין פגע רע, וממילא אין צורך ללחוץ שום כח ושום חפץ אנושי שלא יתרחב, וממילא אין צורך אידיאלי לכל מועקה, "וטפשותא ועניותא", שהם מכשירי העולם מצד ביצור כח הרשעה הנמצא על ידם, לא תהיי[19] להם כל מטרה, וממילא יהיו בטלים ועוברים. וכל צעד שהננו מתקרבים לחפץ ד' בעולמו, הננו מנשאים את החיים ומכשירים אותם יותר ויותר למטרה הזאת, של תמימות הטוב. ומאשר בעולם צריכים עמים לפעול, ולא אישים פרטיים, ע"כ[20] הננו מנשאים את נפשנו תמיד לפעול מצד חלקינו בכנסת ישראל, להעלותה לשגבה לרוממה ולכבדה, וכ"א חייב לומר בשבילי נברא העולם, [סנהדרין לז] ומעשי מתי יגיעו למעשי אבותי [תנא דבי אליהו רבה כה] אברהם יוי"ע[21], שנשאו נפשם להאידיאליות הכלולה בכנסת ישראל גם קודם שיצאה מן הכח אל הפועל. וגם היום, אע"פ[22] שאנו משוקעים בכנס"י[23] מצד היותה בפועל, הננו תמיד קשורים ג"כ למעמד של אבות, שהיא הצפיה למה שיצא אל הפועל לעתיד, ואנו מתעלים והולכים ביחש של כללות האומה, שאינה מתחשבת לפי ערך פרטיות האישים והדורות כשהם לעצמם, כ"א לפי צירופם הכללי, דוגמת הסיבוב הגדול של השיטה השמשית לעומת פרטי הכדורים, וכל מה שהוא בכח הוא ע"כ מחובר עם איזה חסרון. ומי לנו בכל האומות שבעולם שכ"כ[24] יהיי לה בכח מה שלא יצא אל הפועל, עם כל הקיום של צביון האומה, שמה וערכה וכל סגולותיי, כישראל. ע"כ מוכרחים חסרונות גדולים להמצא, אבל הם כולם מעלות נפלאות כשיבאו למרום מרכזם. "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, ד' אלהיו עמו ותרועת מלך בו". [במדבר כג, כא]

הפסיקוני באמצע כתיבתי, והיום מלא עבודה. אקוה שמכתב זה, אע"פ שהוא קצר, תמצא בו איזה גרגר תוכי, כראוי לדברי תורה שכ"ז שאדם ממשמש בהם מוצא בהם טעם. [על פי עירובין נד: "כל זמן שאדם ממשמש בהן מוצא בהן טעם"]

אחתום בברכת השנים בגמח"ט[25] ורב שלו[26] לך ולעוזריך, כנה"י[27] ונפש ידידך מצפה תפארתך והצלחתך בכל לב, מברכך מהררי קודש,

אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. מו"ה - מורנו הרב
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. גמח"ט - גמר חתימה טובה
8. וכט"ס - וכל טוב סלה
9. רב"מ - רבי ברוך מרדכי? / רבי בן מאיר - שם אדם
10. יהי' - יהיה
11. הי' - היה
12. בע"פ - בעל פה
13. שיהי' - שיהיה
14. ג"כ - גם כן
15. א"כ - אם כן
16. בע"כ - בעל כרחם
17. כ"א - כי אם
18. והי' - והיה
19. תהי' - תהיה
20. ע"כ - על כן
21. יוי"ע - יצחק ויעקב
22. אע"פ - אף על פי
23. בכנס"י - בכנסת ישראל
24. שכ"כ - שכל כך
25. בגמח"ט - בגמר חתימה טובה
26. שלו' - שלום
27. כנה"י - כנפשו היקרה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ח שבט תרס"ח - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

על הערות התלמיד לחוברות הרב קוק משיב בקצרה: בעניינים רוחניים הדברים קשורים תמיד ביסוד הסודי, ולכן בתוך דברים מובנים מופיעים פתאום דברים שמעל להגיון, שנאמרים בתמימות של ילדות. זה המפתח למקומות קשים בדבריו. לשאלה במה להתמחות באוניברסיטה הרב קוק ממליץ על שלושה מקצועות: פילוסופיה, שפות שמיות וספרותן, וכלכלה לאומית. הנימוק: מבוכת הדור מתרכזת ברעיונות הכלכליים, מושפעת מן הפילוסופיה, וחודרת לישראל כנטיות לאומיות וגזעיות שקשורות לספרות השמית.

עיקרי הדברים

- מפתח להבנת כתביו: ההתגלות הסודית בתוך הדברים המובנים.
- המלצה ללימודים אקדמיים: פילוסופיה, שפות שמיות, כלכלה לאומית.
- בירור רעיונות הדור על ידי אנשי מדע יראי שמים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח"י[4] שבט תרס"ח[5].

חביבי ויקירי החריף ושנון [החריף והמחודד] מלא ברכת ד', מר משה זיידל נ"י[6].

שלו'[7] וברכה.

טרדות רבות ושונות מונעות אותי מלמלא חפצי ולכתב בארוכה לך, חביבי, אף שמאד אצמא לדעת מכל אשר אתך, ולחקור על כל ענינך, בקודש ובחול, בפרטי פרטיות. אקוה שלא תמנע ממני הטוב, ולא כמדתי תמוד לי. [ולא תמדוד לי כמידתי, שאני ממעט לכתוב]

חפצתי מאד להשיב לך על הערותיך על החוברות שנדפסו. אבל הזמן נדחה, ועכשו כבר קשה עתיקא. [ועכשיו כבר הדבר ישן וקשה לחזור אליו (ארמית)] בכלל אעירך, כי בענינים הרוחניים הננו תמיד קשורים אל היסוד הסודי, [אל תורת הסוד] שזהו האמת היותר גדולה שבהכרתם. ע"כ[8] אין לתמוה אם בתוך דברים מובנים, ההולכים בהרצאה במובן רגיל ומעשי, נפגש בפתע דברים המנשאים אותנו מעל כל החוג החושי וההגיוני הרגיל. וע"פ[9] רוב דוקא אז הננו שבים לדבר בתמימות פשוטה, תמימות של ילדות טהורה, "מפי עוללים ויונקים יסדת עז". [תהלים ח, ג] וכל מי שהוא מדבר דברים מעומק נשמתו, מוכרח הדבר שימצאו בתוכם הנקודות הללו, שעל ידן זוהר האמת התוכית מתגלה. כמדומה שזהו מפתח נאמן למקורות קשים בדברי, ובדברי כל המדברים בסגנון זה, ראשונים ואחרונים.

מאז שאלתני יקירי ע"ד[10] בחירת איזה מקצע. [על דבר בחירת מקצוע ללימודיו באוניברסיטה] אם הי'[11] הזמן מספיק בידי לחקור יותר בדיוק על התוצאות המעשיות של הגומרים את הלמודים, ואת האופנים אשר בהם יבחרו את דרכם בחיים, הייתי חפץ מאד להודיעך חות דעתי, [את דעתי (איוב לב, ו)] שכמובן תהי'[12] מיוסדת על הצד הרוחני שבהם. אבל זה קשה לי לברר, ע"כ לא אוכל להשיאך עצה מעשית. רק אגלה לפניך,

יקירי, את נטייתי, כי שלשת המקצועות אשר ליקר ערך, מלא דעת ויראת ד' טהורה, לבחור למען התועלת הרוחנית של כלל עמנו, הראויה להצטרף לכל מטרה פרטית, הנן לדעתי הפילוסופיא, השפות השמיות וספרותן, והאקונומיא הלאומית. [והכלכלה המדינית] נימוקי הוא, משום שהרעיונות נבוכים הרבה בדור, והמבוכה מתכנסת בעולם בחוג הרעיונות האקונומיים, ומושפעים מהפילוסופיא, ונכנסים לגבול ישראל בתור נטיות לאומיות וגזעיות, וכל אלה יש להם יחש מרובה להספרות השמית, הצור של מחצב אומתנו. [הסלע שממנו נחצבה אומתנו (על פי ישעיהו נא, א)] אשר לזאת תקוה נפשי, כי אם נעמיד חניכים, ממולאי כשרון ויושר לב, באלה המקצעות, ירבו את האור ע"י[13] עבודה חפשית, שתהי'[14] ממילא ברורה ומכוונת אל האמיתיות היסודיות, שעל ידן יהיו לעזר לברר את הרעיונות המסובכים של הדור. כמובן א"א[15] להשלמה כללית מדעית שתבא, כי"א[16] כשתלוה לזה ג"כ[17] הידיעה בהדברים הגנוזים ביתר אוצרות המדע, אבל מ"מ[18] העבודות העקריות הנצרכות ביותר הנן אלה אשר ציינתי.

אם הי' הזמן מרשה הייתי מבאר הדברים יותר, אבל אקוה שדי בזה לחכם לב שכמותך. בטח כבר בררת לך את דרכך, יצליחך ד' ויגיעך למטרה היותר רצויה ועליונה. צלח ורכב ע"ד אמת, [תהלים מה, ה] כנפשך היקרה ונפש אוה"נ[19] דו"ש[20] ואשרך ומצפה הצלחתך בכל לב ונפש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ח"י - שמונה עשרה (18)
5. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
6. נ"י - נרו יאיר
7. שלו' - שלום
8. ע"כ - על כן
9. וע"פ - ועל פי
10. ע"ד - על דבר
11. הי' - היה
12. תהי' - תהיה
13. ע"י - על ידי
14. שתהי' - שתהיה
15. א"א - אי אפשר
16. כי"א - כי אם
17. ג"כ - גם כן
18. מ"מ - מכל מקום
19. אוה"נ - אוהבך הנאמן
20. דו"ש - דורש שלום

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קלד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' אייר תרס"ח - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

בעניין המחקרים החדשים הסותרים את פשטי התורה: אין חובה להכחישם, כי עיקר התורה אינו סיפור עובדות אלא התוכן הפנימי. בין אם היה 'תור זהב' ובין אם המציאות עלתה מלמטה, הלקח מסיפור גן עדן הוא חומרת החטא. עם זאת, הוויית האדם בגן עדן מבטיחה שהאושר הוא טבעו של האדם, והחטא מקרי ויתוקן. תורת ההתפתחות בלי עבר כזה מותירה פחד מנסיגה. כלל במלחמת הדעות: קודם לבנות את ארמון התורה מעל הדעה הסותרת, ואחר כך להילחם בה מתוך ביטחון. עוד יש הערה על תוספות תענית טו.

עיקרי הדברים

- אין חובה להכחיש את המחקר המדעי.
- עיקר התורה הוא התוכן הפנימי ולא העובדות.
- גן עדן כערובה לאושר האדם, מול תורת ההתפתחות.
- כלל: לבנות את התורה מעל הדעה הסותרת.
- הערת צבי יהודה על טרדות אביו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ה' אייר תרס"ח[4].

ידידי וחביבי החכם השלם אוצר תורה ויראת ד' טהורה מר משה זיידל שליט"א[5], שלו'[6] וברכה.

התענגתי על דבריך היקרים, אשר זה כמה הגיעוני. אבל לא מצאתי עֵת כשר להתענג ג"כ[7] בהשיבי לך, מחמדי, דברי שלו' ואמת. גם עתה הנני מוקף טרדא ופיזור נפש, ומ"מ[8] הנני מבליג על המניעות [מתגבר על המכשולים] ואכתב מעט, בעזה"י[9].

בכלל הנני מוצא לעצמי חובה להעיר את רוחך הטהור, ע"ד[10] הדעות הבאות ע"י[11] המחקרים החדשים, [כוונתו למחקר המדעי והמחקר ההיסטורי של התקופה] שהם ברובם סותרים את פשטי דברי תורה. דעתי בזה היא, שכל מי שדעותיו ישרות ראוי לו לדעת, שאף שאין כל אמת מוכרחת בכל אותן החדשות, מ"מ[12] אין אנחנו חייבים כלל להכחישן בבירור ולעמד נגדן, מפני שאין זה כלל עיקר של תורה לספר לנו עובדות פשוטות ומעשים שהיו. העיקר הוא התוך, ההסברה הפנימית שבהענינים, וזה יתרומם עוד יותר בכל מקום שנמצא כח סותר, שאנו מתעודדים להתגבר על ידו. עקרם של דברים נאמרו כבר בדברי הראשונים ובראשם במו"נ[13], [במורה נבוכים לרמב"ם] והיום הננו מוכנים להרחיב את הדברים יותר. אין לנו שום נפ"מ[14] אם באמת היה בעולם המציאות תור של זהב, [תקופת זהב בראשית האנושות] שהתענג אז האדם על רב טובה גשמית ורוחנית, או שהוחלה המציאות שבפועל מלמטה למעלה, [או שהמציאות התחילה מן הנמוך והתפתחה אל העליון, כפי שטוענת תורת ההתפתחות] מתחתית מדרגת ההויה עד רומה, וכך היא הולכת ומתעלה. אנו צריכים רק לדעת, שיש אפשרות גמורה, שהאדם אפילו אם יתעלה במעלה גדולה, ויהיה מוכן לכל כבוד ועונג, אם ישחית דרכיו יוכל לאבד כל אשר לו, ויוכל להרע לעצמו ולתולדותיו עד דורות רבים מאד, וזה

הלימוד יוצא לנו מהעובדא, של מציאות אדם בגן עדן וחטאו וגירושו. ואדון כל הנשמות יודע עד כמה צריכה להיות עמוקה הרשימה בלב בנ"א[15] להיות זהירים מן החטא, וכפי אותו העומק ממש באו כ"כ[16] אותיות ע"ז[17] בתורת אמת. [כלומר: התורה הקדישה פסוקים רבים לחטא אדם הראשון, כפי עומק הלקח שעליו להטביע בלבנו] וכשאנו באים לידי מדה זו, אין אנו נזקקים עוד ללחום דוקא נגד הציור המתפרסם בין החוקרים החדשים, וכאשר אין אנו נוגעים בדבר נוכל לשפוט משרים, [נוכל לשפוט ביושר] ועתה נוכל לבטל את החלטותיהם במנוחה במדה זו שהאמת תורה לנו את דרכה.

עיקר תפארת חיינו, הוא האמת, של האחדות ברום גבהה ופארה הנצחי, והצדק הנצחי ההולך עמה בלא פירוד. זאת היא נשמתא דאורייתא [נשמת התורה (ארמית, על פי הזוהר)] שדוקא מבעדה נוכל להציץ גם על גופא ולבושין דידה. [גם על גוף התורה ועל לבושיה, כלומר הסיפורים והמצוות שבה] ובכלל הרעיון של ההתפתחות האיטית עומד הוא גם הוא בראשית התפתחותו, ואין ספק בדבר שישנה את צורתו, ויוליד חזיונות שבהם נראה ג"כ דליגות, [קפיצות] המשלימות את חזיון המציאות, ואז יובן אורם של ישראל בעצם בהירותו.

הדבר הוא ההפך ממחשבת החוקרים באוה"ע[18], ובישראל ההולכים בעקבותיהם, הלוקחים את התנ"ך[19] ע"פ[20] ההסברה הנוצרית, [הנצרות מדגישה את החטא הקדמון כקללה קבועה, ולכן העולם נראה לה כבית כלא] שעל ידה נעשה העולם הזה בית כלא. אבל ההבנה הטהורה, של שמחת החיים ואורם, אשר בתורה, היא דוקא ע"י הערובה הבטוחה של העבר, [הביטחון שמקורו בעבר: האדם היה מאושר, ולכן יוכל לשוב לכך] שהיה האדם מאושר מאד, ורק מקרה של חטא הרחיק את דרכו. מובן הדבר שמכשול מקרי מוכרח הוא להיות נתקן, והאדם ישוב למעלתו לעד. אבל רעיון ההתפתחות בלא סיוע מהעבר, יפחיד לעולם שמא יעמד באמצע דרכו, או שמא יסוג לאחור, כיון שאין אנו מוצאים מקום בטוח לומר שהאשר הוא טבע קבוע לאדם, וק"ו[21] להאדם החמרי כמו שהוא בגוף ונשמה יחד. ע"כ[22] רק הוית האדם בגן-עדן מקיימת לנו את עולם האור, וממילא הרי זה ראוי להיות אמת מעשית והסטורית ג"כ, אע"פ[23] שאיננו מעכב לנו.

ובכלל זהו כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה, צריכים אנו בתחילה לא דוקא לסתור אותה, כ"א[24] לבנות את ארמון התורה ממעל לה, [לא להילחם מיד בדעה הסותרת, אלא לבנות את הבנת התורה בגובה שמעליה] ובזה הננו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואח"כ[25] כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא בטחון להלחם עליה ג"כ. יש ע"ז דוגמאות מוכיחות, אבל קשה לי להאריך, ולחכם לב שכמותך יספיק הקיצור, למען דעת איך לדגול בשם ד' [להרים דגל בשם ה' (על פי תהלים כ, ו)] ממעל לכל הרוחות המנשבות, ולהשתמש בכל לטובתנו האמתית, שהיא גם טובת הכל.

ד' תוס'[26] דתענית ט"ו [דברי התוספות במסכת תענית על נתינת אפר בראש בתענית] קשים באמת, ונראה שהם נסמכים ע"ד הירושלמי, שאומר שרואין כאילו אפרו של יצחק צבור. [הירושלמי מבאר שנותנים אפר בראש כדי להזכיר את עקדת יצחק] ומ"מ נראה להגיה "מעשה אדם", והכונה אפר מקלה שע"י[27] שרפה, לא טבעי, שהוא מעשה שמים, עפר. ועיי' מש"כ[28] רש"י[29], ובגבורות ארי [ספר "גבורת ארי" לבעל "שאגת אריה"] בזה, ובירו' מפורש שחולקין בזה לפי הטעמים.

וע"ד[30] המקצעות אשר בחרת, יואל ד' להצליחך, ויאר עליך מאור חכמתו ויפעת חסדיו המרובים, ותזכה להיות ממקדשי שמו ב"ה בעולמו, ולישראל תהיה תפארת, לאמץ ברכים כושלות [ישעיהו לה, ג] באהבת תורה ויראת שמים של אמת, הדרושה מאד להסמך בדורנו מכל אשר לו לב נכון ורוח אמת.

אחתום בברכה ואה"ר[31], כנה"י[32] ונפש ידי"ע[33] דורש"ת[34] באה"ר[35],

הק' אברהם יצחק ה"ק

אאמו"ר[36] שליט"א בקשני להוסיף כי מכתבו זה נכתב מתוך טרדה ופיזור נפש מרובים, שאינם נותנים לעיון מנוחתו, ולכן אינו יכול לבאר ולסדר יפה ולדבר כאשר עם לבבו, וצר לו. צבי יהודה

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. שלו' - שלום
7. ג"כ - גם כן
8. ומ"מ - ומכל מקום
9. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
10. ע"ד - על דבר
11. ע"י - על ידי
12. מ"מ - מכל מקום
13. במו"נ - במורה נבוכים
14. נפ"מ - נפקא מינה
15. בנ"א - בני אדם
16. כ"כ - כל כך
17. ע"ז - על זה
18. באוה"ע - באומות העולם
19. התנ"ך - התורה נביאים וכתובים
20. ע"פ - על פי
21. וק"ו - וקל וחומר
22. ע"כ - על כן
23. אע"פ - אף על פי
24. כ"א - כי אם
25. ואח"כ - ואחר כך
26. תוס' - תוספות
27. שע"י - שעל ידי
28. מש"כ - מה שכתב
29. רש"י - רבי שלמה יצחקי
30. וע"ד - ועל דבר
31. ואה"ר - ואהבה רבה
32. כנה"י - כנפשו היקרה
33. ידי"ע - ידידו עוז
34. דורש"ת - דורש שלומו ותורתו
35. באה"ר - באהבה רבה

36. אאמו"ר - אדוני אבי מורי ורבי

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קסד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו תשרי תרס"ט - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

הרב קוק מבקש לקיים קשר מכתבים קבוע בין 'יחידי הסגולה': צעירים יודעי תורה ושומרי מצוות שעוסקים במדעים. מטרת הקשר היא ספרות של 'שאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות', שתיכתב בידי חכמי תורה ולא בידי מי ש'שנו ופרשו'. הרב קוק מצטט שיר שלו על מחשבות שהופכות לספרים. ה'קולטורה הישראלית' עומדת עדיין 'כרחל נאלמה', ואירופה קיבלה את דבר ה' דרך הנצרות המלוכלכת. הרעיונות הישראליים אינם כבולים לחוקי ההתפתחות ויש בהם כוח קפיצה.

עיקרי הדברים

- קשר מכתבים קבוע בענייני דעות ואמונות.
- ספרות רוחנית בידי חכמי תורה.
- השיר 'ומנקודות מחשבותיי'.
- הקולטורה הישראלית מול אירופה והנצרות.
- כוח הקפיצה הרוחני, מעבר להתפתחות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ו תשרי תרס"ט[4].

ידיד לבבי ונפשי, החכם השלם, מלא חמדה ותפארה בתו"י[5], מו"ה[6] משה זיידל נ"י[7], שלו'[8] רב לך ולכל אשר לך.

חבתך, יקירי, שאיננה זזה מלבבי, תזכירני תמיד את חובתי לכתב לך. אבל האוכל לצאת ידי חובתי, כפי אשר ימשכני לבבי, - בהחלט הנני מוכרח להשיב ע"ז[9] בשלילה. הנני בעל מלאכות רבות, המשפיעות כל אחת מהנה רגשות הסותרות זו את זו, והנני מוכרח תמיד לנוד מאחת לחברתה, [לעבור מאחת לרעותה] עד אשר לפרע את החובות, שהלב הפנימי כ"כ[10] עורג להן תמיד, לא ישאר עפ"ר[11] פנאי, וכשאני חולץ א"ע[12] מעט ממסגרותי [משחרר את עצמי מעט מעיסוקיי] לשלם, הנני מוכרח לעשות פעולתי בחפזון, עד שאיני מוצא קורת-רוח שלמה בסגנון דברי. מ"מ[13] על כל תכסה אהבה נאמנה. [על פי משלי י', יב: "על כל פשעים תכסה אהבה"]

ובאמת מאד הנני משתוקק, שיהי'[14] דיבור של חבה מצוי בין חבורתנו, בין יחידי-הסגולה [היחידים המיוחדים, בעלי הנפש המעולה] המבינים ומרגישים שיש לנו עבודה רוחנית עזה, חדשה וגדולה. המקצעות הרוחניים שבתורה מוכרחים הם שיעבדו, באותו המרץ שנעבדו ושצריכים להעבד המקצעות המעשיים שלה, - זהו הלא פתגמי העתיק. [כלומר: זה דבר ידוע מכבר, "פתגם עתיק"] ומשא-ומתן ושאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות [בענייני אמונה והשקפה] צריכים להיות נכתבות, בסברא ברורה בלב מתנה [בלב שקט ונינוח] וברוח דעה וגבורה, דוקא מחכמי-תורה הקבועים באהלה; [דווקא מתלמידי חכמים שקבועים בלימוד התורה] למרות מה שאם הדור כותב איזה דבר בזה, הכותבים הם ע"פ[15] רוב אותם ששנו ופרשו, [שלמדו תורה ועזבו את דרכה]

[(על פי פסחים מט)] אותם שחיי ההפקר, לכל הפחות ביחס להכרת אורה של תורה, כבר סתמו להם את דרך החופש של הכרת אור הגנוז, החי וקיים עדי עד, שבאוצר חיים של ישראל.

ואלה השאלות ותשובות יעמדו לנו בדורנו זה במערכה אחת עם כל השאלות ותשובות של גאוני הדורות, המלאים פרטים מעשיים בבירור הצד המעשי של היהדות שגם הוא הנהו יסוד נכבד ושדה-תבואות, [ושדה שמוציא פירות] אבל הצד הפנימי, המוחי והליבי, הלא הוא עולה עליו, מאיר אותו ומחיהו.

ע"כ[16] הייתי חפץ מאד לקבע קורספונדנציה [חליפת מכתבים] קבועה עם כל השרידים [היחידים שנותרו] של נבוני הצעירים, יודעי תורה ואוהביה, נוצרי אמונים ושומרי תורה ומצות, ועסוקים במדעים באופן הגון ומזורז, ומנן ומנייהו תסתיים שמעתתא [ומאתנו ומהם תתברר ההלכה (ארמית)] בע"ה[17], להחל ספרות הגונה רוחנית ופוריה, במקצע העזוב של הלכות הדעות והאמונות, בבירור גמור, "בשרא שמינא אפתורא דדהבא". [בשר שמן על שולחן של זהב (ארמית): דבר טוב בכלי נאה]

ולפי גודל הענין כך גדולות הן המניעות, המעכבות את יסוד דבר זה. ומ"מ[18] אינני מתיאש, ותוחלתי לד' היא, [ותקוותי לה'] הנותן לנו אור עולם באוצר חיים, שעוד יזכני לכונן חפצי. וע"י[19] עזרתכם, אחי האהובים, אתה ואהובנו הרבמ"ל[20] שי'[21], וסיעת מרחמיכם [וחבורת האוהבים שלכם] משם, ומפה כל חלוץ אשר רוח ד' עמו יקום ויתן לנו יד. ומרוץ אגרות מלאות טוב ד' להגדיל את הפלפול של אמת בחכמה, כראוי לנו בזמננו להחיות את רוח עמנו, ולגלות אורו והדרו על בניו, יחל להיות תכוף ביניינו. ויתקיים פיוטי אשר שרתיו זה כבר: "ומנקודות מחשבותי, שיקבצו לעדרים, אקח אותיותי, והיו למאמרים, והמאמרים בחוברת, יהיו לספרים, והספרים, בכל קרת, [בכל עיר] יהיו נפזרים", כו'[22], ויחדיו עמי תשירו שירה זו בפועל, ומכנף הארץ זמירות נשמע, [ישעיהו כד, טז] וחדות ד' תהי מעוזנו. [על פי נחמיה ח, י]

הנני לוחם עם המניעות מלחמת מצוה. הננו רואים עין בעין שבא עתה אור ד' יאר לנו, תקות ישראל ותחיתו הולכת ומתגלמת, בסתר המדרגה [במקום נסתר (שיר השירים ב, יד)] בארץ חיים. הרוח הגדול, שחיי עולמים שרוי בתוכו, הנהו עדיין מקופל כעובר במעי אמו, אבל יגיע הזמן וימיו לא ימשכו, ותנועת לדה תשמע, אחרי צעקת חבלים, קול חדש ומרנין של ילד נולד, אשר יולד גוי פעם אחת, וציון תחל וילדה את בנה; [על פי ישעיהו סו, ח] אבל הגברת הרוח, השלמתו, מהירות באו, - על זה הננו נקראים לפעול עם אל [על פי שמואל א יד, מה] ".

עד כה עומדת הקולטורה המיוחדת של ישראל, כרחל נאלמה. [כרחל שתקנית, כמו כבשה שאינה פותחת פיה (ישעיהו נג, ז)] דבר אלהים היה לחרפה, [על פי ירמיהו ו, י] כי לא יהין שום משכיל [כי שום משכיל אינו מעז] לרצות ממנו יותר ממה שתתן ע"ז אירופא דיפלום, [יותר ממה שהאקדמיה האירופית נותנת עליה תעודה] ואירופא לקחה את דבר ד' בצינור מלא רפש של הנוצריות שנתלכלכה בגויות, ואבדה את שריד חמדתה, אשר גזלה מעם-עולם, וחשוכא חפי להני אינשי, [ייחשכו פניהם של אנשים אלה (ארמית, על פי סנהדרין צט)] אשר התפארו כי לקחו להם אור ישראל ושמו בכליהם, הקולטורה העצמית שלנו, שאין לנו בה שותפות של כל גוי בעולם, ותחיתנו הלאומית על אדמת הקודש, היעודה להיות גי חזיון עולמים, [על פי ישעיהו כב, א: "גיא חזיון", כינוי לירושלים] חלום נאמן אחד הוא, אשר רק בשגגה יראה כשתי מערכות סותרות ומנגדות זו את זו. לעבד את היסוד

האמתי הזה, להראותו ביד רמה [בגלוי ובגאון] וקומה זקופה, בגדולה והוד, זאת היא עבודתנו, עבודת חכמי אמת, יראי ד' ביראה פנימית, שאינה נגועה בסיגים של יראה פסולה, חיצונית ומשפלת רוח ונשמה, אותם היודעים לתן גודל לאלהינו באמת ובישר לבב. וע"ז[23] צריכים אנו להחל ביסוד של ספרות, חדש-ישן, שלא יפנה אל הישן עורף [שלא יזניח את הישן] כ"א[24] יזדיין עם החדש לדעת את כל עומק הטוב של הישן, ואיך החדש הולך עמו ומשלימו תמיד, ותלמידים ותיקים [תלמידים מנוסים ונאמנים] יגדילו תורה ויאדירוה להחיות רוח ישראל, ולתן כבוד והוד, לאדמת הנבואה, אשר שמיה והרריה ירעפו עדי-עד טל-חיים דוקא לעם המרגיש את קשר נשמתו בתוכה, ולא לעם אחר, ולנטמעים עמהם, [ולמי שנבלעו בין העמים] שאינם מבחינים בין אדמת חול לעפרות קודש. השכל הישראלי יתרומם, והרגש החי שלו יתעורר לעומתו בכל מלא עז וחיים. הגבורה המעשית ליסד ולנטע, לבנות ולשכלל את הכל בחיי גוי איתן על אדמתו כמקדם, תתעורר בזרע ד', אשר תכירו ותדע לשוב אליו באהבה והכרה מלאה תנובה וחיים. שירים חיים נבראו, מלאי עז אלהים, ושדות של קולטורה חדשה ומאירה יפרו ויעלו, יעטפו בר ויתרעעו אף ישירו. [תהלים סה, יד] הישן יתחדש, והחדש יתקדש, ויחדו יהיו לאבוקות אודים [לפידים בוערים] על ציון, ובמשיכת חן תחל אז ציון למשוך אל תוכה את בחירי בניה בוניה, ומשכללי הבנין, הנטע והמזרע, התעשיה והמסחרים, יהיו במשך הזמן גם הם זלופים מטל חיי נצח, [מורטבים בטל של חיי נצח] מים טהורים יזורקו עליהם, [על פי יחזקאל לו, כה] ויכירו את חסנם ואשרם בהיותם בונים חומות וחיל לישראל בארץ חמדת עולמים.

רוח הדת הנלחץ והמרוצץ, [המדוכא והשבור] אשר הושגר [שהיה רגיל ומקובל] באירופא הנוצרית ובאזיה המושלמנית, אשר לא הטיבה הרבה מהראשונה, ולא יכלה להיטיב, לא הי'[25] יכול לדור בכפיפה אחת [יחד, באותו מקום] עם התחיה החברותית, המלאה אונים וחפץ חיים מזהירים, שכדי לשכללם יפה צריך דוקא אור אלהים אמת בתוך הנשמה הקיבוצית, וזה לא נמצא כ"א בישראל כמו בראש ימות ההיסתוריה גם עכשו. הפילוג של הדת והחברה נאה ויאה להם, מה שהוא מזיק לנו. אמנם אם לא נצא להאיר את האופל, להסביר את ההבדל שבין דת לדת, כלומר שבין הדת שאינה ראויה להקרא בשם עצם פרטי זה, מפני גבהה ומקוריותה, לבין דת מחוקה וסעיפית, [דת שהועתקה וחולקה, ואינה מקורית] שאין לה אלא כפי מה שיכלה לדלות מהמקור בדרך גניבה וחלחלה, [בדרך גניבה, כמו מים שמחלחלים] - מבלעדי פעולה רוחנית אדירה זאת, ישאר עומד הענין סמוי מן העין, [מוסתר מן העין] והעבדות הפנימית תקום להתבושש עם היהדות הפנימית, אחרי אשר חקתה שלא להתבושש כמעט עם החיצונה השפע הפסיכילוגי של כנסת ישראל הוא יותר מלא חיים ותעודה מההגיונים הכהים [המחשבות שאינן בהירות] של המושכלות הספרותיות, האחרונות כלולות הן בקרב הראשון, ככללותם של פרטי פרטי פרטים בכללי כללים. בשלמותה תופיע בשביל חיבורה של כנסת ישראל ורוחה באדמת ישראל, נשמה לעם עליה, וברקים ירוצו גם לכל לב שוקק המצפה לראותה בזיוה וחמדתה. הספרות החיה החדשה שלנו תסביר רק את עזוזה של השפעה הגדולה הזאת, כי כח אלהי עולם בכחה טמור [כי כוח האלוקים טמון בכוחה]

הבריאות הפסיכית תסיר בזרע עוזה את מחלת השכחה, כמו את מחלת הבערות וההתנכרות, מתוך נשמתה של האומה ושל העולם. הזכרון הלאומי ישוב ויחיה בכל מלוי אורו, ותקופות האורה שלה

ישובו לעמוד כמו חיים היום נגד עיניה ורוחה, והדעה הברורה תדע ללמד את בניה, ואת הכל, כמה אפשרית היא, וכמה היא מוכרחת נאמנות עדותיה, וכמה בקרבם ימצא אור וחיים לכל, לפגרים מתים, של דורות, [כלומר: גם דורות שנראים מתים יקבלו חיים מכוח התורה] של עולמים, ושל נפשות ועמים רבים.

ההשכלה היא רק הלבשה חיצונה, לאור החיים הפסיכיים של האומה הנאזרה בעז אלהים, [החגורה בעוז אלוקים] אבל על ידה יראה הודה והדרה, ותעוז ימינה. לא ההשכלה הרגילה תוכל לתן החיים המשוקקים מכל רוח ונפש, כ״א רוח של נשמת עולמים יתן בה כח ותנועה אדירית.

רוח חדש חי וקיים בריא ומחולל פלאות כשיפוח מני ארץ אשר אמרו הכל שוממת היא, לא יהיה נזקק לברר דבריו קטעים קטעים, פסוקים פסוקים, זעיר שם וזעיר שם, כ״א בכח רב אדיר וגדול בבת אחת ירקדו הררי עד, וישחו גבעות עולם, [על פי חבקוק ג, ו ותהלים קיד, ד] האמת הישראלית תצא ממחבואה, וצדק משמים נשקף. [תהלים פה, יב]

מפני גודל הצדק וריבוי תועפות ערכו, [ריבוי גובה ערכו (על פי במדבר כג, כב)] א״א[26] כמעט לסמן עכשו את הצורה המיוחדת של הסניגוריה הנפלאה, לאור ישראל נגד כל מעיבי ערכו. [מי שמחשיכים את ערכו] עכשו הזמן גורם לעסוק בכללים, בתעופות של הארות רעיונות בריאים, והפרטים יתישרו בדרכים רבים ושונים, לפי גודל עמדת הרוח ועצמות קליטתו בכל לב הוגה.

נעלה הוא ישראל ונעלה כחו לאלהים. איננו מחובר את התרבות האיטית [אינו כבול להתפתחות האיטית] בכל עורקי נשמתו. כח קפיצה ודילוג רוחני יש בו. הוא יוכל להנשא בפעם אחת עד לכוכבים אף כי ירד עד עפר, מפני שאוצר גדולתו ספון לעד בקיבו פנימה. [גנוז לעד בתוכו] וכן הרעיונות היותר ישראליים, כפי אותה המדה שהם מתקרבים למקורם, אינם כבולים לחבלי ההתפתחות, וע״כ[27] דוקא את הרעיונות היותר מאירים א״א למסור ע״י[28] סימני פיתוח של ריקום עיבור ולידה [כלומר: אי אפשר לתאר את הרעיונות הגדולים רק כתהליך הדרגתי של צמיחה] בתור תחומים מוגבלים. אמנם יש מקום לכל התיאוריה הזאת בתור מדרגות של גבורה רוחנית בעצם חלקי הרעיון, כשמתפלג בפילוג לימודי, ביחוד בשעה שהוא בא להשפיע על החיים, על המעשים, המדות, הרגשות והדעות, היחידיות והקיבוציות, ואז באמת רב לנו המקום לצאת בחכמה היסתורית מבוססת, הנעלה מכל ההרצאה ההיסתורית הרגילה, הבונה מעלותיה על השערות פורחות, בזה שהיא מכוננת את בניה ברוחה פנימה, ובכחה המתגלה בחיים ובמעשה, בהוה ובעבר, ע״פ חשבון ברור וצלול, שאיננו צריך לכל עמל תאריכי. [שינון תאריכים]

היה ברכה יקירי, חזק ואמץ ויהי ד׳ עמך, ותהיה מהבונים בהיכל ד׳ על מרומי הררי קודש, כנפשך היקרה ונפש אוהבך בכל לב מצפה צביונך ותפארתך באה״ר[29],

אברהם יצחק ה״ק

באה״ר מסור נא דר״ש[30] בכל חם-לב לידידנו הרה״ח[31] רבמ״ל[32] שליט״א[33], וכמעט שגם אל כבודו הם הדברים.

---

1. ב״ה - ברוך השם
2. עה״ק - עיר הקודש

3. ת"ו – תבנה ותכונן
4. תרס"ט – השנה תרס"ט (1908/1909)
5. בתו"י – בתורה ויראה
6. מו"ה – מורנו הרב
7. נ"י – נרו יאיר
8. שלו' – שלום
9. ע"ז – על זה
10. כ"כ – כל כך
11. עפ"ר – על פי רוב
12. א"ע – את עצמו
13. מ"מ – מכל מקום
14. שיהי' – שיהיה
15. ע"פ – על פי
16. ע"כ – על כן
17. בע"ה – בעזרת השם
18. ומ"מ – ומכל מקום
19. וע"י – ועל ידי
20. הרבמ"ל – הרב ברוך מרדכי ל... – שם אדם
21. שי' – שיחיה
22. כו' – וכולי (וכן הלאה)
23. וע"ז – ועל זה
24. כ"א – כי אם
25. הי' – היה
26. א"א – אי אפשר
27. וע"כ – ועל כן
28. ע"י – על ידי
29. באה"ר – באהבה רבה
30. דר"ש – דורש שלום
31. הרה"ח – הרב החסיד
32. רבמ"ל – רבי ברוך מרדכי ל... – שם אדם
33. שליט"א – שיחיה לאורך ימים טובים אמן

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רפג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו אדר ראשון תר"ע - יפו **נמען:** ר' משה זיידל

עיון פילוסופי ב'זכות אבות'. הצדק קושר זכות לבחירה, כי הבחירה החופשית מגלה את עצמיות החיים. אבל הבחירה הגלויה אינה מלאה, ויש 'חופש נעלם' של הצפייה העליונה, למעלה מן הזמן. החופש של הבנים, הצפוי מראש, מתגלה באבות כבחירה גלויה, ולכן זכות אבות היא בעצם זכות הבנים שבאה דרך האבות ('יעקב פדה את אברהם'). כך מתיישבים כל היחסים של טוב ורע שאינם תלויים בבחירה: 'הכל צפוי והרשות נתונה', והקב"ה צופה לטובה. 'בערב ילין בכי ולבקר רנה'.

עיקרי הדברים

- זכות אבות ובחירה חופשית.
- החופש הנעלם והצפייה העליונה.
- 'יעקב פדה את אברהם'.
- 'הכל צפוי והרשות נתונה'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ו אד"ר[4] תרע"ן. [כ"ו באדר ראשון תר"ע (1910)]

כבוד מחמד לבבי וחביבי הרה"ח[5], מלא דעה ויושר לב, מו"ה[6] משה זיידל [משה זיידל, מתלמידיו הצעירים של הרב קוק ביפו, ולימים חוקר מקרא] שליט"א[7], שלו'[8] וברכת עולמים.

בשמחת לב קראתי את מכתבך, יקירי, וכל חפצי היה למהר את אשר ברוח עמי להשביעך רצון בתשובתי. אבל עצרו אותי מניעות שונות מבית ומחוץ, וגם כעת אשר אתאמץ לכתב אהיה מוכרח לקצר כפי היכולת.

כדי להאיר יותר מעט את האופק של הכרת זכות אבות, [זיידל שאל כיצד מתיישבת "זכות אבות" עם הבחירה החופשית והצדק] נכון הדבר שנשוט מעט במהותו הכללית של ענין הזכות בכלל. מצד משפט הצדק אנו מקשרים תמיד את הזכות עם הבחירה. כשאדם בוחר בטוב ומעשיו מצליחים ע"פ[9] מדת אורח טובו, אנו מוצאים מחזיון זה הנאה לחוש-הצדק שבנו. אבל הלא ישנן זכיות רבות מאד, שאינן תלויות בבחירה, לא-מבעי זכיות חיצוניות, כעושר, כבוד, גבורה, יופי וכיוצא בהן, אלא גם זכיות פנימיות כחכמה, יושר-לב, תכונות טובות במדות, חברה טובה, לאם טוב, שע"פ[10] ערכו מתעלה האיש הפרטי הנולד מגזעו, וכיוצא באלו.

השקפתנו יכולה היא להתעלות, לדרוש מאתנו טעמו של דבר, מפני מה אנו מכירים את הצדק בהטוב המתיחש לבחירה החפשית. אז אנו משיבים לה: מפני שמכירים אנו, שהחופש הגמור, המחולל בקרבו רצון שאין בו שום מועקה מבחוץ,-על ידו מתגלה העצמות של מהות החיים, המקבלים את התכנית של הגורל הטוב או הרע. ועל-כן רק כפי ההתגלות העצמית ראוי שיהיה נמשך הטוב או הרע לנושא אותו בחיים.

מיד כשאנו עומדים על מכון זה הננו גוזרים לאמר: כל טוב שאיננו בחירי איננו טוב גמור, מפני שאין העצמיות של נושאו מתיחדת בכל מילואה עם טובו, וכל טוב הוא נמדד רק באותה המדה שהמקבל אותו סופג אותו אל תוכו. ועפ"ז[11] אנו למדים, שהחופש המחולל את נטית הבחירה ע"פ העצמות הוא הנושא את כל מדת הטוב שבחיים. אמנם כשאנו באים למוד את הבחירה החפשית, כמו שהיא נמצאת בפועל בחיים המתגלים לפנינו, לעולם לא נמצא אותה במילואה. בכל תנועה חפשית נמצא המון הכרחים, המעכבים את חופשה והסוללים לה בעל כרחה את נתיבתה. ההשקפה על פני הטוב האלהי, המוכן להיטיב במילואו השלם, תדריכנו להכיר, שיש במציאות חופש נעלם, שאיננו יוצא אל הפועל כי"א[12] בחלקים קטנים מאד מכל שיעור-קומתו, זה החופש הנעלם הוא המסגל את העצמיות שבחיים והוא הנושא את סגולת הטוב, והחופש הגלוי הנראה בפועל איננו כי"א גילוי קלוש מכללותו. כשאנו עולים במרחבי ההויה למעלה ממדתם של הזמן והמקום, אנו יודעים שהצפיה העליונה חובקת את החופש הגמור, ועל פיה מתעצם הטוב בנושא המקבל אותו. רק החלק הקטן, המתגלה בתור בחירה מעשית, מתוה לפנינו בגלוי את ארחות הטוב והרע, אבל עקרו הוא למעלה מזה כשאנו באים לדרוש פתרון ע"ד[13] כל מערכות הטוב והרע, שאינן מתאימות אל הבחירה הגלויה הרי אנו מוצאים אותו בבחירה הגנוזה של הצפיה הכללית, העומדת ממעל לכל ההכרחים המעשיים, אשר רק מטרה של טובה מחלטת גורמת, שתשאר מדת-בחירה כזאת בגניזתה ותתגלה בחיים רק בצורה של מסיבות מכריחות. החופש הצפוי, של הטוב, העתיד להתגלם בבנים, מופיע הוא באבות בתור בחירה חפשית גלויה, מה שנושא בזה את העצמות היותר מיוחדה של הבנים, ו"יעקב פדה את אברהם" [על פי ישעיהו כט, כב ("אשר פדה את אברהם") וסנהדרין יט: יעקב פדה את אברהם מצער גידול בנים] ובכללות האומה "המתים יורשים את החיים":. [על פי בבא בתרא קיז, בעניין חלוקת הארץ] ואותה הבחירה עצמה הגנוזה, המתגלה באבות בגילויה, חוזרת בצורה של גניזה בבנים, ומתמדת את החזיון של זכות אבות, שבאמת הנה זכותם של הבנים שבאה לידם דרך הצנור של האבות. וכשמתעורר רוח מלא אור באחת התקופות של החיים באומה, לכונן מעשה היסתורי אדיר, המקיף בחילו עתיד גדול וארוך, מתנוצצת הבחירה של הצפיה העליונה במלא חופשה, מכח ההתגלות העצמית של החיים העתידים, מצד תכונת ההויה העומדת למעלה ממסגר הזמן, "את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה". [דברים כט, יד] לא האבות מקבלים על חשבונם של הבנים כל עול, כי"א מיטב העצמיות של הבנים מתגלה לעת רצון באבות, לעת הופעת נהרה, והכרת-החובה מפתחת את צורתה הבהירה, שהבנים מוצאים על פיה את כל מלא עצמיותם, אשר רק הכחש בה יוכל לעשות המדחה להתיקם מזה ולנתקם ממיטב מקור חייהם.

הנה העצמיות הגנוזה בעצם חופשה חיה היא באבות, ולפעולתה היא מוכנה בין לטוב בין לרע. אמנם מרובה היא מדת הטובה ממדת פורענות, "אחד מחמש מאות". [על פי סוטה יא: "מדה טובה מרובה ממדת פורענות... אחת לחמש מאות"] הרע הוא רק בגלוי שבהויה, בשיקוף הפרטיות, אבל בהכללה הכל מצטרף לטובה. המשל הגלוי, שמעשים מכוערים של האבות פועלים גם על האופי של הבנים, לא יאריך יותר מארבעה דורות. [על פי שמות כ, ה: "פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים"] אבל עד שחקים עולה הגילוי של הגניזה הטובה, שבצאתה לפועל ע"י[14] האבות היא שוטפת בבנים בזרם חפשי ואדיר. השקפה ברורה היא, שהשלמת האדם יש לה טפוס מיוחד. הדורות הולכים לעלה את הטפוס ההוא עד גמרו בתכלית

שלמותו. כל דור מסגל לו טוב יותר אופיי; אע"פ[15] שלפעמים מזריח דור אחד אור מרובה, המספיק להיות למעין לכמה דורות הבאים אחריו, אין זה כ"א הזרחה ארעית, אבל בהסדר הקבוע כל דור מוסיף אומץ ומתקרב בכללותו את הטפוס הנרצה של הצפיה העליונה של ההשלמה הגמורה, המינית והאישית. כשיבוא הגמר של עילוי זה, אז הוא הסוף של כל הדורות. כל זמן שהצורה היותר שלמה לא נקבעה ההשלמה מתנודדת, פעם צועדת היא לפנים ופעם לאחור, הזכות והחובה אינן מוכרעות, ומקושרות הן במעשה הדורות. ההוים והעוברים, עד סוף כל הדורות, והצורה משתכללת לעמוד על איתן מצבה, "דבר צוה לאלף דור". [תהלים קה, ח] יודעת היא הצפיה העליונה, כמה יאריך הרושם של החקיקה הצוויית, שמדדתה באלף דור, ואחריה באה החקיקה של משאת הנפש לאותן המגמות בעצמן המונחות בצוויים, שהן אינן מאריכות פחות מהצוויים, ומדת האהבה מתפשטת על שתיהן. "ועושה חסד לאלפים לאוהבי", [שמות כ, ו] ו"ליראיו" בעלי הצווי - "לאלף דור". [על פי דברים ז, ט: "לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור"]

והנה כל זה הוא בדבר האופי הגנוז. אמנם בתכונות המתגלות, שהרצון הפרטי הוא הגורם העיקרי בהן, שונות הנה ההשקפות עד כמה כח ההורים מגיע. לדעת חכמים " רק קודם ההתבגרות, - שהעמידה על הרצון האישי נוטלת אז את מקום השלטון בהנהגה, - פועלת היא השפעת האב, ודמותו הרוחנית מקפת את הבן, וממילא היא מופיעה עליו בכל תכונותיו; אבל בהגמר כח הרצון במילואו נשארה סגולה זו חבויה, עד ארבעה דורות לרעה, ע"י כח החקוי, ועד אלפים ע"י סגולת הצווי והשאיפה המגמתית. אמנם גם כשכלה הרושם של גילוי הטוב, לא יוכל לכלות לגמרי מבלי להשאיר אחריו ניצוץ גנוז, העלול להיות מתעורר לתחיה ע"י התעוררות רבה היוצאת ומתפרצת ממעמקי הנשמה, ותחון זכות אבות ע"י רחמים גם כשעבר זמנה הקבוע לה. העצמיות הגלויה הולכת היא מהאב אל הבן. הבן מרומם את ההויה העצמית של האב, הקבועה בקרבו כעת בגילויה. אבל האב, שההויה של הבן היא בו בגניזה, לא יוכל לנשא את הבן כי-אם ע"י אותן הדרכים שדולים בהם ניצוצות ממעמקים, כרחמים, וזכות עצומה של אב-המון-גוים, המשקיע את כל הויתו רק בהעתיד המשתלשל ממנו על כללות החיים, שתכונתו האופית התדירה היא באותה הצורה של מעמד מלא חיים אלהיים של תפילה שלמה, המעלה גם בן נדח משבעה מדורי גיהנם למיסק לגן עדן. וזכות אבות מתגלה בסגולת הגזע, העולה למעלה מכל בחירה גלויה ומכל לימוד, עד שגם מעלת התורה תוכל לרומם רק את הנפילה של קלקול תולדתי של חטא שבתוך הגזע, - שהסגולה אף שנתעותה לא פקעה, - אבל לא תוכל להעביר את חשכת הגזע, המתחלת מנתין והלאה, אע"פ שישנן ג"כ[16] סגולות כאלה, שגם נכרי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, מ"מ[17] לא תמוש ממקומה העליה הגזעית, עד שלא תחשב מעלה עצמית הגוררת אחריה את קדימת הערך.

ובהיות זכות אבות הסגולה הצורית היותר עצמית, מתגלה היא בתכונת הכלל ביחוד, שצורת האומה היא בכללותה; אבל בפרטיות "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא", שמגמתן של המצות כולן להקים את הצורה הרוחנית, שהיא נקודת החיים העומדת לעד, מ"נפילתה המטויה", ומתוך שהצורות הרוחניות של הפרטים מאירות יפה ועומדות בהארתן באופי נצחי, הגורם להם אושר רוחני, בהוה ונצח, עומדת

על ידה האומה בשלמות תבניתה ודרכיה מצליחים. אמנם גדולי האומה, מאירי דרכה, הם יכולים לגולל לפניה אור מיוחד, וכאשר במקום האור שם גם הצל, על-כן בהיות שטף החיים של האומה עובר על פני כללותה, אמיץ הוא הקשר בין הדורות העוברים וההוים, ובהכרח הדוגמא פועלת גם להרע, אע"פ שטובה מרובה מרעתה. יחזקאל בעת התמוטטות האומה ראה, שהפרוד הרוחני יפה לה, הרושם שחשבון העבר יהיה נפסק מפעולתו, אע"פ שבעל-כרחו יפסקו ע"י זה ג"כ כמה חמודות סגוליות באיזה ערך, כי יש יחש גדול להסגולה עם שימת-הלב הרצונית. אבל כך דורש המצב, וכשצדיק גוזר גזרה מקיימים אותה מן השמים, והמסלה החדשה נסללת היא אז בכל מרוץ חיי האומה לעמוד כל יחיד על השלמת נפשו, ומהרסיסים הללו מתקבץ אח"כ[18] הרכוש הכללי, החוזר ומתקשר לחטיבה אחת.

והנה כללו-של-דבר של הבחירה החבויה הוא מה שהיא פועלת על כל אותם הצדדים, שאין הבחירה הגלויה מגלה בהם את כחה. ביותר שולטת היא בחילוקי המדרגות, בין החמריות ובין הרוחניות, ואפילו בחילוקי המינים והסוגים הרחוקים מחוג החיים, שגם בהם הצדק האלהי מוכרח הוא שירוץ את ארחו. האמונה הישרה בהטוב האלהי ובצדקת צדיקו-של-עולם, הקוראה את כל מעמקי לבבנו לברכו בכל לב: "ברוך הוא", היא מאירה את שכלנו באור חופש זה, המעדן את כל חושנו, בראותנו שאנו יכולים למתח את קו הצדק על מלא כל, על כל המפעל וכל היצור, כי "הכל צפוי והרשות נתונה". אמנם אין הרשות כוללת כל-כך הרבה כמו הצפיה הכוללת הכל, אבל הלא זאת היא מדת הטובה, שלא תנתן הרשות כי-אם ע"פ המדה שהטובה תהיה עתידה לבא בסופה, והקב"ה[19] צופה לטובה ואינו צופה לרעה.

והבחירה הצפויה היא מחוללת את שורת הצדק, הממרקת את הזוהמא של הנטיה החפשית, כשנטתה להרע, ע"י יחושים כאלה שאין להם מבא בבחירה הגלויה, והכל כדי לתת אחרית ותקוה טובה לכל. "בערב ילין בכי, ולבקר רנה".

באה"ר[20] אדר"ש[21] ידי"נ[22] וחביבי הרה"ח אוצר תוי"ר[23] מאד נעלה מוהר"ב[24] מנשה לוין שליט"א. למעה"ש[25] להודיעני בטובו ממצב בריאותו, ירפאהו השי"ת[26] רפו"ש[27] ויהי בריא אולם, דשן ורענן לתורה ולתעודה לאוי"ט[28].

הנני בזה חותם בברכה ואהבה רבה ונאמנה כנפשם היקרה ונפש אגוד באהבתם מצפה אשרם והצלחתם בכל לונ"ח[29],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. אד"ר - אדר ראשון
5. הרה"ח - הרב החסיד
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שלו' - שלום

9. ע"פ - על פי
10. שע"פ - שעל פי
11. ועפ"ז - ועל פי זה
12. כ"א - כי אם
13. ע"ד - על דבר
14. ע"י - על ידי
15. אע"פ - אף על פי
16. ג"כ - גם כן
17. מ"מ - מכל מקום
18. אח"כ - אחר כך
19. והקב"ה - והקדוש ברוך הוא
20. באה"ר - באהבה רבה
21. אדר"ש - אחר דרישת שלום
22. ידי"נ - ידיד נפשי
23. תוי"ר - תורה ויראה
24. מוהר"ב - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ב (כגון בנימין / ברוך / בצלאל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
25. למעה"ש - למען השם
26. השי"ת - השם יתברך
27. רפו"ש - רפואה שלמה
28. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
29. לונ"ח - לנחמת ציון

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שעט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח אלול תרע"א **נמען:** ר' משה זיידל

תשובה מאוחרת על שאלתו בעניין 'זכות אבות' ובחירה. זיידל טען שמושכל ראשון הוא שצודק לגמול טוב לעושה טוב. הרב קוק משיב שזו השקפה מוסרית־חברתית, שאינה מספיקה, כי האדם נברא שלא בבחירתו, ויכול לטעון שאינו רוצה בבחירה. הצד הפנימי: הצפייה האלוקית מחוללת את ההוויה במלואה, והמהות מתגלה דווקא בבחירה החופשית ('יצלם אלהים'). מציאות מוחלטת שמעשירה את המציאות התנאית. הרב קוק מבחין בין חלק האבות לבין 'בן לא ישא בעון האב'. לוין עומד לעלות לארץ.

עיקרי הדברים

- ביקורת על הצדק החברתי כהסבר לגמול.
- הבחירה מגלה את המהות - 'יצלם אלהים'.
- מציאות מוחלטת ומציאות תנאית.
- זכות אבות ו'בן לא ישא בעון האב'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ראש חודש אלול תרע"א[2].

כתיבה וחתימה טובה, לכבוד רחים לבי, [אהוב לבי (ארמית)] הרה"ח[3], אוצר טוב ותושיה, יושר ואמת, מר משה זיידל שליט"א[4],

שלו'[5] רב באה"ר[6], המאירה לעד.

יותר ויותר מדאי נתעכבו דברי, יקירי, כן לך חמדת-לבבי, וכן לידיד לבבנו הרב רב"מ[7] ד"ר[8] לוין שליט"א. אמנם כאיש אשר יעור משנתו [זכריה ד, א] התנערתי, כי עכ"פ[9] א"א[10] לענות כ"כ[11] את רגש האהבה המכה גלים בלב. [המתפשטת בגלים בלב] גערתי כעת במניעות, והנני נגש לכתב, כמה דאפשר בקצרה, על מכתבך היקר אשר כ"כ ארכו לו הימים, הוי כ"כ - יותר משנה (זמנו הוא מ"ג בעומר תר"ע[12]), ואת כבודך הנעלה הסליחה, אמנם חושב אני, שדברים נכבדים, כנושא הנעלה של מכתבך היקר, תכונת זהב להם, שאינם מעלים חלודה, [כמו זהב, שאינו מחליד] וגם כעת יהיו חביבים עלינו כחדשים.

העירות, יקירי, על מבטאי [הביטוי שכתבתי] "השקפתנו יכולה להתעלות לדרוש מאתנו טעמו של דבר מפני מה אנו מכירים הצדק בטוב המתיחש לבחירה החפשית", והנך אומר: "מכיון שאנו מודים בבחירה חפשית מושכל-ראשון הוא, [זו אמת מובנת מאליה] שאך משפט-צדק הוא, שטוב יהיה לעושה הטוב ולרשע - רע כרשעתו". משפט-צדק זה, יקירי, כבר יש בו מכהות הרעיון של ההרגל, [מחולשת המחשבה, שמקורה בהרגל] אשר בשכל המעשי, ביחוד המתיחש להמוסר המדיני, [המוסר החברתי] אבל איננו מספיק וחזק כשאנו עולים בחיפוש המדע אל הכללות, למען דעת צדקת ד'. כי אע"פ[13] שעצם הבחירה חפשית היא, מ"מ[14] הלא לא חפשית היא ההויה והאדם נוצר שלא בבחירה, והוא יכול לטעון כלפי הצדק: "את הבחירה הזאת, שהנני נתון בה שלא בטובתי, איני חפץ לקבל", וממילא אין הרע המסובב מהרע שבה [העונש שבא

[בעקבות בחירה ברע] בנוי על זה חשוד הנופל של המושכל הראשון, הרגיל בחיי החברה האנושית. היא לא העמידה את ההויה כי-אם נזדקקה להנהגתה אחר שמצאה אותה. וכיון שאין להרע של גורל-החיים אחיזה באותו הצדק שעל-פי המושכל-הראשון החברותי, ממילא גם הטוב איננו מבונה עליו. כמובן אין הטוב צריך פתרון. כי "זכין לאדם שלא בפניו", [כי מותר לזכות אדם בטובה גם בלי שהסכים (עירובין פא); הטוב אינו צריך הצדקה] אבל אין זה אותו הטוב היוצא מהמשקל המכוון כנגד מדת-הצדק של הרע.

על-כן לא רק טעם חקי מוסכם [טעם המבוסס רק על חוק מוסכם] ישביע את רעבוננו [ישביע את רעבוננו לדעת] במחקר זה כי-אם טעם עצמי השרוי בתכנם של העניינים עצמם.

על-כן הנני מבאר, כי הצדק הנראה לנו ביחש להטוב והרע המסתעף בבחירה החפשית איננו כי"א[15] הצד השטחי של החזיון, אבל הצד הפנימי שבו הוא יותר נעלה, יותר עצמי, באופן שלא תחול עליו שום שאלה מוסרית, מפני שהוא גבוה מן המוסר וכל ערכיו. הצפיה האלהית [השגחת ה' ומחשבתו] עסוקה לחולל את ההויה [ליצור את המציאות] את תכנה היותר עצמי וראוי לשם זה, על-פי הנקודה היותר עליונה שבו, ע"פ[16] המציאות היותר מלאה ומציאות מלאה היא אותה שהתגלות המהות היא מלאה בקרבו של המצוי פנימה. ואותה ההתגלות המהותית, בעמק תהומה, היא דוקא באה כפי אותה המדה שהבחירה החפשית מגלה את תכנה. וזהו העושר של המדע האלקי, שאומתנו נושאת את דגלו, להודיע את החופש המוחלט שבמציאות המוחלטת העליונה "כל אשר חפץ עשה ד' בשמים ובארץ" [תהלים קלה, ו] לא עילות ועלולים נמשכים, [לא כמו סיבה ותוצאה שבאות זו מזו בהכרח, כפי שסברו הפילוסופים] כדמות האור מהשמש, גם לא בדמות המושכלות השניות מהראשונות. מציאות גמורה אנו מבקשים, שבכח המוחלט שלה משאלת היא מעשרה [משאילה היא מעושרה] לכל מציאות תנאית, והמציאות התנאית מודרכת היא לעילויה, למרומי המציאות המוחלטת, והעילוי הזה צומח הוא בהתגלות העליונה של ההויה, זה דמות-חיים של רוח בוחר חפשי. "צלם אלהים". [בראשית א, כז] א"כ[17] עיקר האידיאל של המציאות היא המהותיות המוחלטת, המתגלה בחופש הבחירה, וחופש-בחירה זה איננו מצויר כי-אם כשהן טוב ורע, ואז הטוב הוא טוב מהותי עצמי והרע - רע מהותי עצמי, והגורל הוא טוב לטובים בהחלט ורע לרעים עד כדי ההשלמה של הצביון העצמי אשר לטוב, שזוהי המגמה של המצאת מציאות אופית שלמה, בנקודתה היותר גבוהה.

וזה הוא חפצי בדברי: "מפני שמכירים אנו, שהחופש הגמור, המחולל בקרבו רצון שאין בו שום מועקה מבחוץ, [רצון שאין בו שום לחץ מבחוץ] על ידו מתגלה העצמות של מהות החיים, המקבלים את התכנית של הגורל הטוב או הרע".

ואין אני בא לעסוק כעת בשאלות פסיכיות, לברר מה היא עצמות זו של מהות החיים, המתגלה ע"י[18] הרצון החפשי. אם עצמותו של "בעליו הפרטי", [האדם עצמו, בעל הרצון] כלשונך, יקירי, היא אך מתגלה ע"י הרצון החפשי ונראית על ידו, אבל המהויות הן שתים: המהות העצמית לבד והרצון החפשי לבד, או אולי הרצון החפשי הוא הוא עצמותם של החיים, - לנו אחת היא. אנו חפצים רק לראות בחזיון של זכות וחובה חק חסון, המתאים עם חכמת ההויה, וצדקת צדק-עולמים, לא באורח שטחי כי"א באורח עמוק העולה עד הררי אל ויורד עד לתהום רבה. [על פי תהלים לו, ז] האם שכלולה של ההויה לנקודתה

העצמית תלוי בעצמותה הפנימית, או שהוא תלוי באיזה אמצעי שאנו קורין לו בשם "בחירה חפשית", שסגולתו היא להבליט ולגלות את ההויה בעומק עצמיותה. אין לנו לענינינו שום הבדל. כמובן הננו יותר נוטים לאחדות הענינים, ואין לנו שום צורך לתן את המהותיות לענין אחר חוץ מהרצון החפשי.

אבל זהו ענין בפני עצמו. אני חפץ רק לבאר, שהשאלה של הצדק על הבחירה החפשית היא שאלה כלפי הענין האלהי, שדברינו הולכים לחקרו. ובתשובתנו צעדנו צעד נכבד לפנים, להעמיד את תוכן המשפט האלהי בצורה הראויה ליוצר כל עולמים, ולא בצורה פעוטה רגילה, הראויה רק למנהיג של איזה קבוץ חברתי ע"פ המוסר המוסכם, שאיננו נאות כלל לאל עליון קונה שמים וארץ.

ומעתה כמדומה, שיכולים אנחנו עוד הפעם לומר, שהננו עומדים במכון זה שהזכרתי במכתבי הראשון, ואנו אומרים, שעצם המהותיות שלנו היא הבחירה החפשית הגמורה. כלומר: העצמיות שלנו, שהיא בתוכן הפנימי שלה, במהלך נטיתה ברצונה החפשי, משוחררת מכל דבר מעיק, שהוא תמיד מתלוה עמה במציאות המעשית. אשר על-כן המציאות של אופי-הרצון המתגלם בבחירה המעשית הגלויה היא רק צל ורושם מאותה העצמיות המוחלטת של עומק הרצון ביסודו הגנוז, שעיקר עולם הבחירה והחופש תלוי עליו. ואין אותו התוכן של הבחירה הגנוזה דבר שהוא חוץ ממנו, כ"א המיטב והעיקרי שבהויתנו, וההויה הזאת מתגלה היא בכל מלואה בצפיה העליונה, שהיא משכללת את ההויה לפי מדתה, וקובעת ג"כ[19] תחום מצומצם מאד לבחירה הגלויה, שגם היא לוקחת גורל בההויה הכוללת, אבל במדרגה ירודה מאד לגבי הגורל העליון של הבחירה הגנוזה, הגלויה בכל עשרה רק לצפיה העליונה, והזמן והמקום גופו - כלל ההויה המוגבלת - גם הוא הנהו צל מוגבל בהשגתנו מההויה החפשית העליונה, כמשפט הבחירה החפשית הנערכת לעומת הבחירה הגנוזה.

נקל להבין, שההתקרבות האופיית אל החפץ הטוב הגמור והחפשי המוחלט של האלהות היא המפתחת את ההויה כולה. היא מגלה את האור שבנשמות הפרטיות, מסוללת מסלות לארחות החיים היחידיים והקבוציים היותר רמים ונהדרים, מפקחת את כל החושים הרוחניים והמעשיים להקשבת כל מרום ונאצל. וההתקרבות הזאת הולכת ומנחת את חתומה בתכונתה של מורשה אצילית, וההרמה העליונה האפשרית לאדם ע"י השכלול של כשרון הנבואה, שאין לנו עכשיו די כח להכירו על בריו, [על בורייו, כמו שהוא באמת] היא מטבעת בכל העומק הראוי את החפץ הטוב המותאם להחופש האלהי. אשר על-כן הדבקות האלהית באהבה המתגלה בחיי היחיד ויותר מזה בחיי הצבור המורשתיים - היא הערובה היותר בטוחה אל השכלול של החפץ הפרטי, שיהיה נוהה [נמשך] בכל מהותיותו אל הטוב האלהי. ואע"פ[20] שהמוסר המעשי יוצא הוא בתור תוצאה מההתרוממות אל הענין האלהי, מ"מ עצמות ענינו כבר בארתי שהוא נעלה מכל מוסר, ואין שום פלא אם תהיה מתלבטת הנטיה היוצאת מתוך הכרה ואהבה אלהית גם בפעולות שהן הפכיות מהמוסר המוסכם:

אבל הן הן רק התגליות ארעיות, והתוכן התדירי שבחיים מתגלם דוקא בנועם המוסר, "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלו'. [משלי ג, יז]

אותה ההתמכרות העמוקה של עבודה-זרה, שראה בה האדם הפרא חזות הכל, עד שנצחה גם את רחמי הורים, ותשים את האכזריות על בנים ובנות למדה קבועה בעבודת. המולך, [בעבודת המולך, שבה העבירו את הילדים באש] וכהנה, היא תוצאה ערפלית מההכרה הגנוזה שבעמק לבב האדם, שהענין האלהי יקר הוא מכל וכל נחמד ואהוב כאין נגדו. כאשר הוצרכה ההארה האלהית להופיע בטהרתה, נתגלתה בעז התלהבותה בנסיון העקדה, שהראה לדעת שאותו החום וההתמכרות לענין האלקי אינו צריך דוקא שתהי ההשגה האלהית כ"כ מעולפת בלבושים בזויים כאותם של העבודות-הזרות, שהניצוץ של הטוב האלהי אובד בהם לגמרי את דרכו, אלא גם בהשגה טהורה, אע"פ שאין לדמיון הגס כ"כ חומר להזדעזע בתור הזדעזעות חמרית הקרובה לתכונתו של האדם, - שאין צריך לומר כמה שהיא מאירה את כל דרכי חייו של האדם, כמה שהיא מתקנת את החיים החברותיים וכמה היא מעמדת על בסיס איתן את מצב-הרוח של האדם, ביחס לשאיפותיו הנצחיות, המתגלות בענינים שהם "למעלה מן השמש". [על פי קהלת א, ג: "תחת השמש" – העולם הזה; מה שלמעלה ממנו – עולם הנצח] כל אלה הם דברים גלויים. הרבותא המצויינת [החידוש הגדול] היא, שלא יחסר חם ההתמכרות ביחס להתקשרות האלהית בצורת ההשגה המוארה. זה יצא לפועל ע"י ההחלטה של נסיון העקדה, שנשאר חק טבעי לדורות עולמים, שגם בהקישור העדין אל הדעה המורמה מכל רעיון חושי יש חדירה לכל חדרי לב; ולולי זה היתה האנושיות עומדת או ברגש עכור ופראי, אמנם פועם בחזקה ביחושו לאלהות, או ברוח קריר מסונן קצת מבלעדי תכונה של חיים עמוקים.

ע"כ[21] גדול הוא ונשא זכרון העקדה, [זכות העקדה] לדורות עולמים, ולא רק במטבעות תפלה [ולא רק בנוסח התפילה ("וזכור לנו את העקדה")] כ"א המקרא במקומו הוא אומר: "יען כי עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני". [על פי בראשית כב, טז] ומה נהדרת היא תפילתנו, להזכיר זכותו של האב הראשון הלוחם נגד הפראות הדמיונית במערכה האלהית, שכל זכותה הקלושה היתה בצד הפפולרי שלה בחידור עומק הלב, [בצד העממי שלה, שחדר לעומק הלב] שהיו האליליים טוענים שא"א[22] לתרבות אנושית מבלעדיו, מפני שהרושם של האלהות הטהורה הוא מרום יותר מדאי וזך יותר מדאי מלהיות בו כדי מרעה להמון גוים. [די מזון רוחני להמוני העמים] בא "אב-המון גוים" [אברהם (בראשית יז, ה)] והורה מה שהיה צריך להורות, עד אשר איך שירדו הדורות - יש מקום לחדירה וצל האור הטהור, ועקדת יצחק נזכרת ברחמים לזרעו לדור דורים.

כמדומה אני, שדי בבאור זה להשיב לכל אלה רפויי-הרוח, הנוטים ממסלת-עולמים בשביל איזה דימויים הנראים בשדות-אחרים, [בתרבויות אחרות] והם לא יבחינו לראות את התכונה הכללית של מבטים נצחיים, החובקים עולמי עד, ונושאים דעם, [ונושאים את דעתם (על פי איוב לו, ג)] על גוי ועל אדם יחד, באור ד' אמת.

ובעצם ענין ירושת המדות של האבות על הבנים, זהו דבר פשוט ומושג בשכל ובחוש, ואין כל פלא שידעו מזה גם העמים הקדמונים. וכבר אמרו חז"ל[23] שלפיכך נברא אדם יחידי, [סנהדרין לז] שלא יאמרו צדיקים: "אנו בני צדיק", ורשעים -: "אנו בני רשע", והוצרכו להזהיר על קנין התורה: "שאינה ירושה לך", [אבות ב, יב] ולתן טעם על ת"ח[24] שאין בניהם ת"ח - "כדי שלא יאמרו: התורה ירושה היא". [נדרים

[פא] כל אלה עדים נאמנים עד כמה חדר הרעיון הבריא הזה בימים קדומים ללבות בנ״א[25]. אמנם יש לברר את הגרעין הפנימי באורה מדעית, אף שאין יכולת גמורה להגיע לקץ גבוליו ולהגדיר, מהו התוכן המיוחד הבא בזכות אבות או חובתם, ומהו התכן התלוי בעצמיות הבחירה החפשית של הבן, שנגד ההפרדה של כח אבות בין לזכות ובין לחובה באה הנבואה של יחזקאל: ״בן לא ישא בעון האב״. [יחזקאל יח, כ] כל זה הוא מקצע הגון ללב נבון.

הנני חותם את דברי, יקירי, בברכה ממעמקי לבבי: יהי ד׳ עמך ותראה ברכה בעמלך ותוציא אל הפועל את כל הגיוני לבבך לטובה ולברכה. הנה ידידנו ד״ר לוין שי׳[26] כפי הנראה בא יבא בע״ה[27] אלינו לאה״ק[28] ת״ו[29]. יהי נא באו לאושר וברכה. גם לו לא כתבתי זה כמה, והוא שי׳ מצדו הפריז מעט על המדה שלא הודיעני כלל ע״ד[30] באו. הנני דנו לכ״ז האי׳ מפני טרדותיו, והבי׳ מפני שכבר נתחייבתי לו כמה מכתבים, אף כי גם אנכי לא בלא מניעות רבות נתעכבה כתיבתי. מ״מ צדק ממני. יחנני ד׳ ואזכה לראות רב נחת מכם מחמדי, שאתם כחותם על לבבי, ונזכה לעבוד עבודת-הקודש לשם ד׳ ועם-קדשו, להרים קרן באור ישראל וקדושו, ולראות בישועת ד׳ על חבל נחלתו וציון תפארתו.

והי׳ ז״ש[31] כנה״י[32] ונפש אוהנ״א[33] מצפה אשרו והצלחתו, חותם בברכת השנים באה״ר[34].

הק׳ אברהם יצחק ה״ק

---

1. ב״ה - ברוך השם
2. תרע״א - השנה תרע״א (1910/1911)
3. הרה״ח - הרב החסיד
4. שליט״א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. שלו׳ - שלום
6. באה״ר - באהבה רבה
7. רב״מ - רבי ברוך מרדכי? / רבי בן מאיר - שם אדם
8. ד״ר - דוקטור
9. עכ״פ - על כל פנים
10. א״א - אי אפשר
11. כ״כ - כל כך
12. תר״ע - השנה תר״ע (1909/1910)
13. אע״פ - אף על פי
14. מ״מ - מכל מקום
15. כ״א - כי אם
16. ע״פ - על פי
17. א״כ - אם כן
18. ע״י - על ידי
19. ג״כ - גם כן
20. ואע״פ - ואף על פי
21. ע״כ - על כן
22. שא״א - שאי אפשר
23. חז״ל - חכמינו זכרונם לברכה
24. ת״ח - תלמידי חכמים
25. בנ״א - בני אדם

26. שי' - שיחיה
27. בע"ה - בעזרת השם
28. לאה"ק - לארץ הקודש
29. ת"ו - תבנה ותכונן
30. ע"ד - על דבר
31. ז"ש - זה שלום
32. כנה"י - כנפשו היקרה
33. אוהנ"א - אוהב נאמן
34. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תעח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ג טבת תרע"ג - יפו **נמען:** ד"ר משה זיידל

זיידל במבוכה בגלל קשיים בתורה מול המחקר. בסיס היהדות הוא 'הראשית והאחרית': הראשית היא העריגה האלוקית, שמושרשת בחיי האומה, והאחרית היא סידור החיים המעשיים והמצוות. המסורת בכללה מביעה אמת גדולה, והפרטים מתבארים מתוך הכלל. איננו מכירים את דרכי הנבואה, ואם יש בתורה דברים שאינם מתאימים למחקר, ייתכן שזה 'לשבר את האוזן' או שהמחקר אינו אמת מוחלטת. 'המציאות אינה מפחדת מהסתירות כמו המדע'. יש להשליך את 'החיטוטים והניקורים' שנספגו מהגויים.

עיקרי הדברים

- 'הראשית והאחרית' - בסיס היהדות.
- המסורת בכללה.
- הנבואה מעבר להבנתנו.
- 'המציאות אינה מפחדת מהסתירות'.
- דחיית ביקורת המקרא.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3] י"ג טבת. תרע"ג[4]

יקירי וחביבי הרה"ח[5] טהר לב וזך רעיון מר משה ד"ר[6] זיידל שליט"א[7] וכא"ל[8] עתרת שלו'[9] וברכה'

מכתבך, חביבי, איני צריך לבאר שהדאיבני [שציער אותי] והפליא גם יחד. הנני מקוה, שרק חזיון ארעי [מצב חולף] הוא מבוכת נפשך כעת, אשר נפש עדינה שכמותך יכולה היא בדעת ויושר להתרומם ממעל לכל השטח של אלה המבוכות.

מאז הנני רואה חוב קדוש [חובה קדושה] להשריש בלב כל מעמיקי דעת, שהבסיס של היהדות הוא הראשית והאחרית, [ההתחלה והתכלית: השורש האלוקי שממנו הכול יוצא, והחיים המעשיים שאליהם הכול מכוון] וגופי-תורה, [עיקרי התורה] שהם ראשית-כל פשטי תורה שבכתב ביחוד, עומדים הם ומשתלמים מלשד [מלחלוחית, מן התמצית המזינה (כמו "לשד השמן", במדבר יא, ח)] הראשית והאחרית גם יחד. הראשית היא העריגה האלהית [הכיסופים לה' (מלשון "כאיל תערוג על אפיקי מים", תהלים מב, ב)] שכל בעל רוח כביר משתוקק אליה וחפץ להרשימה בכל תכני-חייו, [להטביע אותה בכל תוכן חייו] שהיא מושרשת בצורה מאירה הרבה בחיי האומה המיוחדת מני אז לנשיאת דגל-קודש זה ברמה, [לשאת את דגל הקודש הזה בגאון] בחרף-נפש [במסירות נפש] ומלחמה כבדה, וכל השאיפות הרוחניות העדינות הנן קשורות לעריגה עליונה זו בקשר-של-קיימא [בקשר של קיום, קשר שאינו ניתק] ובעילויה הן מתעלות. [ובכוח עלייתה הן עולות] והאחרית - סדור החיים המעשיים וההסתכלות העולמית הפנימית, המיוחדת לישראל, שהיא צריכה המון מעשים, מצות ומנהגים מיוחדים, המשתלשלים [היורדים ונמשכים בהדרגה] מתוך השורש הכביר העליון של הראשית, מקבלים ממנו השפעה ומשפיעים ג"כ[10] עליו, כדרך שבריאות-הגוף משפיעה על חיי-הרוח. התורה בכל מדרגותיה, בתורה

נו"כ[11], בחלק הספורי שלה [בחלק הסיפורי] ובחלק המוסרי והחוקי, היא משלמת את כל זה. המסורת בכללה מביעה אמת גדולה המיוסדת על חבור הראשית עם האחרית, ומתוך הכלל הפרטים מתבארים. [את הפרטים מבינים מתוך התמונה הכללית, ולא להפך] ואם לאותם שהם מדקדקים רק בפרטי-דברים נעשים כמה דברים קשים, מוזרים וסותרים, מה לנו ולהם? [כלומר: הקושיות שבפרטים אינן צריכות לערער את מי שרואה את הכלל]

וכי דבר גלוי ופשוט הוא מהלך הנבואה ורוה"ק[12]? וכי יודעים אנחנו את כל צפונותיהם, [סודותיהם הנסתרים] או אפילו איזה חלק מהם בברור הראוי לערך השגוב [הנעלה] שלהם? או אם יכולים אנו להגביל את עמקי מטרותיהם? [לקבוע את גבולות המטרות העמוקות שלהם] אנחנו עמלים לישב [ליישב את הקושיות] עד כמה ששכלנו מגיע, אבל מה שנשאר סתום בפנינו - היוכל מקום-מאפל זה, [מקום אפל זה, שאיננו מבינים] שיסודו בעינינו הכהות, להחשיך את אור השמש בגבורתה הכללית, שמכללותה דוקא אנחנו לוקחים חיים ועז? [וכוח]

לא יקירי, כלך מדרך זו, [סור מדרך זו, אל תלך בה] אל יבהלוך [אל יבהילו אותך] רעיונות כאלה. ואם אין כל יחיד יכול להציב גבול מדויק בין מה שהוא בדרך משל בתורה ובין מה שהוא ממשי,-בא החוש הבהיר של האומה בכללה ומוצא לו את נתיבותיו לא בראיות בודדות כי-אם בטביעות-עין כללית. [בהכרה כוללת וברורה, כמו מי שמכיר דבר במבט אחד, בלי צורך בהוכחות] ואם נמצא בתורה כמה דברים, שחושבים אחרים שהם לפי המפורסם מאז, [לפי מה שהיה מקובל בזמנם] שאינו מתאים עם החקירה של עכשו, הלא אין אנו יודעים כלל אם יש אמת מוחלטת בחקירה הזמנית, [במחקר של התקופה, שעשוי להשתנות] ואם יש בה אמת, ודאי יש גם מטרה חשובה וקדושה שלצרכה הוצרכו הדברים לבא בתיאור המפורסם ולא המדויק, [כלומר: התורה תיארה את הדברים כפי שבני האדם הכירו אותם, משום שמטרתה ללמד, ולא ללמד מדע] כמו שהוא פשוט במושגים הרוחניים ובכמה יסודי מעשים, ש"דברה תורה כנגד יצה"ר" [לשון חז"ל (קידושין כא ע"ב): יש דינים שהתורה התירה בהתחשב בכוחו של היצר] או "לשבר את האזן", [לשון חז"ל: לתאר דבר כך שהאוזן תוכל לקלוט אותו, גם אם אין זה תיאור מדויק] ועל כולם חכמה אלהית" חיה וחביבה מופיעה.

במטותא מנך, [בבקשה ממך (ארמית)] חביבי, השלך מעליך בבת-אחת את כל העבותות [החבלים העבים, הכבלים] של דמיונות-שוא, [דמיונות של שקר] שמסבבים החיטוטים והניקורים שבלא רוח-חיים, [הפירוק והחיפוש אחר פגמים, בלי רוח חיה; כוונתו לביקורת המקרא] שנספגו בנו מטיפולם של גויים [שהשפעתם נכנסה בנו מתוך עיסוקם של חוקרים נכרים בתורה] שטמאו בידי עשו את שמנינו הטהורים. [ככל הנראה רמז לחנוכה, כשהיוונים טימאו את השמנים במקדש (שבת כא ע"ב); כאן: חוקרי אירופה שטימאו את טהרת התורה] השכל הבהיר המקיף ולבת-אש-קודש [ולהבת אש הקודש] ההרגשה הטהורה, המקושרים בקשר המעשים והתורה, בחבתה ותלמודה באהבה, בגמרא. וסברא, בהלכה ואגדה, במקרא משנה תלמוד ופוסקים, יאירו תמיד את דרכך בחיים, ובחבל מלא חיים ואורה זה [וכשתאחז בחבל הזה, המלא חיים ואור] תמצא הרבה יותר את האמת והיושר הטהור, שכ"כ[13] נפשך היקרה צמאה אליו.

נאמנת היא לנו האומה בכללה, במסרתה המשומרת עמה, המתאימה עם גודל-רוחה ואומץ-לבבה, לעמוד בפני כל דגלים כולם. [לעמוד מול כל השיטות והתנועות] ובמה נחשבו כל ההשערות הבאות מעולם חול ומגושם [ההשערות המדעיות, שהן מן העולם הגשמי] לעומת הצחצחות האלהיות ברום-עוזן? [האורות האלוקיים הזכים,

[בגובה עוצמתם] וחוץ מכל אלה, להתורה והמצוה, המעשית ההרגשיה והשכלית, וההזנה של הדמיון הטוב, ההולך כעמוד-אורה גם הוא בחיי הכלל והפרט, כבר מסומנים הם הראשית היותר עליון: תורתו של אברהם אבינו, [האמונה באל אחד שאברהם הפיץ] שקדמה לכל המאורעות המאוחרים [שקדמה למתן תורה ולכל מה שבא אחריו] שהשלימו את צביוננו [אופיינו המיוחד] בקהל רב, והאחריות המעשי, ההולך ומתחבב בחבת-קודש, לפי הדר-שיבתו [לפי הדר זקנתו, כלומר: ככל שהוא עתיק יותר, הוא חביב יותר (על פי משלי כ, כט)] וריבוי הדורות, שאצרו וחסנו בו [שאגרו ושמרו בו] את תכן חייהם האציליים. [הנעלים] את הכללות [התמונה הכללית] אנו מכירים בבירור ובעז, והיא מחיה בנו, בצירוף החינוך והחפץ הרוחני המקורי, את הפרטים.

אבל את הצביון הפרטי של הנבואה ושל רוה"ק[14] אין אנו מכירים עדיין, ואין אנו יודעים אם הסתירה אי-אפשר להיות בהרצאותיהם, [בדבריהם] כשם שאינה צריכה להיות בהרצאות הגיוניות משובחות, או שמא ההופעה העליונה מכל מה שבתיאור-שכלנו היא גבוהה ג"כ מתנאי-השלמות שלנו, [מן הכללים שלפיהם אנחנו מגדירים מה שלם ועקבי] וכל הסתירות הן מיושרות אצלה, בלא שום צורך בישובים הגיוניים. כי המציאות אינה מפחדת מהסתירות כמו המדע, [המדע זקוק להתאמה הגיונית מלאה; המציאות רחבה ממנו, ויכולה להכיל דברים שנראים לנו סותרים] מפני שהיא גדולה באין ערוך ממנו. זאת היא גאותה של האמונה, [גדולתה של האמונה] הבאה אחרי ההסתכלות היותר חפשית, המבקרת את החופש באור-הדעת העליון. ע"כ[15], חביבי, איני רואה שום צורך להכנס בפלפולים של ישובי הסתירות, אע"פ[16] שבודאי גם זה מקצע נכבד הוא "ודרוש וקבל שכר" [לשון חז"ל (סנהדרין עא ע"א): גם עיון שאין לו תכלית מעשית יש בו שכר] אבל אין כאן עיקר נקודת החיים כ"א[17] במעמד הכללי השואף לרוממות-אין-קץ, ומחיל אל חיל [מכוח לכוח (תהלים פד, ח)] ומאור לאור ילך בתוקף גבורתו, ו"צדיק באמונתו יחיה". [חבקוק ב, ד]

והנני בזה חותם בברכת אהבה מקרב לב ונפש, תרומם אף תנשא, [תתרומם ותתנשא] ותחזק במעוזך [במבצרך, במקום שבו כוחך] באור תורה ויפעת דעת בהגיוני צדק ומישרים ואהבת עם קדוש וכל הגיגיו, ואורח חיים סלולה וכל מכשיריה תהי לפניך תמיד מסוקלה [מנוקה מאבנים, ישרה ונוחה] נזכה כולנו יחד לחדות פנים בחדות-ד' [לשמוח זה עם זה בשמחת ה' (על פי נחמיה ח, י)] על אדמת-הקודש, ותשועת-עולמים תשגבנו, [תגן עלינו ותרומם אותנו] כנה"י[18] ונפש ידידך מקרב לב ונפש

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. הרה"ח - הרב החסיד
6. ד"ר - דוקטור
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. וכא"ל - וכל אשר לו
9. שלו' - שלום
10. ג"כ - גם כן
11. נו"כ - נביאים וכתובים

12. ורוה"ק - ורוח הקודש
13. שכ"כ - שכל כך
14. רוה"ק - רוח הקודש
15. ע"כ - על כן
16. אע"פ - אף על פי
17. כ"א - כי אם
18. כנה"י - כנפשו היקרה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרמה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ב' שבט תרע"ד - יפו **נמען:** ד"ר משה זיידל

הרב קוק תמה על 'קוצר רוחו' של זיידל. חדוות ה' היא יסוד החיים ו'מקור נשמת הפילוסופיה'. החוקים, הגדרים והסייגים אינם עול, אלא 'מקור גודל ושמחת נצחים', ובהם אנו חיים חיים אינסופיים בתוך מגבלות הזמן. הצער על חוסר שלמות הוא עצמו הוכחה ששלמות צפויה לנו. בסוף: הרב קוק מקבל את ההצעה לקבץ את מאמריו, ומספר על עבודות שבראשו - 'עין איה', ספר דעות, ספר כללים - ועל רצונו להשתחרר מהרבנות לעבודת הרוח.

עיקרי הדברים

- חדוות ה' - יסוד החיים.
- המצוות - מקור שמחה.
- הצער מעיד על שלמות עתידה.
- תוכניות ספרותיות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ב' שבט תרע"ד[4]

חביבי היקר הרה"ח[5] אוצר חמדה טהר לבב מר משה ד"ר[6] זידל [ד"ר משה זיידל, ידידו ותלמידו של הרב קוק, חוקר לשון ומקרא] שליט"א[7], וכל אשר לך רב שלו,.

שמחתני יקירי ביקרתך, אם כי נדהמתי קצת מקוצר רוחך, אשר לרוח נכון שכמותך רחימי [אהובי (ארמית)] לא יאתה לא דבר ריק הוא [דברים לב, מז] מה שמסורת בידנו מאבותינו חכמי-עולמים, להיות חדות ד' מעוזנו, [נחמיה ח, י] וחדות-ד' היא יסוד החיים, תהום האמת ועמקה הנצחי, אור ההגיון ומקור נשמת פילוסופית הפילוסופיה, ראשיתה ואחריתה. וכל נטיית האמונה-בד', שאינה פוסקת מכל נשמה, בתוכיותה, וכל מהלכי החיים המדריכים את הנטיה האלמותית הזאת, אם כל חכמה וכשרון ויסוד כל עליצות בחיים, שהם לוקחים בנו בתור בני-ישראל את החלק היותר עיקרי במהות-חיינו, בהמשכת היהדות המסורתית, ברעיון ובמעשה, עם כל תכסיסיה, שהם כל-כך נשאים, כל-כך חביבים ומלאי ענין נשגב וקדוש, - כולם יחד מלאים הם לשד-חיים של חדות-ד' מעוזנו, המכשיר את כל העצבנות המודרנית להתהפך לגילת-לבב וחדות-חיים. "כי יש שכר לפעולתך ויש תקוה לאחריתך", [ירמיהו לא, טו-טז] - לפעולת הכלל ולפעולת הפרט, לאחרית הכלל ולאחרית הפרט, והם כ"כ[8] משתלבים זה עם זה, מתאחדים זה עם זה, כ"כ אחד ממולא מזוהר אורו וחדותו של חברו, עד שכל ישר-לב לא יוכל להבדיל ולהפריד בין שניהם, - וקוצר רוח זה למה הוא בא, והחקים, הגדרים והסיגים, לא תנחומים אנו צריכים לקבל עליהם כי-אם מקור-גודל ושמחת-נצחים הם לנו.

הם הם מוציאים אל-הפועל ומבליטים הם את הוייתנו בכל בירורה. השלמתנו הרוחנית, המוסרית, האישית והכללית, תלויה ומאוגדת היא בכל הארג הגדול המלא חיים זורמים של דורי-דורות, שחק

ומשפט כתוב ומסור ממלא את כל מהותם, בגאותם האצילית ורוממותם המלאה הוד-קודש וגדולת-זיו-עליון. מסתגלים אנו בהם ועל-ידם, לחיות חיים אין-סופיים גם במסגרתם של זמן ומקום, גם בתוך מועקה של חומר עכור ורוח כהה.

אילו עצר אדם עלינו, שלא נוציא אל-הפועל את הרחבת הוייתנו, שלא נסגנן את חיינו על-פי המעמד הנפשי הפנימי שלנו שהם הנם כל הפרטים והכללים של החקים והגדרים והסיגים, הדבקים בנו דבקות של חיים עמוקים ומלאים, אז היינו מוצאים עצמנו חשוכים ואומללים. ואומללים שבאומללים הם אותם שטומטם לבם, עד בלי להכיר את האמת הגדולה הזאת, ומכיריה הם הם המאושרים, החיים חיי-האמת, המתאימים למקור-נשמתם ואמתת-ישותם. ואתה ידידי, אשר ב"ה בתוך המחנה הטהורה הזאת, מאושרת-החיים, היית והנך, - האתה תסבול מקוצר-רוח? לא מחמדי, לך שמחה וגילה יאתה. וכולנו נשמח ונגיל בנחלה שפרה עלינו, "ד' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי". [תהלים טז, ה] ואומה, שכ"כ[9] נצחה על שדי-הרוח, שכ"כ הבליטה את חותמה המוסרי והאצילי על המון גויים רבים, ושאחרי בלותה כבימי-נעורים מתחלת היא לפרוח ולצמח מחדש על ארצה מלאתי-הפלאות, בניה המצויינים, מכירי-הודה ומחיי-רוחה, ההם יהיו מתנודדים וקצרי-רוח? לא, אהובי, רבבות פעמים לא, "רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים". [ירמיהו לא, ו] ואם עמוק הצער על מכאובי הגוף והנשמה, אם גדול הכאב על עלבון העולם ומחשכיו, - על הכל אור חדות ד' ומשוש תקות ישעו הולך ומתגבר.

וכשאנחנו מצטערים בכלל על חסרון-שלמות, האין זה אות ומופת שהננו צפויי שלמות, שהננו הולכים ועולים לעתיד כ"כ מלא אור, מלא פאר והדרת-קודש? ואם נסתרים הם השבילים, הננו קרואים מעומק ההגיון למסמך אהימנותא דרחמנא, [להישען על האמונה בה' (ארמית)] כי כל מעבדוהי קשוט, אשרי כל חוכי לו. ורוח האדם, השואף למרחבי-עולם, היש לפניו מסלה אחרת כי-אם אותו המרחב, שאין לו באמת כל מצר ומועקה, הצפיה לחסד עליון ולגבורה של מעלה, הפרוש כשפריר-שחקים על כל היקום ומגוון בשלל צבעים לוקחי-לב על כל חיי האומה המיוחדת, אשר ד' מנת-גורלה מראשית ועד אחרית. לא לצערנו נברא ים-היופי כ"א[10] לעדננו ולרוממנו, ולשום אותו עם כל המון גליו מכון למסע-של-טיול ליופי יותר נערץ ונשגב ממנו, שנשמתנו החפשית תמיד היא טסה אליו בכנפי-נשרים שלה, המתרחבות ונארכות, לפי הגודל של הסתגלותנו לחיים הרחבים של החקים, הסיגים והגדרים, עם כל המון המחשבות והרגשות התלויים בהם. וזה וזה עולה בידינו, והמלאכה המחממת - מתוך עצמותם של החיים נובעת היא, אותם החיים העליונים - והטבעיים כל-כך לנו, למזגנו, לתולדתנו, לרוחנו, לעברנו ועתידנו, האשר רק מפני תגרת יד הגלות הולכים הם ונכשלים, נחלשים ונמקים.

הננו בכל מרץ קרואים להשיבם לאיתנם ע"י[11] חינוך וספרותי ע"י עבודה ציבורית ויחידית, עי" קחת מכל פינה ועבר את הטוב, היפה, האמת והמועיל, ולטעת בגנינו, וע"י[12] הרחבת ביטויינו והשפעת-רוחנו על החוגים כולם, הקרובים והרחוקים, בתוך ומעל לגבול ישראל. ומה יקרים הם חיי-עבודה גדולי-ערך מלאי-יפעה כאלה, והם הם חיינו באמת. ברוכים יהיו כל תומך ידם, כל מתעודד להוסיף לשד-חיים לעצמותיהם, בחשבון צלול חדותי כזה עתידה עבודתנו להתברר.

"ועיניכם תראינה ואתם תאמרו: יגדל ד' מעל לגבול ישראל".

ההצעה ע"י[13] הדפסת מאמרי בקובץ מיוחד מקובלת אצלי. ומה יקר היה לי אם ימצא כח שיקבל עליו הוצאת הדפוס, והיינו מכינים, ע"י עזרה רוחנית, קיבוץ של כל מה שנדפס עד כה וחלק הגון מרשימות וכתבים, עם הוספות, תיקונים, מילואים, ואולי גם הרחבות ומבואות במקצת. ועם זה עבודתי ב"עין יעקב" צריכה היא להרחבת דעת, ועוד עבודות נכבדות שקועות בדעתי, כמו ספר-דעות כללי, ספר כללים ומבואים לכמה עניני תורה, מעשיים ועיוניים, ועוד כמה מחשבות שהיו ראויות לצאת אל הפועל אם היה לי מוצא לכסף, באופן כזה שהייתי יכול לשחרר עצמי מעבודת הרבנות, ולהקדיש הזמן לעבודת הרוח, הספרות לפי נטייתי לכל סעיפיה.

אבל האפשר שתקוה זו תבא, ד' יודע. ואני תפילה, יחננו ד' ותבא שאלתי, ותתגלגל זכות ע"י זכאים, ידידי היקרים, כבוד חביבי וידידנו הרב לוועגבערג שליט"א אשר אד"ש[14] באהבת אמת,

הנני מוכרח לקצר, ואומר שלו'[15] רב ועתרת-ברכה כנפשך היקרה ונפש ידידך הנאמן מצפה אשרך וטובך כה"י[16],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. הרה"ח - הרב החסיד
6. ד"ר - דוקטור
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. כ"כ - כל כך
9. שכ"כ - שכל כך
10. כ"א - כי אם
11. ע"י - על ידי
12. וע"י - ועל ידי
13. ע"ד - על דבר
14. אד"ש - אדר שני
15. שלו' - שלום
16. כה"י - כנפשו היפה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תשו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ט מרחשוון תרע"ה **נמען:** ד"ר משה זיידל

הרב קוק פגש בבזל את ד"ר כהן ואת בנו מרדכי, ידידו של זיידל. הרב קוק מעוכב בשווייץ מאז האסיפה שבוטלה, ועכשיו בגלל המלחמה בין טורקיה לרוסיה.

עיקרי הדברים

- מפגש בבזל.
- עיכוב בשווייץ.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] כ"ט מ"ח[2] העת"ר[3]

מחמדי הנעלה הרה"ח[4] מר משה ד"ר[5] זידל [ד"ר משה זיידל, ממקורביו ותלמידיו של הרב קוק ביפו] נ"י[6], שלו'[7] רב.

אשמח בההזדמנות אשר בימי גלותי בעוה"ר[8], נזדמנתי ביתה ידידי הרב ד"ר כהן מבזל [הרב ד"ר אשר מיכאל (ארתור) כהן, רבה של באזל; ראו (כרך ב', אגרת תשה)] נ"י, ולנחת הי'[9] לי להתודע עם אוהביך בניו שי'[10], ביחוד עם החכם היקר מר מרדכי כהן נ"י ד"ר לחכמת המשפטים, שהגיד לי שעומד עמך יקירי בקשר של מכתבי ידידות. ולי מה יקרו ריעיך. ומה תגדל שמחת לבבי להודע משלומך ואשרך וכל אשר לך.

הנני בעניי מעוכב כעת בחו"ל[11] בשויץ מאז באתי לאשכנז בשביל מטרת אסיפת אגדת ישראל, שנתרעה ע"י[12] המלחמה הכללית. והנני מעוכב כעת ע"י המלחמה התורכית-רוסית, עד ירחם ד' ויראנו בישועתו, בישע עמו בישע את נחלתו. והי'[13] זה שלו' וברכה כנה"י[14] ונפש ידידו דוש"ת[15] ואשרו מצפה לתשועת ד', ואור ישועתו במהרה בימינו בקרוב,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה – ברוך השם
2. מ"ח – מרחשון
3. העת"ר – השנה תרע"ה (1914/1915) – בצירוף אותיות
4. הרה"ח – הרב החסיד
5. ד"ר – דוקטור
6. נ"י – נרו יאיר
7. שלו' – שלום
8. בעוה"ר – בעוונותינו הרבים
9. הי' – היה
10. שי' – שיחיה
11. בחו"ל – בחוץ לארץ
12. ע"י – על ידי
13. והי' – והיה
14. כנה"י – כנפשו היקרה
15. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תשיט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ז שבט תרע"ה - סנט גאלן **נמען:** ד"ר משה זיידל

יש להתחמש בגבורת רוח מול המשברים, ויחלק יעקב' הוא להכיר את הפלאות שמסתתרים בחושך. מהאפלה תצא אורה גדולה, ונחלת ה' תחיה. חובה להציל נפשות בארץ, וגם עשייה קטנה היא 'פיקוח נפש'. הרב קוק, רעייתו וצבי יהודה סבלו בגרמניה משנאת הרוסים. בנותיו ביפו. ד"ר לוין אינו כותב, ואולי נעשה נתין עות'מאני.

עיקרי הדברים

- גבורת רוח במשבר.
- אור מתוך החושך.
- פיקוח נפש לארץ.
- המשפחה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], [סט-גללין [סנקט גאלן, עיר בשווייץ]] כ"ז שבט העת"ר[2]

עתרת שלו'[3] וברכה לכ'[4] ידי"נ[5] חביבי הרה"ח[6] אוצר נחמד ויקר מר משה ד"ר[7] זיידל שליט"א[8] וכא"ל[9] שלו' וברכת ד'.

שמחתני, יקירי, בדבריך היקרים בשבתי פה במגורי-גלותי, [בשווייץ, שבה נתקע הרב קוק בזמן מלחמת העולם הראשונה] [ולא יכול לשוב לארץ ישראל] והנני בכל יום מצפה לרחמי שמים ואור חסד אשר יופיע על העולם הנתון בעבי-מחשכים, ונזכה לשוב אל הקודש ברוח נכון לעבוד ולמשא בעבודת ד' וישראל עמו. אמנם בגבורת-רוח גדולה צריכים כעת להתחמש, לשאת במנוחת-לבב ובנפש שוקטה את כל שטפי המשברים והגלים ההומים בים האנושיות הגדול אשר פרצו חקם, [שפרצו את גבולם; על פי ישעיהו נז, כ: "ויגרשו מימיו רפש וטיט"] ויגרש מימם רפש וטיט. אבל זה הוא חלק יעקב [עם ישראל (על פי ירמיהו י, טז)] מאז להכיר מפלאות אל מסתתר [על פי ישעיהו מה, טו: "אכן אתה א-ל מסתתר"] בתוך המון הרי חושך, וסמוך ובטוח לבנו, כי מאפלה נדחה זו תצא בקרוב אורה גדולה להחיות עמים רבים ולהאיר רוח לאומים, ועל גביהם לעורר לתחיה-עולמים את נחלת ד' הנהלאה, ברתא דיעקב, [בתו של יעקב (ארמית), כינוי לכנסת ישראל] הסובלת שכם אחד על כל משפחת-האדם הגדולה הנתונה בעוצר רעה ויגון, [על פי תהלים קז, לט] ו"טוב ד' לקויו לנפש תדרשנו". [איכה ג, כה]

והנה כן יחד עם נשיאת-הדע למרחוק [הצפייה בדעת אל העתיד הרחוק] חייבים אנו לעשות עד כמה שהיד מגעת להצלת נפשות לשעה. מצב בני א"י[10] כעת נורא ואיום הוא, [בזמן המלחמה סבל היישוב בארץ ישראל מרעב, ממגפות ומגזירות השלטון העות'מאני] ועד כמה שאפשר אין קצה לעומק החיוב לעשות לטובתם, מעט הוא העזר שאוכל להמציא להם, בכל-זאת לא ארף ידי [לא ארפה את ידי, לא אחדל] בעה"י[11] ממה דאפשר, ואם יש ביד כבודך, ידידי, לעשות איזה דבר, במקום שדבריך נשמעים, אל תקטן בעיניך כל עשיה קטנה, כי הכל עולה כעת לפקוח-נפש במלא מובן המלה.

כיונת, יקירי, אל האמת, כי הננו מתגוררים פה ביחד, עם רעיתי ועם צבי יהודה שי'[12]. הרבה סבלנו באשכנז משנאת הרוסים, [מהיחס אליהם כנתינים רוסים, נתיני מדינת אויב, בגרמניה] ביפו הנחנו כעת עם בני משפחתנו שי' את בנותי. קבלנו מהם מכתבים. אקוה לשמו יתי'[13], שלא יחסרו להם האמצעים להוצאתם המוכרחת, עד אשר יזכנו השי"ת[14] ברחמיו לשוב לאה"ק[15] לחיים ולשלו'[16]. וכמו-כן מיתר בני משפחתי, אקוה בעה"י שיתכלכלו בהצמצום הראוי לפי הזמן בלא מחסור. ועמנו פה בחסדי השי"ת לא נחסר כל הנדרש להחיים הגשמיים. אמנם עינינו ולבנו לארץ חמדה בכל יום ויום, ודי יתן הטוב, ויזכנו לספר בציון ישועת ד', בהזריחו אור ישועתו בקרוב.

בעת אשר הזדמנתי בבזל, בבית ידידנו הרב ד"ר כהן נ"י[17], כתבתי אליך ד"ש[18] במכתב של בני הרב שאמרו שישלחו לך, וכפי הנראה לא קבלת עדיין את מכתבם. שמחתי להמצא שמה בחוג אנשים אוהביך ומוקירי ערכך החביב,

מידידנו הד"ר[19] לוין שי' לא הגיעני שום מכתב מאז נסעתי מאה"ק[20], והדבר יחשב גם לי לפלא. וכבר דרשתי עליו במכתבים לביתנו. אקוה שיודיעני משלומו. ואולי יתעורר לכתב בקרוב. כפי הנראה אם הוא נתין רוסי נעשה כבר לעותמני, [כנראה, אם היה נתין רוסי, כבר קיבל נתינות עות'מאנית] כאשר עשו רבים, שרק לא הי'[21] להם מעצור מזה, כדי להפטר מהגלות, אשר נגזרה על נתיני רוסיא, אנגליה וצרפת. [השלטון העות'מאני גירש מארץ ישראל את נתיני מדינות האויב, שלא התאזרחו]

מאד אשמח אם תשמחני במכתביך היקרים בבירור מכל אשר עמדך בחומר וברוח.

והנני חותם בברכה ועתרת שלו' לך ולכא"ל[22] כנפשך היקרה ונפש אוהבך הנאמן, מצפה אשרך וטובך, המיחל לתשועת ד' על עם ד' הגוי כולו, ועל כל יצוריו המיחלים לחסדו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. העת"ר - השנה תרע"ה (1914/1915) - בצירוף אותיות
3. שלו' - שלום
4. לכ' - לכבוד
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. הרה"ח - הרב החסיד
7. ד"ר - דוקטור
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. וכא"ל - וכל אשר לו
10. א"י - ארץ ישראל
11. בעה"י - בעזרת השם יתברך
12. שי' - שיחיה
13. יתי' - יתברך
14. השי"ת - השם יתברך
15. לאה"ק - לארץ הקודש
16. ולשלו' - ולשלום
17. נ"י - נרו יאיר
18. ד"ש - דרישת שלום

19. הד"ר - הדוקטור
20. מאה"ק - מארץ הקודש
21. הי' - היה
22. ולכא"ל - ולכל אשר לו

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תשלה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א תמוז תרע"ה - סנט גאלן **נמען:** ד"ר משה זיידל

הם שקלו לעבור לנוייאשאטל, אצל ד"ר אשר, אך נשארו. את הוצאותיהם הם לוקחים בהלוואה מר' אברהם קמחי, וקשה לו לסבול זאת. הרב קוק מצטער שאינו יכול לפעול למען העם מהגולה, והשיעורים עם צבי יהודה מקלים עליו. אין להתייאש: 'מן השמות הגדולות... קרן ישועה עתידה לצמוח', ייבנה רוח חדש, ושום זיק טוב לא יאבד. 'אנשי מפעל ואנשי רעיון יוועדו עוד יחד על הרי ישראל'.

עיקרי הדברים

- מצבם בגולה.
- הלוואות מקמחי.
- נגד ייאוש.
- רוח חדש אחרי המלחמה.

נוסח האגרת עם ביאור

בע"ה[1], י"א תמוז העת"ר[2], ס"ט-גאללען [י"א בתמוז תרע"ה (1915), סנט גאלן שבשווייץ] יצ"ו[3]

שלו' וברכת ד' וטובו, לכבוד חביבי יקירי הרב החכם הנעלה, אוצר חמודות במעלות ומדות כליל תפארה, מו"ה[4] משה ד"ר[5] זידל [משה זיידל, מתלמידיו הצעירים של הרב קוק ביפו, ולימים חוקר מקרא] שליט"א[6]. וכא"ל[7] עתרת שלו'[8] עדי עד.

ידידי ומחמדי, אין לי די התנצלות על האיחור הגדול, אשר אחרתי מהשיבה דברים על מכתביך הנחמדים, ראשון גם שני, רק גלגולי-הסבות של דחיות-הזמנים, סבוכי-הרעיונים וכבדות-העתים, הם הם אשר גרמו דחיית החובה החביבה, ואתך הסליחה.

רעיונות רבים עברו עלינו מעת הגיעונו מכתביך החמודים עד כה, בדבר מחשבותנו על-אדות ישיבתנו בגולה, בנודנו מארץ-חמדה, אשר עינינו ולבנו אליה הומים. חשב חשבנו ג"כ[9] במשך הזמן להעתיק את גלותנו לנאייאשאטעל, [נוייאשאטל שבשווייץ] מקום תחנותו של ידידנו היקר מר ד"ר אשער נ"י[10] אשר הרבה לבקשנו לסור אליו בהיותו מוכן להקצות בעדנו דירה הגונה, ובכל אותות אהבה חפץ למלא כל הדרוש למעננו, ועד כה טרם החלטנו דברי ולעת-עתה הננו מעוכבים פה במקומנו הקודם, ועינינו צופיות לרחמי שמים שיאיר פניו אלינו להשיבנו למחוז-חפצנו אל אדמת-הקודש אשר גלינו ממנה.

זולת זה אשר תאבה חביבי לדעת מדבר מצבנו הגשמי, תל"י[11] לא חסר לנו מאומה עד כה, באשר הננו לוקחים מדי חודש בחדשו את צרכי הוצאתנו מיד היקר ר' אברהם קמחי מפה, ביד נדיבה, ותקותנו לסלק לו כל אשר אנו מקבלים ממנו, לעת ירחם ד' ויחוש לחנינו להשיב את שבותנו. ואם אמנם קשה לי מאד לסבול מעמד כזה, אף כי לא אדע עד כמה ימשך המצב לפי המבוכות והסיבוכים של עורכי המלחמות, נקוה לד' שלא יטשנו ולא יעזבנו, וימינו תסעדנו תמיד ברב חסדו, ויה"ר[12] שלא נצטרך לידי מתנת בו"ד ולא לידי הלואתם, כי ישיבנו אל מכון מאוינו במהרה בקרוב.

מה מאד הייתי חפץ שתתגלגל על-ידי, לפחות ע"י[13] גלותי, איזו פעולה או פעולות לטובת עניני כלל עמנו ולעניני ארה"ק[14] וישובה הרוחני והחמרי ביחוד. אמנם עד כה גם זאת לא עלתה בידי למורת רוחי. יושב אני רחוק מכל מרכז ומעטים המה מאד היחושים עם כל פועל ומשפיע מכל צד ופנה. ת"ל[15] שהזמין הדבר שבני צב"י[16] שיחי'[17] הוא עמנו, [בנו, הרצי"ה] והנני מקיל את עול מעמסת הגלות ע"י שיעורי-תורה, ושיחות לפעמים. ובצפייתנו נצפה לאור ד', כי מתוך העלטה המקפת יבקעו קוי-אורה הלוך ואור עד נכון היום, [על פי משלי ד, יח] בחסד-ד' על עמו ועל עולמו ויראיו.

ע"ד[18] השילוח של הכסף, רב תודות לך על אותות האהבה וההתעניינות במצבנו, אבל כפי האמור תדע יקירי, שלא הי'[19] זה מן הצורך שתכביד עליך בשבילנו, בעת אשר ת"ל אין אנו חסרים דבר עד כה בעה"י[20]. ולולא כבודך היקר ואהבתך היינו שולחים לך בחזרה, אך לא יעשה כן בין ידידים נאמנים. יזכנו השי"ת[21] להועד יחד בהר צבי קודש, בשוב ד' את שבותנו, ונספר בטוב לבב את כל אשר עבר. בהודות לד', בהגלות טובו על עמו ונחלתו על אדמת ישראל וחבל נחלתו.

ואתה יקירי וחביבי, אל נא תמוד לי כמדתי, [אל תנהג עמי כפי שנהגתי עמך, באיחור התשובה; על פי סוטה ח: "במדה שאדם מודד בה מודדין לו"] ואת מכתביך היקרים אל תעכב, ואל תמנע ממני מתקך וטובך בהודיע מכל אשר עמדך משלומך ומעמדך, ומה אשמח אם בית יבנה ד' לך, [על פי שמואל ב ז, כז] כאשר יאתה לכבודך ויקרת ערכך, ושבט הצדק ינוח על גורלך [על פי תהלים קכה, ג: "כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים"] בעזה"י[22].

ואם כי מעורפלות הן המחשבות בעת-המבוכה הזאת, והפרטיות היא נבלעת כ"כ[23] במהומת הכלל, עד כי כמעט אובדת היא את דרכה, אבל חלילה, לא לנו, לא לנו, דרך היאוש ושפלות-הידים. אנו יודעים ברור, מאמינים ומכירים ברור, כי אל דעות ד' ולו נתכנו כל העלילות כולן, [על פי שמואל א ב, ג: "כי אל דעות ה' ולו נתכנו עללות"] ומן השמות הגדולות הנעשות בארץ [על פי תהלים מו, ט: "אשר שם שמות בארץ"] מכל ההרס הגדול אשר במחנות ישראל ובמערכות העולם בכלל קרן-ישועה עתידה לצמח. רוח חדש ודאי יתכונן בעולם, וכל תכונות העבודות השונות, המגמות והחפצים הטהורים, אשר טובי-לבב ואנשי-קודש הגו והרו מעולם ועד עולם, ישובו להתגלם בצורה יותר מפוארה, יותר מחוטבה ומבוררה, וזכי-רעיון וצחי-חפץ ימצאו בחיים הבאים להתחדש בעולם בסיס יותר אמיץ וחזק לכל הגיוני-לבב העדינים הנובעים ממקור קודש הקדשים. וממילא מובן, שמה שנוגע לאור ישראל, לצפיית ישועתו והגלות קרבת הכשרת גאולתו, כל אשר יזוכך העולם ומחשבותיו יתרוממו לחוגים יותר מחודשים בטוהר - הנה הכר מתרחב להתפשטות זיוה לא יבטל כל זיק של טוב אשר החל להגלות, כי דבר ד' אחור לא ישוב ריקם, [על פי ישעיהו נה, יא] כי-אם ישוב לפרח במובן יותר עמוק, יותר רענן, יותר מקורב אל מקורו העל הצביון המהותי שאליו הוא צריך לשוב.

אנשי-מפעל ואנשי-רעיון יועדו עוד יחד על הרי ישראל, ובדבר הרי ישראל. חסן-ישועות [על פי ישעיהו לג, ו] לגוי קדוש ישוב ויראה לאמרה חיה בעולם-החיים הגדול, אשר יתנער מתרדמתו השכורה מיין חמת תנינים [על פי דברים לב, לג] של מלחמת רבת הדמים, שהננו רואים את פלצותיה, ממקור הקודש של האמונה הטהורה מורשה קהלת יעקב, [על פי דברים לג, ד] ממקור ישועות חכמת עולמים, בדעת כבוד שם ד' אל עולם, הקורא הדורות מראש, [על פי ישעיהו מא, ד] הבונה עליות התולדה כולה במפלאות נוראות,

בגלגלים נפלאים ומחוטבים, כבנין העולם הגדול המסודר בהדר גבורת תפארתו. ובשם אלהינו נזכיר [על פי תהלים כ, ח] ונקום ונתעודד ומכל עברים עוד יקיצו נרדמים, וזרמים חזקים ואמיצים, ורוחות מלאים חיים טהורים וקדושים ממקור ישראל בקרוב עוד יבואו לרומם רוח ולשגב כל ישע וכל חפץ-קודש, והר-ד' וצבי נחלת ארץ חמדה תעשה עוד ביתר כבוד והוד, ברושם יותר עמוק וברור, לתל-תלפיות [על פי ברכות ל: "תל שכל פיות פונים בו"] לכל בית ישראל, וממנו להמון רבה, לכל האדם ולכל היקום, כדבר ד' אשר נאמן.

והנני בזה ידידך הנאמן מצפה לתשועה, לעוז במעוז חדות ד' במרומי הררי צבי קודש במהרה בימינו בקרוב,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. בע"ה - בעזרת השם
2. העת"ר - השנה תרע"ה (1914/1915) - בצירוף אותיות
3. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
4. מו"ה - מורנו הרב
5. ד"ר - דוקטור
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. וכא"ל - וכל אשר לו
8. שלו' - שלום
9. ג"כ - גם כן
10. נ"י - נרו יאיר
11. תל"י - תודה לא-ל יתברך
12. ויה"ר - ויהי רצון
13. ע"י - על ידי
14. ארה"ק - ארץ הקודש
15. ת"ל - תודה לא-ל
16. צב"י - צבי יהודה (בנו של הרב קוק)
17. שיחי' - שיחיו
18. ע"ד - על דבר
19. הי' - היה
20. בעה"י - בעזרת השם יתברך
21. השי"ת - השם יתברך
22. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
23. כ"כ - כל כך

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תשלז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ערב ראש השנה תרע"ו - סנט גאלן **נמען:** ד"ר משה זיידל

המסיבות הקשות הן 'כוח לוחץ להתעודדות'. אנו יודעים לקרוא את 'הכתב המטושטש' של המאורעות. 'הסתירה היא על מנת לבנות והמחיקה על מנת לכתוב', והבניין החדש יעלה על הישן. 'מכל אשר הגינו... אין דבר אובד'. הם קיבלו מכתבים מהמשפחה, ומצבם מניח את הדעת. אין זה הזמן להדפיס. הם היו במקום מרפא, שולס־טאראספ.

עיקרי הדברים

- קריאת המאורעות.
- סתירה על מנת לבנות.
- שום דבר אינו אובד.
- המשפחה.

נוסח האגרת עם ביאור

בעה"י[1], ער"ה[2] שנת עתר"ו[3], ס'-גאללען [סנקט גאלן שבשווייץ, שבה נתקע הרב קוק בתחילת מלחמת העולם]

שלו'[4] וברכה, ברכת השנים וכוח"ט[5], ושמחת הרגלים וכ"ט[6] לכ'[7] ידידי חביבי ויקירי הרה"ח[8] המרומם ונעלה, כליל תפארה מר משה ד"ר[9] זידל שליט"א[10] וכא"ל[11] ברכת ד' וכט"ס[12].

אחרתי יותר מדאי דברי-תשובתי על מכתבו היקר, וההתנצלות היא הרגילה: אם לא טרדות מעשיות, של עבודה שיעבודית וציבורית, שאין לי בגולה כמעט, כ"א[13] טרדות הנפש הפנימיות, ממצב הפרט, וממצב הכלל, הנתון בסבך עצום ונורא. ד' יעודד וישגב, במהרה, וירומם קרן עמו, אשר הושפל מכל קרנות הגוים כולם דמסתבכן דא בדא, [המסתבכות זו בזו (ארמית)] ויצמיח לנו אור ישועה מתוך המהפכה אשר חוללה בעולם הגדול.

אמנם, יקירי, הננו רואים את כל אלה המסיבות, ביחש לרוח הפנימי של האדם, ושל ישראל ביחוד, אחרי כל הממרורים שבהם, לכח לוחץ להתעודדות, להפשטת דעת, הגברת רצון, והתאצלות מחשבה, בהתפשטות אלפי רבבות קמטיה. אנחנו עם יודעי האותיות בספר ד', כספר התורה הכתוב מרוח ד' אל עולם ושפעת אמרת קדשו החיה לנצח, אשר לא ישוב ריקם דבר אחד מדבריה, כספר ההויה, והתולדה הכללית והאנושית, אנחנו יודעים הננו לקרא ג"כ[14], ע"י[15] אנשי-חמודות, ואורם החי בקרבנו, גם את הכתב המטושטש הזה של מסבות המאורעות האלה, אשר לא כהלין למקרי יתיה כל חרטומיא ואשפיא, ספריא ופרופיסוריא. [שלא יכלו לקרוא אותו כל החרטומים והאשפים, הסופרים והפרופסורים (ארמית, על פי דניאל ה, ח)] ולקריאה זו אנחנו קרואים, ולמפשר כתבא דנא [ולפרש את הכתב הזה (ארמית, על פי דניאל ה)] אנו עתידים, באין-ספק בעתיד הקרוב המוכרח לבא ולהתחדש בעולם ברוח חדש. אחרי כל אלה המהפכות העצומות ההולכות ומתחוללות, לא יוכל רוח האדם להשאר על עמדו בשפלותו, אחרי מעשים נוראים כאלה, ולא יוכל רוח ישראל לעמוד מלתן את שפעת-כחו באור חיים חדשים בקרב עמים. טמון וספון הוא בנו

אוצרנו המלא, אוצר החיים הנפלאים, היונקים מזיו חיי הדעת, של אור נוטה שמים ויוסד ארץ, [ישעיהו נא, יג] אשר בקול דממה [מלכים א יט, יב] ברוח סער ישמיע אמריו לאזנים קשובות.

ואזני העולם כולו הנה היא האזן ששמעה על הר סיני: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מא"מ[16] מבית עבדים", והקול הולך והומה, הולך וסואן, וכל לב-מתנה מקשיב הוא רב-קשב. אין בקרב רוחנו פנימה שום ספק, על דייקנותה הנפלאה של החכמה העליונה בתהלוכות הבנין ההיסתורי, אשר לאדם ורוחו, המתאים מאד לכל הדייקנות הנפלאה של הבנין הגדול אשר למלא-עולמים, ואשר לנפש כל חי ולגויתו וכל יצוריה וכחותיה, אשר ההרס והבנין יחד.

התוהו והתיקון, ישכללו את כל אשר יאתה לכל נפש משוגבת לכסוף לחזיונותיהם. וכאשר עינינו רואות משבר גדול ברוח ומעשה, הרס גדול על מגדלים גבוהים, של התולדה האנושית וכל מכמניה, מחיקה רבה על דפים הסתוריים רחבים, הננו יודעים ברור שהסתירה היא ע"מ[17] לבנות והמחיקה - על מנת לכתוב, והבנין החדש והכתב החדש יעלה הרבה בשיגובו ופארו על הישן שהולך ונחרב. לשאלת "אבותיכם איה הם, והנביאים הלעולם יחיו", [זכריה א, ה-ו] - תאיר התשובה: "אך דבר ד' וחוקיו" בקרבנו לנצח חיה יחיו וחיה יחיו את כל. אין אנו מסופקים אף רגע, שלקראת הופעה של חדוש-נשמה הננו עומדים בהוספות רבות, בהארות רבות, בביאורים רבים, בתוספת אומץ ובתוספת הוד. מכל אשר, הגינו, חשבנו, שאפנו, אין דבר אובד, הכל חוזר וחי, חוזר ומתיצב יהיה לפנינו ולפני העולם כולו, בצורה יותר עליונה, בתכונה יותר מבולטה ובריאה, בהכרח יותר נצחית, החובקת בקרבה, את השעה ואת העולם, ואת כל עושר-חייהם. ורבים יבאו מכל עבר ופינה, בעלי מקצעות שונים ומשונים, שכל אחד רואה את עולמו ואת כל העולם כולו בפינתו. ויניחו אבן על אבן, ומקדש ד', כמקדש של מטה כן-היכל ד' ברוח, המרחף על פני כל המעשים וכל העליליות, גם הוא הוסד יוסד.

אבל כדי לקומם את הגויה של הרוח הגדול העומד להגלות בכנסת-ישראל, חטיבת השכינה העליונה, לאלהי -כל הארץ מעולם ועד עולם, צריכים כל הכחות לשמש, גם הכחות העוזרים בגלוי גם אלה המסייעים במסתרים, גם אלה הסוברים שהם סותרים, והם באמת בונים, אשר בנינם יתגלה בהצרף סיגיהם, ועל כולם הבונים המוכרים, ההוגים ושואפים, ברוח בהיר ובלב מלא אומץ אל מפלאות תמים-דעים, ואל דבר ד' הנאמן נצח. מכל ערכי האמונה, מכל הערכים ההיסתוריים, ומכל הערכים המדעיים, מכל הערכים המורגשים ומכל הערכים השיריים, ועל כולם מכל הערכים השמימיים,

ששם דבר-ד' עומד, ומכל ערכי הנצח, המרווה וממולא מכל ערכי הזמנים והחליפות, והם עליהם מתעלים ומתנשאים ברוממות-קודש, ושיח סוד קודש קדשים. ונשמות עורגות ומכירות, מתרוממות ומשתגבות, יבראו ברוח החדש העומד להופיע, וטללי-חיים חדשים, להחיות את האדמה החרבה וחרה מני חורב, בא יבאו, ופלגים חדשים יבקעו, ומנחל בית-ד' מעין יצא, וגם נחל השטים ישוקה, ולב נכון ורוח נכון, והכרה מבוררת לכל מפעל טוב, לכל שאיפה טובה, לכל אמונה ישרה, ולכל שאיפה קדושה רוממה ונשגבת, יחודשו וצרור לא יפול ארץ. השאלות החברותיות, הפוליטיות, האמוניות והמוסריות, תכני החיים ומגמותיהם, יקבלו צורה חדשה וגורל חדש, ובתוך, במרכז, אי-אפשר אחרת להיות כי-אם רוח ישראל עומד ויעמד. רוח ישראל סבא ורוח ישראל צעיר שיתגלה בקדושתו, רוח

ישראל הוגה ורוח ישראל פועל, רוח ישראל גאון האמונה וההופעה ורוח ישראל קדוש המחשבה והחקר, רוח ישראל בדד, ובגוים לא יתחשב, ורוח ישראל לברית-עם ואור-גוים, רוח ישראל פזור בקצוות ופועל פעולות פרודות, שסוף חשבונן הגדול להצטרף, ורוח ישראל מרוכז ושואף אל ארצו וחבל-נחלתו, רוח ישראל מכניס יפיפותו של יפה באהלי שם ורוח ישראל מוציא מתוכו אמרים מפוצצים ההגיונים מקוריים, אשר אין על עפר וגם לא במרומים משלם.

כי לא נתנה תורה גם למלאכי-השרת, "מלכי-צבאות ידודון ידודון ונות-בית תחלק שלל". מלאי תקוה וממולאי תפילה ושאיפה, צפיה ויחול, הננו עומדים על סף השנה החדשה הבעל"ט[18], שנקוה שתביא בכנפיה מרפא ושמש צדקה בחסדי אל כל היום, ואורות מאופל אמר ויהי שמכולם יאיר אור התשובה העליונה, תשובת הפרט ותשובת הכלל, תשובת ישראל והתשובה של האנושיות כולה שתמשך אחריה, להביא ברכה ומרפא לעולם, "שלום שלום לרחוק ולקרוב, אמר ד' - ורפאתיו".

במצבנו פה בגלות אין כ"ח. הננו תל"י[19] מקבלים מכתבים מבני משפחתנו מיפו ומירושלים ת"ו[20] ב"ה[21] על שלומם, ומצבם החמרי לפי הערך של הזמן הוא ג"כ ב"ה מניח את הדעת. פליאה לי שמידידנו ד"ר לוין נ"י[22] לא קבלתי שום מכתב. רק ע"י ב"ב[23] שי'[24] נמסרו לי ידיעות משלומם.

ת"ח[25] למכרנו היקר ר'[26] משה מבוסק נ"י על רוחו הנדיב בשילוח העשרה דאללאר. והנה כבר כתבתי לכבוד ידידי, שתל"י[27] אין אנו מרגישים מחסור ח"ו[28] מפני שהננו לוים ואוכלים, ונקוה בעה"י שיחנינו השי"ת[29] לשלם כשיזכנו לבא למחוז חפצנו.

וע"ד[30] אפשרות של הדפסה כעת מסופקני מאד אם השעה מוכשרת לכך עדיין, בין מצד הכותב בין מצד המקבלים, ששני הצדדים צריכים שתתחולל דעתם עליהם, ונראה מה יראנו ד' בישועתו בחסדו ורב-טובו לבית ישראל ולעולם כולו.

היינו איזה שבועות במקום מרפא שולס-טאראספ. ובשבוע העבר שבנו לגלותנו הקדומה פה. יתן ד' לרפואה.

מפני טרדות עיו"ט[31] הנני מקצר ואו"ש[32] כנפשך היקרה ונפש ידי"ע[33] דוש"ת[34] באה"ר[35], חותם ברכת השנים ומצפה לתשועה, הק'[36]

אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. בעה"י - בעזרת השם יתברך
2. ער"ה - ערב ראש השנה
3. עתר"ו - השנה תרע"ו (1915/1916) - בצירוף אותיות
4. שלו' - שלום
5. וכוח"ט - וכתיבה וחתימה טובה
6. וכ"ט - וכל טוב
7. לכ' - לכבוד
8. הרה"ח - הרב החסיד
9. ד"ר - דוקטור
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן

11. וכא"ל - וכל אשר לו
12. וכט"ס - וכל טוב סלה
13. כ"א - כי אם
14. ג"כ - גם כן
15. ע"י - על ידי
16. מא"מ - מארץ מצרים
17. ע"מ - על מנת
18. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
19. תל"י - תודה לא-ל יתברך
20. ת"ו - תבנה ותכונן
21. ב"ה - ברוך השם
22. נ"י - נרו יאיר
23. ב"ב - בני ביתו
24. שי' - שיחיה
25. ת"ח - תלמידי חכמים
26. ר' - רבי
27. שתל"י - שתודה לא-ל יתברך
28. ח"ו - חס ושלום
29. השי"ת - השם יתברך
30. וע"ד - ועל דבר
31. עיו"ט - ערב יום טוב
32. ואו"ש - ואומר שלום
33. ידי"ע - ידידו עוז
34. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
35. באה"ר - באהבה רבה
36. הק' - הקטן

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תשמח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ד כסלו תרע"ו - סנט גאלן **נמען:** ד"ר משה זיידל

הם עומדים לנסוע ללונדון. בפילוסופיה המודרנית בולט 'יבוש לשד הקודש', ובחוגי הקודש - 'דלדול כוח' מחוסר השפעת החול. חכמינו ידעו לאחד קודש וחול. בישראל, ההתבדלות מביאה 'אי נורמליות רוחנית'. 'אנו קרואים לאחד את העולם', וקודם לכן לגלות את 'האחדות הרוחנית'.

עיקרי הדברים

- יובש בפילוסופיה, דלדול בקודש.
- איחוד קודש וחול.
- שליחות האחדות.

נוסח האגרת עם ביאור

בעה"י[1], י"ד כסלו עתו"ר[2], ס"ג. [סנקט גאלן]

חביבי ויקירי הרה"ח[3] הנעלה מר משה ד"ר[4] זיידל [ד"ר משה זיידל, ידידו ותלמידו של הרב קוק] שליט"א[5] וכא"ל[6] רב שלו'[7] וברכת ד' לעד. שמחתני, חביבי, בדבריך היקרים. כעת הננו מתעתדים לנסע ללונדון בעזה"י[8], יזכנו השי"ת[9] הבוחר בציון ב"ה[10] לעלות בקרוב משם אל הקודש בנחת ושמחת-לב, ויעזרני נא בעבודת-קדש פוריה לטובת עמו ונחלתו בימים שהנני מוכרח להתעכב בחו"ל[11]. את מאמרו של פרופ' ניימרק [דוד נוימרק, פילוסוף יהודי, מחבר "תולדות העיקרים בישראל"] לא ראיתי, והנני מתגעגע לראות את הנקודות שרוחך העדין הרגיש שהן ראויות לתשומת לב. בכלל אני משער הלך רוחו של חושב זה, ובכלל בכל הקוים הפילוסופיים המפותחים ביותר בתקופות האחרונות מובלטת היא ביותר המחלה של יבוש לשד הקודש, מה שהוא מצד אחד שלמות טכנית ליצירות הפילוסופיות, העומדות בשביל-כך בחוגן העצמי, ומצד שני הוא חסרון פנימי גדול בכל מעמקי-החיים של המגמה הפילוסופית. ולהפך בחוגי הקדש מתראה לעומת זה דלדול-הכח של חסרון השפעת החול והבריאות הגופנית של קליטת צבעיו. מהשפעת התורה והנבואה ורוח-הקודש ידעו גם חכמי-המעשה הגדולים שלנו את סוד האחוד של הקדש עם החול והיו בקיאים היטיב במזוגו; הרבה מהם בהשגה מדעית מבולטת וכולם בהכרה רוחנית טבעית הנובעת מעמק התום שהיה תמיד שרוי בנפשם, ועל-כן זכו דבריהם להיות חיים חיי-נצח, מסתעפים ומתפרשים, וכל מה שאתה מוצץ מהם אתה מוצא בהם טעם מלא לשד ומתק-נצחי.

סקירת-החול, החפצה לעמוד בצביונה האותונומי [בצביונה העצמאי] בלבדה, גרמה בתור פעולה חוזרת על סקירת-הקדש את חפץ התבדדותה. ובכל העולם הרחב כלו, שמטרת פתוחו הרוחני היא ההתגלמות הצורתית של הרעיונות והמאויים, אין זה דבר המביא הרוס, עכ"פ[12] מורגש, כי-אם גם בסוס סדורי, כאמור, אבל בישראל, כשהוא שוחה עם הזרם הכללי ואיננו עומד על אפיו, הרי התכן המבודד מביא לו קטיגוריא גדולה ואי-נורמליות רוחנית עזיזה, המהרסת את התם העתיק, מפקפקת את התקרה האיתנה של הבנין המעשי ומכהה את הזיו של אור הרעיון הגדול הזורח בכל עז מדור דורים בנשמתה

האיתנה, העומדת לא לגלם את הרעיונות כי-אם להעלותם ולהשפיע להם תמיד חיים חדשים טהורים קדושים וערננים, כאשר גלינו מני אז ע"י[13] כח-הדבור שלנו מיסוד הנבואה וכל הספרות התוכית, שהיא חכמת-ישראל והגיון-רוחו בעזו האמיתי.

אנו קרואים לאחד את העולם, וקודם שנאחד את העולם החי החמרי הננו קרואים לגלות את התכנית של האחדות הרוחנית, שהוא סודנו העצמי אשר עדי עד לא יעשה כן לכל גוי, [על פי תהלים קמז, כ] עומדת היא תכנית עליונה זאת בטבע המיוחדה של שכלנו, של מוסרנו, הטבע הנשמתי שלנו, של רוח התולדה המפורט, המפעם בהסתוריה המפליאה שלנו, במזג דמנו וטבע גופניותנו, וביחוד שתופנו הקוסמי כלומר תעודת חיינו בכח ההויה בכלליותה, המשתרעת ממעל לכל הגבולים, עד תאות גבעות עולם, [על פי בראשית מט, כו] שאין כל הזיה שבעולם מוכשרה לסמל צבעיה, ושם חביון הכוח ועצם החיים וגבורת האמת המפליאה לעשות, זרוע ד' המנהלת חדת העולמים והלאומים. עכ"פ לנו מגיע החלק התרבותי החברתי והספרותי היונק מנביעת האורגנים של הקודש והחול, שמחת החומר והרוח, השמים והארץ, החסד והאמת, הצדק והשלום, בנשקם זה את זה בכל עזוז להט אהבתם, ומחכמי תעודה ישרי רוח התמימים עם ד' ועם אנשים, אוהבי הבריות ומאהיבים להם ועליהם את אביהם שבשמים יצא רז חודר זה. התרכבות פרובלמות שכלן תואמות ושפעת-החיים של חפץ ההולך ומזעזע את לב האומה להבנות עוד, לכונן בארץ צבי חיים חדשים, הזולף בצנורות הדם של אנשי המעשה והולך ומבריק בתאי המח והלב של אנשי הרעיון, השאיפה והמחשבה, תהיה הכלי המוכשר לחזק ברכת עולמים זו, ואליה עינינו נשואות.

"הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ד' אלהינו עד שיחננו".

והנני מקצר ואומר שלו' וברכה כנפשך היקרה ונפש אוהבך הנאמן המצפה לתשועה,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. בעה"י - בעזרת השם יתברך
2. עתו"ר - השנה תרע"ו (1915/1916) - בצירוף אותיות
3. הרה"ח - הרב החסיד
4. ד"ר - דוקטור
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. וכא"ל - וכל אשר לו
7. שלו' - שלום
8. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
9. השי"ת - השם יתברך
10. ב"ה - ברוך השם
11. בחו"ל - בחוץ לארץ
12. עכ"פ - על כל פנים
13. ע"י - על ידי

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתמו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ג' מרחשוון תרע"ח - לונדון **נמען:** ד"ר משה זיידל

הרב קוק מבקש לדעת על מצבו ועל מצב היהודים בארצו, ואולי גם על הנעשה בארץ, כי בלונדון הידיעות 'רזות'. נדפסה ממנו 'מחברת קטנה מיסטית־הגיונית' - 'ריש מילין'. מהבית בארץ מגיעות ידיעות מרגיעות.

עיקרי הדברים

- בקשה לידיעות.
- 'ריש מילין'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ג' מ"ח תרע"ח[2].

שלו'[3] וברכה באהבה נאמנה, לכ'[4] ידי"נ[5] וחביבי הרב הגדול בתורה וחכמה, ויראת ד' ומדות יקרות מו"ה[6] משה ד"ר[7] זיידל [ראו (כרך ב', אגרת תשו)] שליט"א[8] וכא"ל[9] ברכת ד' וכט"ס[10], אחדשה"ט[11] באה"ר[12].

יקרת מכתבו הגלוי הכתוב מיום ערב יו"כ[13] העבר, הגיעני לשמחת לבבי, ואתאושש להשיב מיד למעלת חביבי, כי מרוב הטרדות דין גרמא של עוצר הדברים, כאשר הנני חפץ להניח על זמן פנוי ומוכשר לדבר דברי חפץ, ואח"כ[14] ע"פ[15] רוב משתרגות טרדות מטרדות שונות, וגם החפץ לכתוב עכ"פ[16] דברים אחדים הולך ומתעכב, ע"כ[17] יסלח חביבי אם הפעם הנני חוטף וכותב, ולא אוכל להאריך כראוי לאוהב יקר טהר לב שכמותו אחרי דומי כ"כ[18] ארוכה. מה מאד ישמח לבבי אם יטיב כבוד מעלתו להודיעני בפרטיות ממצבו, וממצב אחינו ב"י[19] בכלל במדינתו, ואולי יודעים המה מעניני אה"ק[20] יותר ממנו. פה הידיעות רזות מאד, וצור ישראל ישמחנו בישועתו, ומתוך אפלת העולם אור וישע יגיה לנו ולכל מעשיו. נדפסה פה ממני מחברת קטנה, מיסתית הגיונית בשם ראש מילין. [ראו (כרך ג', אגרת תתד)] חושב אני שצב"י[21] שי'[22] [בנו הרצי"ה] שלח אותה לכבודך יקירי.

תלי"ת[23] על החוה"ש[24] אשר עמנו פה, וכמו כן הננו מקבלים מתמן ידיעות מרגיעות מב"ב שי', ודי' יתן הטוב. והי'[25] זה שלו' וברכה כנה"ר[26] ונפש ידי"ע[27] קשור באהבתך,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. שלו' - שלום
4. לכ' - לכבוד
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. ד"ר - דוקטור
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן

9. וכא"ל - וכל אשר לו
10. וכט"ס - וכל טוב סלה
11. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
12. באה"ר - באהבה רבה
13. יו"כ - יום כפור
14. ואח"כ - ואחר כך
15. ע"פ - על פי
16. עכ"פ - על כל פנים
17. ע"כ - על כן
18. כ"כ - כל כך
19. ב"י - בני ישראל
20. אה"ק - ארץ הקודש
21. שצב"י - שצבי יהודה (בנו של הרב קוק)
22. שי' - שיחיה
23. תלי"ת - תודה לא-ל יתברך
24. החוה"ש - החיים והשלום
25. והי' - והיה
26. כנה"ר - כנפשו הרמה
27. ידי"ע - ידידו עוז

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתעא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט שבט תרע"ח - לונדון **נמען:** ד"ר משה זיידל

'אתחלתא דגאולה' אינה מהיום, אלא מעת ש'הרי ישראל החלו לעשות ענפים' (סנהדרין צח). עכשיו היא עולה ב'מפלאות תמים דעים'. הביטוי 'אלוהים אדירים' שכתב הוא 'גרירה שגגית מזוהמת האלילות'. הצד החיצוני נבנה בידי פועלים 'כצידונים' שכורתים עצים למקדש. גם זיידל עושה הרבה בחיזוק נשמת האומה. החרדים שהתנגדו לציונות 'צירפוה והסירו חלק גדול מסיגיה'. 'הסבלנות מקור חיים'.

עיקרי הדברים

- אתחלתא דגאולה.
- ביקורת על ביטוי.
- הבונים החיצוניים כצידונים.
- תרומת מתנגדי הציונות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], י"ט שבט, תרע"ח[2], לונדון.

ידידי מחמדי הרה"ח[3] נחמד מאד, מסולא בפז, טהר לב ויקר רוח מר משה ד"ר[4] זיידל [ד"ר משה זיידל, ידידו ותלמידו של הרב קוק] נ"י[5], שלו'[6] רב לך ולכל אשר לך.

מכתבך הנחמד הגיעני, ומרב טרדא אי אפשר לי לרצות דברים רבים הראויים לבא על סדרי הגיונותך. אמנם אעבור בקצרה על מכתבך.

כן אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו, [המכתב נכתב כחודשיים לאחר הצהרת בלפור וכיבוש ירושלים] אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה ["אין לך קץ מגולה מזה: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" (סנהדרין צח, על פי יחזקאל לו, ח)] להגלות מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחילה אתחלתא זו, ועיני כל חודר ברוח דעת היו תמיד נשואות כי יד ד' הנוהגת כל מסיבות דורים תפליא פלאותיה להביא את ההתחלה הזאת למעלה יותר רוממה, והפלא הזה קם ויתא [והפלא הזה קיים ועומד (ארמית)] בימינו לעינינו, לא ע"י[7] מעשה אדם ותחבולותיו, כי"א[8] ע"י מפלאות תמים דעים, "בעל מלחמות ומצמיח ישועות", [מתוך ברכת "יוצר אור"] ודאי קול דודי דופק [שיר השירים ה, ב] ואור ד' אחד, המנהל בחכמתו חסדו וגבורתו, את גלגלי התולדה, כשם שהוא מנהל את הליכות כל צבאות עולמים וכל סדרי היקום כולו, הוא ד' אלהי ישראל, אשר אנחנו עמו וצאן מרעיתו, הננו עדיו עדי עד, מופיע ברב זוהר מתוך כל המאפלים, לפלס נתיבות חוקו על עמים רבים והמון לאומים. (המליצה אלהים אדירים ל"ר[9], [הביטוי "אלוהים אדירים" (שמואל א ד, ח), שנאמר בפי פלשתים עובדי אלילים; לא רצינא, שאיננו רוצים בו] שמבלי משים פלטה קלמסך, [פלטה עטך] היא גרירה שגגית מזוהמת האלילות תוצאת הספקנות החמרנית שמצוה סופרי הזמן בכל קובעת שמריה, [שמוצצים סופרי הזמן עד תחתית שמריה (ישעיהו נא, יז)] ותהי לפעמים למכשול גם לישרי לב).

אמנם זה היום שקיוינו הולך הוא ובא, לעת עתה הולכים ומתגלים צדדיו היותר חיצונים, ע"י פועלים המוכשרים לכונן את המעשים הללו, כערכם של הצדונים היודעים לכרת את העצים מן הלבנון ["כי אין בנו איש יודע לכרת עצים כצדנים" (מלכים א ה, כ)] לבנין בית ד' יותר מבני ישראל, אשר עינם ולבם וכל רגשי נשמתם נתונים נתונים אל הבית הגדול והקדוש, אשר נקרא שם שם ד' צבאות יושב הכרובים, אשר ידעו את שמו לדבקה בדבריו ובדרכיו בכל לבם ובכל נפשם.

ואתה יקירי אם קובל אתה מה עשית להביא את הרגע המאושר, הרבה עשית, אשיבך, והרבה יותר מזה עוד תעשה בעזרת אל למושעות, [תהלים סח, כא] בהיותך בן נאמן לעם ד' שומר את דבר ד' בהליכות חייך, ברגשי לבבך ובחפץ רוחך. הלא בזה אמצת וחזקת חלק אחוז מנשמת האומה, וכל חוג ההשפעה שלך הלא אור זוהר אור הקודש של חיי עולם מלאת. וסגולת האומה הנפלאה העומדת לנס בדבר ד' אשר עמה חזקת, ובזה נתת עז לישראל, ומכון להכשרת ברכת ד' על עמו, אשר בגללה תנחת השפעה האלהית העליונה להגלות במערכות התולדה, להסבת חפצי עמים, ונטיות מלכי ארץ וסגניה, להכיר את הזכות הרשמית לחיי עם עולם על אדמת קדשו. ואם אחרים היו שלוחי הקריאה וההכרזה, אתה וכל רעיך אנשי הרוח והאמון הישר והעמוק היו והנם מיסדי התוכן והמרץ הפנימי, מחיה הנשמה האומית, וממשיכים את אור הוייתה.

אותם החרדים תמימי הלב, אשר מעומק טהרת רוחם התנגדו אל הציונות, הם הם אשר צרפוה והסירו חלק גדול מסיגיה, עד אשר הביאוה בפעולתם השלילית אל המדריגה הזאת שתהיה ראויה להתלבש בלבוש מלכות מעשית, ולא תזרה כולה מרוח בית ישראל. הצד החיצוני שבבנין האומה, כמו הצד החיצוני שבבנין יצירת האדם, וכל החי, בא בהתגלות כחות כאלה, שלא הם הנם בצורתם הזעירה המביאים את תוכן המעולה של החיים לערכו המשוגב, אשר עליו יתיצב כשתופיע כל סגולתו, וכשיחשבו הפועלים החיצונים הללו, שהם הנם הבונים את נשמת החיים, יוצאה ע"י זה כמין מחאה מכאב לב של החשים את האור הגדול של הנשמה, ואת זוהר תפארתה, ובכל זאת אותם הכחות בעצמם הם הם יהיו לבסיסים חזקים להעמיד עליהם את הבנין של החיים המגמתיים. החיים הפנימיים האידיאליים, שכל נפש טהורה אליהם שוקקת.

אמנם הרבה מאד צריכים עיבוד שני הצדדים החיצוניים והפנימיים. הסבלנות מקור חיים היא, אבל במה דברים אמורים בזמן שהיא באה מתוך הטוהר של הדעת והמוסר, שאי אפשר לו להתברר כ"א מתוך ההכרה הבהירה בהמהות של חיי האומה ונשמתה התולדתית, אבל בזמן שהיא באה מתוך רכרוכית הלב, ורפיון הרוח הרי היא נעשית לסם ממית ומכלה, שסופו להביא קנאה מרה וקשה כשאול, שמחזיקיה יהיו דוקא הדוגלים בשם הסבלנות. כשאנו מבחינים יפה את הערך העצמי שיש לתורת ישראל לדבר ד' אשר עמו עם רוחו ומהותו, וכל מפלאות חייו הארוכים והנפלאים, נדע ונכיר מיד, כי הסבלנות הבאה לחסום את הדרך של עז החיים לעמוד על ידו נגד כל מהרס עד היסוד את נשמת האומה, ומכניס רוח תוהו במערכת חייו, היא דומה לאותה הסבלנות של האיש הרואה שכבוד ביתו ומשפחתו נתון הוא למרמס כל פריץ והולל, והוא ברפיונו מעמעם ומחשה. הפרטים, מה הוא הקו, והיכן הוא הגבול, ודאי צריכים הם להתבאר ביאור למודי, אבל הכלל, נשאר כלל אמת וקיים לעד.

הציונות, לא תוכל למצא את מלא צדקה מפני שהיא תנועה מודרנית, מפני שלא כל מה שהוא מודרני הוא צודק. גם המלחמה האכזריה היא תנועה מודרנית, ומ"מ[10] כמה רשעות יש בה, והמודרניות בעצמה, עוד לא לגמרי תוכל ללכת במשעול זה שלא לשאול לדעותיו של כל איש, אדרבא תנועה מודרנית המבוססת על איזה פרינציפיום איתן, כל מי שהוא מפורש מהרס בדיעותיו הגלויות בביטוי ובפועל בהחלטה גמורה לאותו הפרינציפיום, לא יוכל להיות מתקבל לכח הגון באותה התנועה. המעוז העולמי לעם ישראל הוא חיי רוחו, שהתבצר בו במבטח יותר חזק מכל החומות הגבוהות אשר לכל ממלכות הגויים, והחומה הזאת, אי אפשר שתהיה נתונה הפקר לכל הרוצה להשליך עליה אבני קלע לפרוץ בה פרצות, בצורה מוחלטת וקבועה, במערכי חייו, ובהגיונותיו הקבועים. הציונות, בתור תנועה מרקלמת את היסוד הלאומי של ישראל, היא טובה ונכונה, ויש לה אחרית ותקוה, אבל בתור משגב של האומה כולה לעולם לא תקום ולא תהיה, מפני שביסודה אינה משגת את אור הקודש של חיי העולם אשר לנשמת האומה, את רוח אל אמת אשר בקרבה.

על כן תעסוק יפה בהשטחים החצונים של בנין האומה, ומעולם לא תגיע עד החיים הפנימיים, שבנינם עומד הוא הכן בעד עובדים אחרים, שהם לגמרי מסוג אחר, והם יצמחו דוקא, מתוך אותה "ארץ ציה" של החרדים אשר התנגדו להציוניות באמת ואמונה, מפני חרדתם התמימה על רוח ד' על עמו על יסוד חייו.

כמובן שהפירוט של הפרוגרמה של אגודת ישראל, הוא כבר נכנס תחת סוג הפרטים של תורת הסבלנות, לא תחת הסוג של הקו הכללי, שעליו הם דברינו, ועל כן איני אחראי להם. חלילה לדחות "נפשות תועות" כל זמן שלא יתפרצו לקחת להם קרנים לומר שהם הם קברניטיה של האומה שיפלסו לה אורח חיים חדש, לקוח בהקפה מהמודרניות האירופית, שהיא כסף סיגים מצופה על חרסי האליליות הקדמוניה, וכל זוהמת שפלותה, שעליה הננו נלחמים, ועוד נלחם בכל עז רוח ד' אשר תשגבנו סלה.

המאורע של הויכוח ע"ד[11] הגימנסיה, וביחוד דעתו של הלוי ז"ל[12] בזה ודאי כבר הוא נכנס בתור פרטי פרטים, שאיני צריך להזקק לו בזה. בכל זה אגיד לך יקירי כי הגימנסיה, עם כל היתרון שלה בהשפעתה על תחית השפה והטקטיקה החיצונית, של הלאומיות, חטאה הרבה לרוח ישראל, במה שעשתה כל קודש לחול, וזהו תחילת רקבון, ובסיס של התבוללות גרועה, שפריה מוכרח לצמח ראש ולענה במשך איזה דורות, שאמנם מובטחני בחסד ד' אשר על עמו, שכבר ברא רפואה מוקדמת למכה זו.

ודגמה שלך, ממה שהם נותנים לנו רשיון לבנות בתי כנסיות, ובתי מדרשות, אינו דומה להנידון. פה אין העסק בתורת הסבלנות שבין דת לדת ובין אומה לאומה, אלא בתורת הסבלנות של אותה האומה עצמה בינה לבין עצמה, כדי לשמור את אומץ חייה. ובענין המיוחד שלנו, לעומת בני דתות אחרות, הוא ענין אחר, שדורש הגדרה בודאי, ושנקוה למצא בזה נתיבות סלולות וישרות מאד בעז"ה[13], בבוא תור המעשה, וידעו גויים צדקנו וכל עמים כבודנו.

והאירוניה של ההיסתוריה, אינה אירוניה מרה למשכילים אל רוחה. כבר היו לנו תקופות רבות שנושאי המשרה לא היו כלל מרוצים לרוחנו הפנימי, ומ"מ כל זמן שהמשטר הפנימי עומד הוא על כנו,

ובכללות האומה דבר ד' הוא לקו בהליכות החיים, הרי החיים הכלליים הולכים ומתפתחים, וסוף כל סוף, יבוא התור של האיחוד הגמור, זהו סוד החיים של כסא דוד, שהוא צפייתם של ישראל לדור דורים. והרי האירוניא של הורדוס בתור בונה את המקדש היא יותר מרה, ומ"מ לא בשביל כך יאמר כל חוקר תולדתי נאמן שראוי ללמוד מזה רוח של סבלנות למעשיו של הורדוס והליכות חייו, ושאיפותיו. הלבנים אל הבנין יכולים לשאת גם אותם שאינם חודרים אל עומק סוד הישרים אשר ישבו בו, ולא רק הלבנים, כי אם רשאים הם להיות המנצחים על המלאכה, אבל בבא תור סוד הישרים להגלות אז יבורר הדבר, "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו", ומ"מ אין שכר כל בריה מתקפח, ועל פי פעלם ימצאו כל העובדים את ערכם בזכרון האומה לדורות יבאו. וסוף כל סוף יצדק קודש.

השאלה ע"ד מדיניות ודתיות, היא לגמרי צדדית. ערך ישראל בארץ ישראל יתברר שהוא עומד ממעל לכל תוכן של מדיניות ודתיות מורגלה. כשיתחזק רוח העם בקרבו ע"י שבתו אל ארצו וממלכתו, יתחילו סגולותיו העתיקות לצאת לאור עולם, ורוח הנבואה בהוד האלהי שלה יצא ממחבואו, ויתעלה מכל חופש של דיבור, מדומה וארעאי, שהוא נוהג בארצות המנומסות לפי רוח זמנינו. ובמשך איזה תקופה הלא מוכרחת תהיה תנועה דתית מהפכנית לצאת מכחן של ישראל, לטהר ולצרף את כל סיגי האליליות, והחמרנות הגסה, המסובכים ברוחות העמים והדתות השונות, למען צרף את כל מערכי רוח האדם, באופן שיוכשר להתעלות למדת השלום והחופש המוחלט. "והסירותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו, ונשאר גם הוא לאלהינו", "ועתידין תיאטריות וקרקסאות שבחו"ל[14] שילמדו שרי יהודה בהם תורה ברבים", בין תורה פוליטית מבשרת שלום וחירות, כדעת התוספות, שהם בתי החול של חברת העם, ובין תורה דתית, מוזהרת מזוהר האור של דעת האמת האלהית, ואהבת דרכי ד' בחיי היחיד והחברה, כדעת רש"י[15] במגילה שם, ואז נתעלה מעל לגבולה של השאלה הפרטית הזאת. כללו של דבר המדינה תהיה "ארץ ישראל" וסגולת ישראל בטהרתה תשלוט בה, ואם בתחילתה תהיה לפעמים סובלת מאיזה רוחות תסיסיות, יבא הכל למנוחה ע"י אור החיים הבא ממכון נשמת חי העולמים, ההולכת להחיות את עם סגולתו, על ארץ חמדתו, וכל אלה הדברים הנראים כעת לסנטימנטליים, היה יהיו לתוכנים הכריים מלאי אומץ חיים, ויסוד מרץ ועבודת עם.

עבודת הדפסת הש"ס[16] נתעכבה מפני דוחק הנייר. יפה היא ההערה, ע"ד הציון של הפסוק ואמר וגו'[17], ובע"י[18] הדפיסו את המהרש"א[19] בנוסח ד"ה[20] אי, ובאמת בגמ'[21] התחיל במלת ואמר, רק המדפיסים הדפיסו מלת "אי" גדולה בטעותם. לשמחת לב תחשב לי הודעתך ע"ד שביעת הרצון של התלמידים והמנהלים מהשפעתך הטובה, ותקותי חזקה שפעלך והדרך ילך הלך וגדל עליהם, ויה"ר[22] שנזכה לראותך עובד עבודת הקודש על הררי ציון ברוממות קרן לבית ישראל, במהרה בימינו בקרוב.

מצב"י[23] שי'[24] הנני מקבל ב"ה מכתבים כסדרם, ודאי יזדרז כעת לקבע חליפות מכתבים מלאי ענין, לפי התוכנים המתחדשים בחיי הכלל כעת יום יום שראוי שילכו ההשקפות ויתבררו בבירור אחר בירור, בבקורת נכונה והופעת קודש, ששתי אלה יחד הן משלימות זו את זו, והתאמתן הלא הוא האידיאל

העתיד של המדע, ב"ה שכעת התחלנו כבר לקבל מכתבים מב"ב באה"ק[25]. ת"ל[26] מרוצים הם מאד מהחליפה של מצבם, ועוד נקוה לחדשות רבות ענין בימים הקרובים לבא על"ט[27] בע"ה[28].

ת"ח[29] לך על הד"ש[30] מה' סוויצקי, אמנם כבר הודיעני צב"י[31] משם הגולים בכלל, ואולי גם ממנו בפרט, אבל נעים לי לשמוע עוד הפעם מהודעתו דרך אגב בבחינת מסל"ת[32] ' ודי יגונן עליהם ועלינו, ויחננו להתראות בחדות אמת על אדמת הקודש בקרוב.

והנני בזה מקצר ואומר שלו' רב לך ולעוזריך ולכל אשר לך, חזק ואמץ, ויהי ד' עמך לרוממך ולשגבך בישועתו, ונזכה לראות באור חדש אשר יאיר על ציון ועל מקראיה, כנפשך היקרה ונפש ידידך מוקירך בכל לב, מצפה אשרך,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

הנני שולח לך, איזה עקזעמ' ממכתבי ע"ד דגל "ירושלים", אקוה שתמצא בו מקום למפעל והרחבה, נתחזקה נא, ויהי ד' עמנו.

הנ"ל

הרבנית תחי'[33] דורשת תמיד לדעת את כל אשר עמדך לטובה, ומוקירה אותך מאד מאד.

הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. הרה"ח - הרב החסיד
4. ד"ר - דוקטור
5. נ"י - נרו יאיר
6. שלו' - שלום
7. ע"י - על ידי
8. כ"א - כי אם
9. ל"ר - לשון רבים
10. ומ"מ - ומכל מקום
11. ע"ד - על דבר
12. ז"ל - זכרונו לברכה
13. בעז"ה - בעזרת השם
14. שבחו"ל - שבחוץ לארץ
15. רש"י - רבי שלמה יצחקי
16. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
17. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
18. ובע"י - ובעל ידי
19. המהרש"א - המורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ש, א (למשל: שמואל + אברהם) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
20. ד"ה - דיבור המתחיל
21. בגמ' - בגמרא
22. ויה"ר - ויהי רצון

23. מצב"י – מצבי יהודה (בנו של הרב קוק)
24. שי' – שיחיה
25. באה"ק – בארץ הקודש
26. ת"ל – תודה לא-ל
27. על"ט – עלינו לטובה
28. בע"ה – בעזרת השם
29. ת"ח – תלמידי חכמים
30. הד"ש – הדרישת שלום
31. צב"י – צבי יהודה (בנו של הרב קוק)
32. מסל"ת – מסיח לפי תומו
33. תחי' – תחיה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקכד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ראש חודש כסלו תרע"ט **נמען:** ד"ר משה זיידל

אין הרב קוק יכול להסכים לנסיעה לאמריקה לפני שיבוא שלום בעולם. הצדק עם בנו הרצי"ה שי'אין כאן התנגדות בין שתי הסתדרויות'; התנועה הירושלמית באה להרחיב את גבול הציונות ולהכניס בה 'זרם של חיים יותר יהדותיים'. הכוח הפוליטי אינו פעולה מול הממשלות, אלא הסברה שהאומה שבה לארצה כ'אומה האלהית' של התורה והנביאים, והנושאים אותה הם שומרי האמונה; לשם כך צריך קבוצה גדולה. 'כל כבודנו הוא פנימה'. בהסברה: לציוני ולמזרחי יש עדיין 'חלקת עבודת הקודש' שלא נעבדה. בתוספת: יש להתחיל מיד בקרן לישיבה העולמית, כדי שהצעירות התורנית תבוא לירושלים מול שטף הצעירות החילונית, 'ועוד מגוית הארי נרדה דבש'.

עיקרי הדברים

- נסיעה לאמריקה רק אחרי השלום.
- אין התנגדות לציונות - הרחבה.
- המבוקש הפוליטי: הסברה.
- קרן לישיבה העולמית.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ר"ח כסלו, עטר"ת[2]. [ראש חודש כסלו תרע"ט (1918). הרב קוק ישב אז בלונדון]

כ'[3] 'ידי"נ[4] הרב החכם יקר ונעלה מאד מר משה ד"ר[5] זיידעל [ראו (כרך ג', אגרת תתקכא)] שליט"א[6]. שלו'[7] רב.

מכתביו היקרים הגיעו לידי. והנה ע"ד[8] הנסיעה א"א[9] להסכים כעת טרם שבא מצב השלו'[10] בעולם, אשר נקוה בע"ה[11] שלא יאחר הרבה, ואז יוכל להיות שנסכים לבא לאמעריקא, בשביל העיבוד של התכנית לעבודתנו העתידה בא"י[12].

ולא אמנע מלהעיר את כבודך היקר, [זיידל ישב אז באמריקה] שלדעתי הצדק עם צב"י[13] שיחי'[14] [בנו הרצי"ה] "שאין כאן התנגדות בין שתי הסתדרויות". לא באה תנועתנו הירושלמית, לדחוק את רגליה של התנועה הציונית, כי"א[15] להרחיב את גבולה, ולהכניס בה זרם של חיים יותר יהדותיים, ולחבב את תנועת התחיה הלאומית שלנו על כל השדרות של עמנו, אפילו על אותם שהם מתרחקים ממנה עד עכשיו מפני היבשות החילוניות שבה. וע"ד[16] שאלתך, איך נהיה כח פועל בפני עצמו כלפי חוץ, אשיבך יקירי, כי אין אני מתכוין בתוכן הפוליטי שלנו פעולות פוליטיות ממש להתיצב לפני הממשלות תיכף בתור כח מופרד מההסתדרות הציונית, כי אם להשתדל באגיטציה תדירית להסביר לפני העולם הפנימי וגם החיצון, שהרעיון הכללי של האומה הוא לשוב לא"י[17], בתור אותה האומה האלהית המתוארה בתורה ובנביאים, ולא נשתנה ולא ישתנה רוחה לעולמים, ואם היא לוקחת דברים רבים מיפיותו של יפת, [על פי מגילה ט] למפעליה העולמיים, אין כל אלה מכריעים על התוכן העצמי שלה, שהוא כולו קודש ואלהי ע"פ[18] המושג של הנבואה כפי עומק רשומה החתום בנשמת הקודש של

האומה, המתבלטת בחיים על ידי שומרי אמונים דוקא, שהם הם הנם נושאי האמונה האלהית בטהרתה, שבה גנוז כל עזה ותפארתה של אומתנו.

וכאשר ירבו לנו הסברות רבות כאלה ע"י[19] תכסיסים ספרותיים, יכנסו בודאי באזניהם ולבם של גדולי האומות, וישוב אל תנועת תחייתנו אותו הזיו וההוד האלהי אשר נבאו עליהם הנביאים. וכדי להרשים בחיים את המחשבות הללו, צריכים אנו לקבוצה גדולה ומרובה באוכלוסין, שתשא את דגל הקודש בידים אמונות, וזהו היסוד של המבוקש הפוליטי בדגל ירושלים.

מובן הדבר שאחרי שיתפרסם הדבר בעולם החיצוני, יוכל להיות שתהיה התביעה ג"כ[20] מצד העמים לבא בדברים עם הסתדרותנו, אבל אנו לא נרדוף אחר זה, כי אין אנו מבקשים את אימוצנו מחוץ למחנה ישראל, ולא על-ידי אמצעיים חיצוניים, כ"א את תוכיותה של נשמת האומה אנו דורשים לעורר, וכל כבודנו הוא פנימה, ומה שיהיה מושפע ממנו כלפי חוץ אינו אלא דבר מסתעף הבא מאליו, שיוכל רק לרומם את הערך של כללותה של תנועת התחיה הלאומית בעולם, כדי שהעמים התרבותיים, שסוף כל סוף ספוגי רוח אמונה הם בכללם, יראו בה את כבוד שם ד' אלהי ישראל החופף עליה.

וע"ד האפשרות של יסוד האגודות להסתדרותנו, הנה להסביר להעולם הרחב צריכים להשתמש באופנים שונים לפי תנאי המקום. למשל הקדמתי, שיש לנו שאיפה להגדיל את יסוד התחיה שלנו ע"י דגלנו הקדוש, בין מצד הכמות בין מצד האיכות, ומצד הכמות הרי הוא דבר פשוט, שאנו צריכים להציע לפני כל אדם מישראל שעדיין עד כה אינו נותן את ידו לא להציוניות, ולא להמזרחי, מפני נמוקים של רגשי קדושה, או של משמעת לגדולים שלא ניחא להו בהם, הנה לפניך חלקה חדשה שעדיין לא נפסלה במחאות, ועל ידה אפשר לעבוד את עבודת התחיה והגאולה בכשרות גמורה, ולחוגים יותר משכילים, ויותר עמקנים, אפשר לפרש ג"כ את הצד האיכותי, שמפני זה אינו נפטר מלהכנס להסתדרותנו אפילו מי שהוא כבר ציוני, ואפילו מי שהוא מזרחי. מי שהוא ציוני, אם רק יש בו צד של כשרות יהדותית, צריך הוא לדעת שמצד ציוניותו, איננו יוצא כ"א ידי חובת עבודת החול של האומה, אבל חלקת עבודת הקודש לא נעבדה עדיין ע"י הציוניות, וצריכה היא לתנועתנו הירושלמית. וגם המזרחי צריך לדעת, שעד כמה שיהיה מצליח בהשפעתו בחוגה של הציוניות, יהיה צריך לותר על הרבה דברים מפני השלום והנימוס, ומפני אי האפשרות לבטא את כל ההגוי בעומק הנשמה הכשרה של עולמנו הכשר ביחושה של קדושת תחייתנו הלאומית, והמקום שעל ידו יוכל להרחיב את צעדי הקודש הוא בתוך הסתדרותנו, וכיון שאבוקת קודש עולה ומאירה מבחוץ להסתדרות הציונית, יהיה יותר נקל להמזרחי לבא לשאיפותיו היהודיות גם בתוך ההסתדרות עצמה.

נזדמן לי לראות מכתבו של הרב ד"ר רעוועל שי'[21] ב"אידישע גאזעטען", [הרב ד"ר דב (ברנרד) רבל, ראש ישיבת "רבנו יצחק אלחנן" בניו יורק; "יידישע גאזעטן" – עיתון ביידיש בניו יורק] והנה סגנונו הוא מתאים עם הסגנון של המכתב לדגל ירושלים, רק חלוקים אנחנו באיזה פרטים, וראוי לבא בכיוצא בזה לידי השתוות, דרש נא בשלומו משמי באהבה נאמנה, ומאד אשתוקק לבא בקשר דברים ומעשים עם גברא רבא דכותי' שליט"א.

הנני חותם את מכתבי בהערה שסוף כל סוף כשר הדבר שיתאמץ כבודך ויתר מכירנו היודעים את אמתת נקודת חפצי שאיננו כ"א לשלו'[22] הכללי של עם ד' ולטובתו האמתית, שיתנו את ידם להסתדרותנו, ולהרחבת תנועתנו, ולרומם את דגלנו הקדוש "דגל-ירושלים" גם בארצות הברית. פה הדברים הולכים ומתפתחים, מתיסדים סניפים, והלבבות מתעוררים. נקוה להו"ל[23] מאסף "דגל-ירושלים" לע"ע[24] בזארגון, [להוציא לאור, לעת עתה ביידיש] אולי תאבה בטובך לקחת בו חלק, וגם תוכל להמציא לנו כחות ספרותיים הגונים, כי חפצים אנו בלבון ובירור הדבר מכל צד.

והנני בזה חותם בברכה ואה"ר[25] בצפיית ישועה וגאולה קרובה,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נ.ב. אולי יוכל כ' הגר"ד[26] ד"ר רעוועל שי' להתחיל מיד ביסוד פונד ליסוד הישיבה העולמית, [קרן (fund) להקמת הישיבה המרכזית העולמית שתכנן הרב קוק בירושלים] שהיא ראויה לצאת לפעולה במוקדם היותר אפשרי. אי אפשר לנו לסבול ששטף של צעירים מחונכים בחינוך תרבותי חילוני ישטוף מכל עברים בירושלים, ומהצעירים המיוחדים לגדלות התורה, תלמידי הישיבות הגדולות לא יבאו אלינו בהמוניהם, ותתבטל אז הצעירות הירושלמית ברובה של הצעירות החו"לית, שזה יהיה לנו ענין גורם חלילה הריסות גדולות, ותגרות רבות באומה פנימה. אבל ע"י יסוד ישיבה עולמית גדולה ומשוכללה בכבוד פנימי והוד חיצוני, נקרא להצעירות התורנית שתבא לירושלים, וע"י[27] הכח הרוחני הקדוש, יהיה לנו אומץ לעמוד בפני נחשולי הזמן של התרבות החילונית, ועוד מגוית הארי נרדה דבש [על פי שופטים יד, ח–ט] בע"ה, וישוטטו רבים ותרבה הדעת, [על פי דניאל יב, ד] ושלומן של ישראל יגדל, בהתגלות עושר המחשבה, ע"י השפעת הקודש על החול, במדה עליונה וגדולה אי"ה[28].

הנ"ל

---

1. ב"ה – ברוך השם
2. עטר"ת – השנה תרע"ט (1918/1919) – כתובה במילה "עטרת"
3. כ' – כבוד
4. ידי"נ – ידיד נפשי
5. ד"ר – דוקטור
6. שליט"א – שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. שלו' – שלום
8. ע"ד – על דבר
9. א"א – אי אפשר
10. השלו' – השלום
11. בע"ה – בעזרת השם
12. באי"י – בארץ ישראל
13. צבי"י – צבי יהודה (בנו של הרב קוק)
14. שיחי' – שיחיו
15. כ"א – כי אם
16. וע"ד – ועל דבר
17. לאי"י – לארץ ישראל
18. ע"פ – על פי

19. ע"י - על ידי
20. ג"כ - גם כן
21. שי' - שיחיה
22. לשלו' - לשלום
23. להו"ל - להוציא לאור
24. לע"ע - לעת עתה
25. ואה"ר - ואהבה רבה
26. הגר"ד - הגאון רבי שם שמתחיל באות ד (כגון דוד / דב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
27. וע"י - ועל ידי
28. אי"ה - אם ירצה השם

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקכה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ראש חודש כסלו תרע"ט **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

בני המשפחה בארץ תמהים על מיעוט מכתביו. ד"ר זיידל כתב שהרב רבל ואגודת הרבנים מבקשים שיבוא לאמריקה לעסוק בחינוך בארץ ישראל. הרב קוק אוסף מאמרים ביידיש למאסף 'דגל ירושלים', אף שלא כל הכותבים ברום הרעיון, 'והכלי מצרף מה שבתוכו'. הרב קוק מצטער על מצבו של ר' א"צ שטערן. ויצמן מסר דרישת שלום מבנותיו, שהיו באכסנייתו, ותיאר אותן עליזות.

עיקרי הדברים

- בקשה למכתבים.
- הזמנה לאמריקה.
- מאסף ביידיש.
- דרישת שלום מבנותיו דרך ויצמן.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ר"ח כסלו עטר"ת[2].

בני מחמדי שליט"א[3], תל"י[4] על החוה"ש[5] אשר עמנו. וכמו כן הגיענו מכתבים מבשרים שלו'[6] מהתם ותמהים הם על מיעוט כתיבתך להם וגם בעיני יפלא. כמה פעמים בקשתיך יקירי שתכתב להם ומה יקרו להם שם דבריך. אקוה שתמלא את החסרון ותכתב. לידידנו ד"ר[7] זיידיל נ"י[8] כתבתי אמש, בראשונה קבלתי ממנו מכתב בשאלות ע"ד[9] הסתדרותנו, ואח"כ[10] בא מכתב שני שבקשני בו בשם הרב ד"ר רעווע [ראו (כרך ג', אגרת תתקכא)] נ"י ראש הישיבה רי"א שם, ובשם אגודת הרבנים לבוא לאמריקה לאיזה משך זמן לעסוק יחד עמם בדבר היסוד של החינוך בא"י[11]. הרעיון האצילי שביסוד דגלנו הקדוש עדיין לא חדר בלבם, בכ"ז[12] תקוה נשקפת להתפתחות בע"ה[13]. ישנם אנשים, שדוקא הדברים הפרטיים מעלים אותם לידי כונה רוממה, ונמצאים כאלה שרעיון מרומם מנשא אותם למעשים כבירים, ומינייהו ומינן תסתיים שמעתתא בעה"י[14].

הנני מאסף כעת מאמרים זרגוניים בשביל מאסף דגל ירושלים. אמנם ברום הרעיון אינם עומדים עדיין כל עוזרינו, בכ"ז גם מאלה יש להסתייע לפרסום הענין, ובהתחברות של איזה מאמר או מאמרים העומדים על המצב הנאות ביסוד השאיפה יתנשאו גם יתר הדברים לתעודתם, והכלי מצרף מה שבתוכו. מאד אני מצטער על מעמדו של ר"א צבי שטערן נ"י, ירחם ד'. הודיעני נא מה עמדו ודי יתן הטוב.

נא בני יקירי, מאד מאד הננו מבקשים ממך שלא תקמץ במכתבים, כתוב אם אפשר איזה פעמים בשבוע. ודי יגמור בעדנו לטובה, ויסיר מעולמו ומבני בריתו כל מדוה וכל חולי ויחזקם ויאמצם בישועתו ורפואתו השלמה! ע"י[15] ד"ר ויצמן קבלתי ד"ש[16] משם. [חיים ויצמן, שחזר מן הארץ בראש "ועד הצירים"; ראו (כרך ג', אגרת תתפא)] בתי' ואסתר [בנותיו של הרב קוק; ראו (כרך ב', אגרת תשלד)] שתיהן היו באכסניתו ומסרו ד"ש,

תיאר לפני את חזותן לטובה ב"ה, אמר שהם ב"ה עליזים ומרוצים, מצפים לתשועה, לעת ישיבנו ד' מהרה לשלו'[17] אל הקודש.

דר"ש[18] ידידינו הרא"ק[19] נ"י וכל ידידנו שמה ושלו'[20] הר"נ[21] שטערנבי וכא"ל[22], וכתוב נא מכל אשר עמדך לטובה ומשלו'[23] כל דו"ש[24]. מה שלו' הר"א[25] באצקי נ"י וביתו.

יזכנו השי"ת[26] לבשר ולהתבשר מכל יקירנו אך טוב וחסד ושלו' רב, כנה"י[27] ונפש אביך מצפה לתשועה ורחמים,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עטר"ת - השנה תרע"ט (1918/1919) - כתובה במילה "עטרת"
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. תל"י - תודה לא-ל יתברך
5. החוה"ש - החיים והשלום
6. שלו' - שלום
7. ד"ר - דוקטור
8. נ"י - נרו יאיר
9. ע"ד - על דבר
10. ואח"כ - ואחר כך
11. בא"י - בארץ ישראל
12. בכ"ז - בכל זאת
13. בע"ה - בעזרת השם
14. בעה"י - בעזרת השם יתברך
15. ע"י - על ידי
16. ד"ש - דרישת שלום
17. לשלו' - לשלום
18. דר"ש - דורש שלום
19. הרא"ק - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות א, ק (למשל: אברהם + קלונימוס) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
20. ושלו' - ושלום
21. הר"נ - הרב רבי שם שמתחיל באות נ (כגון נתן / נחום / נפתלי / נחמן) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
22. וכא"ל - וכל אשר לו
23. ומשלו' - ומשלום
24. דו"ש - דורש שלום
25. הר"א - הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
26. השי"ת - השם יתברך
27. כנה"י - כנפשו היקרה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקסח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: תשעה באב תרע"ט - לונדון **נמען:** ד"ר משה זיידל

הגיע מברק על הרשיון לאמריקה, אבל החודש אין אנייה, ובארץ דוחקים להקדים, ולכן נדחתה הנסיעה לאמריקה. ההסתדרות 'ירושלים' צריכה מקום גם ביהדות אמריקה, ולא כסניף של 'אגודת ישראל': מטרתה שכלול תנועת התחייה בגילוי אור הקודש בתוכה, ברוח של שלום, ובסיוע לכל כוח שאינו עוסק בהרס. הרב קוק מבקש להמשיך בעבודה לישיבה בירושלים. דברים גם לד"ר רבל.

עיקרי הדברים

- דחיית הנסיעה לאמריקה.
- ההסתדרות באמריקה, לא כסניף.
- הישיבה בירושלים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], צום החמישי עטר"ת[2], לונדון.

מנחם ציון ובונה ירושלים יברך את כבוד אהובי וחביבי הרב החכם אוצר נחמד כליל תפארת מר משה ד"ר[3] זידל [ראו (כרך ג', אגרת תתקכא)] שליט"א[4].

מפני נחיצות הזמן הנני מוכרח להקדים את מכתבי אליך יקירי ולכתב בעצם יום הצום, יום אבל עמנו, יהפכו השי"ת[5] לששון ולשמחה במהרה בימינו לנו ולכל ישראל, ואין הזמן גרמא להאריך בדברים, ואתך הסליחה.

מכתבך היקר הגיעני, והיום קבלנו ג"כ[6] את הדעפעשע ע"ד[7] הרשיון. אבל לצערנו הגדול, כאשר חקרנו ע"ד מסע האניות נודע לנו כי בחודש דנא לא תפליג אניה לאמעריקא שיהיה אפשר לנו לנסע עמה, וגם אחרי עבור החודש הדבר מסופק כמה יתעכב הדבר, ולעבר מזה מאחינו בא"י[8] הנני נדחק במכתבים למהר את בואנו שמה, ע"כ[9] הוסכם אצלנו ע"פ[10] ההכרח לדחות לע"ע[11] את נסיעתנו לאמעריקא, [ראו (כרך ג', אגרת תתקכו)] ובטוב לבבו יסלח על אשר הטרחנו אותם בדבר שלא יצא כעת אל הפועל. אמנם בעיקר מטרתנו הנני מציין הדבר לכבוד חביבי, כי יסוד המטרה של הסתדרותנו הקדושה "ירושלים" ראוי לבצר לו מקום הגון ביהדות האמעריקנית ג"כ. לא יחשוב כ"ת[12] שהיא תהיה סניף של אגודת ישראל. דבר זה לא יתכן ולא אפשר. ההסתדרות יש לה האידיאה היסודית ובלה: השכלול הגמור של תנועת התחיה, כדי שתהיה כלולה בהדרה, ומצד זה אנו צריכים להשלים את החסר בה, שהוא התגלות אור הקודש בתוכה. ולשם כך הכרח גמור הוא לכונן הסתדרות שלמה מלאה ברוח של הקודש המלא, ולשכלל את דעותיה האצילות והמעשיות, עד שתהיה ראויה למלא את תפקיד המשטריה וההאצלה של קודש ד' בישראל, ובתכונתה ממולאה היא ההסתדרות ברוח של שלו'[13] ואחדות הרמונית, על כל הנעשה בכלל האומה לטובתה באיזה צד וצורה שהיא, והיא מסייעה את כל כח עד כמה שלא יעסוק בהרס ובפירוד בעניני האומה.

וכל אלה הרשמים עושים את ההסתדרות לחטיבה כללית עומדת בפני עצמה, שהחובה האצילית של כל התאגדות בישראל היא לתומכה ולסעדה.

ע"ד יסוד הישיבה, אקוה שכ"ת[14] וכל העומדים ביחד עמנו בקשר הרעיון הגדול של יסוד הישיבה בעיקו"ת[15] לא יניחו את עבודתם, וימשיכוה הלאה בע"ה[16]. ביחוד שמענו שאחדים מרבני אמעריקא יבואו לא"י[17], נקוה לקחת דברים עמם ולטכס עצה ע"ד כל הקדוש והנדרש להעשות כעת.

הנני חותם את מכתבי בקוצר אמרים, מפני הטרדות ומעמד הרוח של היום, ד' ישמחנו בישועתו. וימסור נא את רגשי חבתי והגיון ידידותי לכ'[18] הרב הגאון ד"ר רעוועל [הרב ד"ר דב (ברנרד) רבל; ראו (כרך ג', אגרת תתקכא)] שליט"א, וצור ישראל יופיע על עצתנו ברחמיו כנה"י[19] ונפש ידידו חביבו ומוקירו, באה"ר[20],

הק' אברהם יצחק ה"ק

אקוה שהדרת כבוד הרב ד"ר רעוועל שליט"א גם הוא ישים לבו על כל דברי במכתבי דנא, ויסלח על אשר איני מיחד כעת הדיבור אליו, כי הטרדא רבה בהיותנו עתידים בעה"י[21] לנסוע לאה"ק[22] שבוע דנא, יתן ד' להצלחה.

ידי"ע הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עטר"ת - השנה תרע"ט (1918/1919) - כתובה במילה "עטרת"
3. ד"ר - דוקטור
4. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. השי"ת - השם יתברך
6. ג"כ - גם כן
7. ע"ד - על דבר
8. בא"י - בארץ ישראל
9. ע"כ - על כן
10. ע"פ - על פי
11. לע"ע - לעת עתה
12. כ"ת - כבוד תורתו
13. שלו' - שלום
14. שכ"ת - שכבוד תורתו
15. בעיקו"ת - בעיר קודשנו ותפארתנו
16. בע"ה - בעזרת השם
17. לא"י - לארץ ישראל
18. לכ' - לכבוד
19. כנה"י - כנפשו היקרה
20. באה"ר - באהבה רבה
21. בעה"י - בעזרת השם יתברך
22. לאה"ק - לארץ הקודש